

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
IVANA LUČIĆA 3

Ivana Paula Gortan – Carlin:

GLAZBENI ŽIVOT POREČA I OKOLICE 1880. – 1918.
(Magistarski rad)

Zagreb, 2004.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
IVANA LUČIĆA 3

Ivana Paula Gortan – Carlin:

GLAZBENI ŽIVOT POREČA I OKOLICE 1880. – 1918.
(Magistarski rad)

Mentor: prof.dr. Nikša Stančić
Koomentor: prof.dr. Stanislav Tuksar

Zagreb, 2004.

1. UVOD

Glazbeni život je vrlo širok pojam koji može obuhvatiti glazbu u bilo kojem obliku. Može se ograničiti na jedan ljudski život ili biti vremenski neodređen kao glazbeni život grada, područja, razdoblja, zemlje ili šire. Ova radnja govori o glazbenom životu grada Poreča i okolnih mjesta Porečkog kotara u periodu od 1880. do 1918.

Poreč je tada bio napredni gradić, sjedište Pokrajinskog sabora, pa se pretpostavlja da je postojao bogat kulturni i glazbeni život. Danas je Poreč značajna istarska turistička i kulturna destinacija, koja u svojoj kulturnoj ponudi nudi već tradicionalne koncerte u Eufrazijani, susrete pjevačkih zborova *Naš kanat je lip*, pjesničke susrete *Verši na šterni*, *Jazz u lapidariju* i druge glazbene, književne i likovne programe. Ovim svojim istraživanjem pokušala sam otkriti kakav je bio kulturni, prvenstveno glazbeni život Poreča i okolice onoga vremena te tko su bili njegovi nositelji i sudionici.

Tražeci odgovore na ova pitanja ustanovila sam da povijest glazbenog djelovanja u Poreču kao i u zapadnom dijelu Istre nije do sada bila znanstveno istražena i valorizirana.

Kao polazište za istraživanje poslužili su mi objavljeni radovi iz područja povijesti, povijesti institucija, sociologije i umjetnosti o Istri i Poreču Ivana Beuca, Miroslava Bertoše, Bože Milanovića, Nevija Šetića i drugih, kao i objavljeni radovi o istarskoj glazbi Giuseppea Radolea, Pietra Zovata, Roberta Stareca, Renata Pernića i drugih.

Istražujući o glazbenom životu Poreča morala sam proučavati i druga područja života koja naizgled nisu izravno vezana uz glazbu: politiku, gospodarstvo, turizam, promet, jer su ona sastavni dio života ljudi koji su se bavili glazbom, uživali u njoj ili su je koristili u druge svrhe.

Obzirom da o Poreču nema cjelovitijeg rada koji se odnosi na život grada u austro-ugarskom periodu, već je samo dio materijala fragmentirano objavljen, smatrala sam da se citirani odlomci moraju naći u mojoj radnji.

Za ovo istraživanje koristila sam se arhivskom građom iz Državnog arhiva u Pazinu, Državnog arhiva u Trstu, novinskim i knjižnim fondom Bibliotece Civice u Trstu, novinskim i knjižnim fondom Zavičajnog muzeja Poreštine, Sveučilišne knjižnice u Puli te knjižnice Centra za povijesna istraživanja u Rovinju.

Na žalost, osim *Naše sloge*, koja se mikrofilmirana čuva u Državnom arhivu u Pazinu, u našim arhivima i knjižnicama ima mali broj primjeraka novina u kojima se može naći neki članak o glazbenim izvedbama s cjelovitijim izvještajem o opernim ili koncertnim izvedbama u Poreču ili pak o izvođačima. U tršćanskoj biblioteci novine *Idea italiana*, *L'Istria* i *Omnibus* nisu bile dostupne zbog premještanja građe. U mjesečniku *Pagine istriane*¹ o glazbi i glazbenicima objavljen je samo jedan članak i to povodom stogodišnjice rođenja Giuseppe Verdija. Radi se o tekstu Attilija Hortisa, s komemoracije koja se održala u Trstu, 9. svibnja 1913. godine. U istim novinama Francesco Babudri objavljivao je prozne tekstove iz Istre uz određene komentare, ali samo nekoliko tekstova iz porečkog područja.

Žao mi je što nisam mogla pregledati dokumentaciju iz arhiva Kazališnog muzeja u Trstu koja mi je zbog premještanja dokumentacije u nove prostorije također bila nedostupna. Voditelj arhiva Stefano Bianchi tvrdi da arhiv ima samo dvije kutije dokumenata o Poreču. Enea Marin je u časopisu *In Strada Granda* objavio članak o kazalištu «Verdi» u Poreču gdje se u uvodnom dijelu zahvaljuje upravo arhivu Kazališnog muzeja u Trstu za suradnju prilikom pisanja njegova članka. Iako taj članak obiluje podacima, smatram da bi bilo potrebno i u budućim istraživanjima pregledati kako novinski dio tako i arhiv spomenutog muzeja, što, međutim, ne znači da će nužno doći do nekih značajnijih otkrića.

¹ Znanstveno literarno-umjetnički mjesečnik koji je izlazio od ožujka 1903. do lipnja 1914. godine.

Radom na izvorima željela sam obraditi široko polje od svakodnevnog života čovjeka do njegovih duhovnih htijenja, a naročito glazbenu djelatnost od glazbene produkcije, reprodukcije, zastupljenosti glazbenih oblika, ruralne odn. urbane komponente, do uvjetovanosti glazbe političkim nastojanjima i nacionalnim težnjama te mobilizacijsku snagu glazbenog djelovanja.

U historijskom istraživanju koristila sam se standardnim metodama povijesne znanosti i muzikologije, najviše komparativnom metodom. Uspoređivala sam glazbu Porečkog kotara sa susjednim većim centrima - Pulom, Trstom i Rijekom - kako bih pokazala da glazba i razina glazbene djelatnosti, profesionalna ili amaterska, razina glazbenog obrazovanja i glazbeni ukus govore o kulturnom ozračju vremena, i o dostignutoj «modernizaciji» društva, što se također postavilo kao istraživačko pitanje.

Istraživanje započinjem s 1880. godinom jer se 1881. godine osniva Società filarmonica di Parenzo (Glazbeno društvo u Poreču) pa tu godinu smatram početkom institucionalnog glazbenog školovanja u Poreču. 1880-ih godina bilježi se intenziviranje glazbenog života na Poreštini kao dio fenomena pojačanog ritma u osnivanju najrazličitijih udruženja, što nije samo istarski fenomen. U Istri je to razdoblje gospodarskog i društvenog uspona, napose zapadnog dijela Istre s većim brojem talijanskog stanovništva. Završavam radnju padom Austro-Ugarske i (ponovnim) dolaskom Istre, odnosno Poreča pod vlast Italije.

Radnja je sastavljena od deset dijelova, no moguće ju je podijeliti i na tri veće cjeline. U prvom dijelu smatrala sam potrebnim dati prikaz političkih i gospodarskih prilika u Poreču, odnosno u Istri. Taj aspekt u glazbenoj produktivnosti i reproduktivnosti djeluje vrlo odlučujuće jer utječe direktno na osobnost, ali i na platežnu moć pojedinaca i ljudskih skupina. Drugi dio je o užoj glazbenoj djelatnosti, a treći se odnosi na druga kulturna društva koja su također njegovala glazbu.

Zabilježila sam sve oblike glazbe koji su se pojavljivali u društvu, bez obzira je li glazba ozbiljnog ili zabavnog karaktera, crkvena ili svjetovna, narodna ili autorska,

odnosno predmet muzikološkog ili etnomuzikološkog interesa. Ipak, smatram da je ovaj rad tek početak jedne vrlo opširne studije o glazbenim pravcima u Poreču i Istri.

Istraživanje završava padom Austro-Ugarske i dolaskom Istre, odnosno Poreča pod vlast Italije.

Cilj ovog istraživanja bio je ustanoviti kakav je bio glazbeni život na prijelazu 19. i 20. stoljeća na zapadnom dijelu istarskog poluotoka. Spoznaje regionalne historije do kojih sam došla značajne su i za šira muzikološka socijalno-kulturna istraživanja, kao jedan od poticaja za pisanje buduće istarske glazbene povijesti.

2. POLITIČKE, GOSPODARSKE I KULTURNE PRILIKE ISTRE I POREČKOG KOTARA

2.1. UVOD

Zapadni dio Istre, kao i cijeli poluotok, bio je stoljećima zanimljiv teritorij koji su vladajući narodi dijelili i iskorištavali. Istrom su vladali Mlečani, Austrijanci, Francuzi i Talijani. Stoljećima su se u Istri prožimale tri skupine narodâ: romanska, germanska i slavenska.

Nakon poraza Napoleonove Francuske, na bečkom kongresu 9. lipnja 1815., Austriji je pripala cijela Istra i ona je njome vladala do kraja 1. svjetskog rata, odnosno do propasti Austro-Ugarske monarhije.²

Austro-Ugarskom je vladao austrijski car i kralj koji je u austrijskoj državnoj polovici dijelio vlast s carevinskim vijećem u Beču. Zastupnike za carevinsko vijeće birali su svakih šest godina pokrajinski sabori u razdoblju od 1861. do 1873. (dvojica zastupnika bila su iz Istre). Od 1873. do 1907. godine zastupnici su se birali u svakoj pokrajini iz tri «kurije» od: veleposjednika i trgovačko-obrtničke komore, gradova i trgovišta te vanjske ili seoske općine (iz Istre četiri zastupnika). Od 1897. do 1907. godine dodana je i «peta kurija» koju su činili svi muškarci s navršene 24 godine (iz Istre pet zastupnika). Od 1907. godine uvodi se sveopće izravno i tajno glasanje po posebno razvrstanim kotarima, a Istra bira šest zastupnika.³

Vlada je upravljala u pokrajinama preko svojih namjesnika. Za Istru, Trst i Goricu Carsko-kraljevsko namjesništvo bilo je u Trstu.

Namjesnik za Primorje, Barun pl. Bach, donio je 16. srpnja 1868. godine odredbu kojom se osniva deset političkih kotara s kotarskim poglavarstvima za

² Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga I. (1797. – 1882.)*, Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila», Pazin, 1991., 2. izd.

³ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga II. (1883. – 1947.)*, Pazin, 1973., str. 9. i 10.

Goričku, Gradišku i Istru. Na teritoriju današnje Hrvatske osnovani su kotari Poreč, Pula, Pazin, Volosko i Mali Lošinj, a 1905. godine osniva se Kotar Krk. Novi politički i administrativni ustroj ustanovljen je 31. kolovoza 1868. godine i trajao je do kraja austrijske vladavine.⁴

Kotarsko poglavarstvo Poreč obuhvaćalo je područje bivših kotarskih ureda (pretura) Buje⁵, Motovun⁶ i Poreč⁷.

Na temelju Zakona od 23. studenog 1868. godine u okviru novih kotarskih poglavarstva organizirane su nove općine. Kotar Poreč obuhvaćao je sljedeće mjesne općine odnosno katastarske općine:

- Općina Poreč bila je sastavljena iz katastarskih općina: Poreč, Vabriga, Tar, Preseka (Frata), Nova Vas, Varvari, Musalež, Mugeba, Fuškulin, Dračevac, Žbandaj, Baderna;
- Općina Vrsar bila je sastavljena iz katastarskih općina: Vrsar, Funtana, Lim, Gradina i Sv. Lovreč Pazenatički;
- Općina Višnjan bila je sastavljena iz katastarskih općina: Višnjan, Brig (Sv. Vital), Sv. Ivan od Šterne, Bačva;
- Općina Vižinada bila je sastavljena iz katastarskih općina: Vižinada, Kaštelir i Labinci.

U Porečkom kotaru djelovala su tada tri suda: sud u Poreču za općine Poreč i Vrsar, sud u Motovunu za općine Motovun, Višnjan, Vižinada i Oprtalj te sud u Bujama za općine Buje, Umag, Novigrad, Brtonigla i Grožnjan. (Vidi prilog 1. Karta Porečkog kotara.)

⁴ Iz Inventara Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču, 1868.-1918., sastavio: Antun BRAJKOVIĆ, Pazin, 1986., str. 4 – 5, DAPA.

⁵ Sastavljena od općina Buje, Brtonigla, Grožnjan, Novigrad, Umag. Iz Inventara Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču, 1868.-1918., ibid.

⁶ Sastavljena od općina Motovun i Oprtalj. Iz Inventara Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču, 1868.-1918., ibid.

⁷ Sastavljena od općina Poreč, Vrsar, Višnjan i Vižinada. Iz Inventara Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču, 1868.-1918., ibid.

2.1.1. UPRAVNO USTROJSTVO

U Istri je 1861. godine,⁸ nakon ukidanja apsolutizma (kao i u čitavoj Monarhiji) uvedeno ustavno stanje, tj. obnovljen je politički život. Istra je dobila pokrajinski, Zemaljski sabor i vladu sa sjedištem u Poreču te Namjesništvo sa sjedištem u Trstu. Zasjedanje Sabora sazivao je car i to do 1897. godine u Poreču, a kasnije u Puli i Kopru jer su hrvatski i slovenski zastupnici bili uznemiravani i napadani.⁹

U Saboru su bila 33 zastupnika (od 1870. do 1908. godine). Po zakonu su u njemu bili «virilisti», biskup tršćansko-koparski, porečko-pulski i krčki te 5 zastupnika iz redova veleposjednika, 11 iz gradova i trgovišta, 2 iz trgovačko-obrtničke komore i 12 zastupnika seoskih ili «vanjskih» općina. Od 1908. godine, prema novom Zemaljskom redu za Istru, u Istarskom saboru bilo je 47 zastupnika: tri biskupa, 5 veleposjednika, 2 iz trgovačko-obrtničke komore, 14 zastupnika gradova, 15 seoskih općina i 8 iz općeg izbornog reda, od toga 19 hrvatskih i 25 talijanskih zastupnika.¹⁰

Zbog izbornog sustava, koji je favorizirao društveno bogatiji sloj, Hrvati nisu bili u ravnopravnom položaju s talijanskom manjinom, niti su mogli osvojiti većinu mandata. Na prvim izborima u ožujku 1861. godine Talijanska liberalna stranka dobila je dvadeset i jedan mandat, talijanski konzervativci četiri, a Hrvati dva mandata. No, u Zemaljskom saboru nalazili su se i biskupi-virilisti pa su tako bili prisutni Hrvati Juraj Dobrila i Ivan Vitezić, te Slovenac Bartol Legat, koji su ubrzo predložili ravnopravnost hrvatskog i slovenskog jezika s talijanskim, u Saboru i u administraciji. Izglasavanje Zakona o ravnopravnosti naroda u Austriji, u bečkom Carevinskom vijeću 1867. godine dalo je i zakonsko pravo istarskim preporoditeljima da realiziraju traženo. No, neki doneseni zakoni nisu išli u prilog procesu, kao npr. općinski zakon izglasan na Zemaljskom saboru 1863. godine koji je predviđao da se sve općine, koje nisu imale uvjeta za samostalno upravljanje, pripoje gospodarski i

⁸ Februarskim patentom od 26. veljače 1861. godine. Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga I. (1797.-1882.), str. 255.

⁹ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 10.

¹⁰ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 11. Dragovan ŠEPIĆ, *O procesu integracije hrvatske nacije*, u: Zborniku *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. M. Gross, Liber, Zagreb, 1981, str. 256.

kulturno jačim općinama. Kad su prestale raditi crkvene škole, austrijska vlada otvara laičke škole u općinama koje su bile većinom pod talijanskom upravom (nakon 1869. godine).

Odnosi između Talijana i udruženih Hrvata i Slovenaca u Istarskom saboru nisu bili najbolji, a naročito su se zaoštrili 1883. godine, nakon pokušaja Matka Laginje da u porečkoj sabornici progovori na hrvatskom jeziku, nakon što je Carsko vijeće priznalo ravnopravnost hrvatskog, slovenskog i talijanskog jezika na istarskim sudovima.

Značajna je 1907. godina kada se na izborima za bečki parlament, na temelju općeg i jednakog prava glasa, pokazalo da Hrvati i Slovenci predstavljaju u Istri većinu biračkog tijela. Godinu dana kasnije izvršena je reforma Istarskog pokrajinskog sabora. U Pokrajinski sabor ušlo je 18 predstavnika Hrvatsko-slovenske narodne stranke, 24 talijanska nacionalna liberala i 2 socijalista.

Sastav novog Sabora nije mogao efikasno djelovati zbog oprečnih stavova o ravnopravnosti jezika, novom razgraničenju općina na temelju narodnosti i o drugim bitnim pitanjima te je Pokrajinski sabor 1910. godine prestao s radom,¹¹ a 1914. godine raspušten i sazvani su novi izbori. Novi se sastav nikad nije sastao radi proglašene mobilizacije i prvog svjetskog rata.¹²

U tijeku prvog svjetskog rata 1916. godine ukinuta je bila pokrajinska autonomija u svim austrijskim zemljama, a Sabor u Poreču raspušten je 29. travnja.¹³

2.1.2. STANOVNIŠTVO POREČKOG KOTARA

Prema podacima Zavoda za statistiku o broju stanovnika od 1857. do 1961. godine u mjestima Porečkog kotara živio je ovaj broj stanovnika:

¹¹ Darko DAROVEC, *Pregled istarske povijesti*, str. 78.

¹² Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 160-163.

¹³ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 88.

	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.
Poreč	2471	2813	2813	3464	4212	3644
Tar	666	744	856	1062	1220	1278
Vabriga	252	297	400	487	533	529
Baderna	705	115	108	149	252	1143
Žbandaj	680	157	154	157	262	1521
Nova Vas	505	233	273	339	444	1124
Vižinada	1012	749	887	1057	1118	1986
Kaštelir	709	442	368	394	476	1313
Labinci	322	348	423	584	694	635
Funtana	301	342	418	518	590	640

Tablica 1: Broj stanovnika u mjestima Porečkog kotara.¹⁴

Godine 1881. gradovi Porečkog kotara su radi evidencije potreba za izdavanjem knjiga dali podatke o broju stanovnika prema spolu i prema nacionalnosti:

	muški	ženske	ukupno
Poreč	1367	1458	2825
Vrsar	607	540	1147
Buje	1367	1270	2637
Novigrad	843	734	1577
Grožnjan	827	636	1463
Umag	1166	1144	2310
Motovun	715	621	1336
Oprtalj	1550	1448	2998
Ukupno u kotaru	23332	20861	44193

Tablica 2: Podaci o broju stanovnika nastali u porečkom kotarskom poglavarstvu radi izdavanja knjiga.¹⁵

¹⁴ Tablica je nepotpuna. Ovdje nije prikazan cijeli Porečki kotar. Usp. *Stanovništvo 1857.-1961. po naseljima i dijelovima naselja Pula*, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb, 1964., str. 177–201.

¹⁵ Nije navedeno o kakvim se knjigama radi. KPP, kut. 11 (1880.,1881.), D/5, DAPA.

Tražen broj stanovništva prema nacionalnosti bio je prikazan «prema 'jeziku govora'», a ne prema nacionalnoj pripadnosti i pokazalo se da u porečkom kotarskom području njemački jezik govori 31 stanovnik, slovenski 2756, hrvatski 6575 i talijanski 34.338 (što ukupno iznosi 43700 stanovnik). Navedeni broj stanovnika prema «nacionalnosti» nije jednak broju stanovnika prema spolu iz tablice 2., što nas navodi na sumnju u točnost podataka.

Darko Darovec tvrdi: «Osim prvog popisa koji je uzimao u obzir 'jezik' kad je srpsko pučanstvo razlikovano od hrvatskoga, svi kasniji popisi, od 1880. do 1910. narode razlikuju terminom 'uporabni jezik' (Umgangssprache), pa od slavenskih jezika u Istri jedino slovenski nalazi svoje mjesto u popisu. I upravo se u vezi s tim pojavio čitav niz manipulacija s talijanske strane. Talijanima su, kao politički nadmoćnom a po svojem kulturnom utjecaju u svakidašnjem životu 'starijem' narodu u Istri, išli na ruku podaci o nacionalnoj pripadnosti prema opredjeljenju na temelju 'uporabnog jezika' kao jezika koji se rabi u javnosti (i koji se razlikuje od 'obiteljskog' ili 'materinskog' jezika) jer su se ti podaci u austrijskim prilikama zlorabili za prikrivanje stvarnog etničkog stanja u nacionalno nejedinstvenim pokrajinama.»¹⁶

Darovec u svojoj knjizi objavljuje i tablicu istarskog pučanstva prema austrijskim popisima od 1846. do 1910. godine, preuzetu iz: J. Roglić, *Le Recensement de 1910*, 49., u kojima je vidljiva struktura Hrvata, Slovenaca i Talijana gdje Talijani u svim spomenutim popisima (1846., 1857., 1880., 1890., 1900., 1910.), čine između 26 % i 40 % stanovništva.¹⁷

U *Našoj slozi* je također komentiran popis stanovništva političkih kotara po narodnosti iz 1880. godine: «Skoro je godina dana od popisa stanovništva, u okruglim brojevima prikazano: u Porečkom kotaru: 9.000 Hrvata i 34.000 Talijana, a u cijeloj Istri: 163.000 Hrvata i 110.500 Talijana. Brojiv ih točnije ima ih po 2.000 više i jednih i drugih. Opažamo k tomu samo dvoje: 1) Talijani su se u 20 godina podvostručili. Za toliko se sami pomnožili nisu. Ili su se Hrvati mnogi potalijanili, ili se

¹⁶ Darko DAROVEC, *Pregled istarske povijesti*, str. 81.

¹⁷ Darko DAROVEC, *Pregled istarske povijesti*, str. 82.

je Hrvate upisivalo za Talijane, 2) Obćevni jezik uzimlju Talijani kao oznaku narodnosti te tako prema se nije naznačivala narodnost, ipak se ključ u javnom svijetu, da je toliko Talijanah u Istri.»¹⁸ Sljedeći podatak iz *Naše sloge* o «stanovnicima prave Istre» bio je da je u 1881. godini bilo 103.678 Talijana i 97.351 Hrvat, gledajući koparski, pazinski, pulski i porečki kotar.¹⁹ U prije spomenutoj tablici za 1880. godinu stoji da je bilo: 121.732 Hrvata (43%), 43.004 Slovenaca (15%) i 114.281 Talijana (40%).

Hrvati koji su činili etničku većinu, prebivali su u središnjoj, južnoj, istočnoj i sjeverozapadnoj Istri, slovenski element bio je prisutan u sjeverozapadnim krajevima, a talijanski u gradovima duž zapadne i dijelom istočne obale Istre, rijetko u unutrašnjosti Istre.

2.1.3. O NACIONALNOJ SVIJESTI

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 19. stoljeća stvaraju se posebne povijesne okolnosti u kojima je dotad «... zatvorena, autarkična, pučka, oralna, nepisana/nepismena i 'apolitična' (sub)kultura započela postupno prelaziti u novu kvalitetu: u 'učenu', pisanu i politiziranu kulturu, javlja se hrvatska 'intelligenza' podrijetlom iz seljačkih redova i upravo je ona uvjerljivo demantirala uvriježeno mišljenje talijanskog nacionalnog/nacionalističkog građanstva da se istarski 'Slavi' mogu 'civilizirati' jedino ako se talijaniziraju',»²⁰ asimiliraju i, gubeći nacionalni identitet, nestanu.

U drugoj polovici 19. stoljeća ponovno oživljava hrvatsko ime, politizira hrvatsku pučku kulturu, stvara se sloj mlade inteligencije, pokreću se novine, osnivaju škole, gospodarske i kulturne udruge, započinje proces afirmacije

¹⁸ *Naša sloga*, 16.12.1881., br. 24, str. 3.

¹⁹ *Naša sloga*, 16.02.1882.

²⁰ Miroslav BERTOŠA, *Istra između zbilje i fikcije*, Matica hrvatska, Zagreb 1993., str. 27.

nacionalne misli istarskih Hrvata i njihove nacionalne integracije.²¹ Ponajviše je hrvatske inteligencije bilo iz svećeničkog staleža koji su ušli u politiku rješavajući pitanja istarskog seljaka i braneći ljudska i nacionalna prava.

2.1.4. O PROCESU INTEGRACIJE

U knjizi *Istra između tradicionalnog i modernog ili o procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri* Nevio Šetić drži da je integracija hrvatske nacije prolazila kroz tri osnovne faze: početna ili inicijalna faza (razdoblje kada se postavljaju temelji organiziranom nacionalnom pokretu, razdoblje nesustavnog iznošenja ideja koje postupno dobivaju mobilizacijsku ulogu), središnja (razdoblje sustavnog i organiziranog obavljanja nacionalne propagande koja se širi s užeg kruga na više klase) i završna faza (razdoblje kada se proces nacionalne integracije može smatrati uglavnom dovršenim).

Središnju fazu, koja je zanimljiva za razdoblje koje obrađuje ova radnja, Šetić dijeli na tri etape. Prvu čine događaji i aktivnosti u 60-tim godinama 19. stoljeća, drugu razdoblje 1870.-1882., a treću od 1882. do 1907. godine. Ta faza može se shvatiti i kao period borbe za ljudska prava jer se hrvatski i slovenski etnički element «trebao izboriti za politički prostor, a ne samo doseći nacionalnu i kulturnu svijest, koja mu sama po sebi nije bila garancijom slobode i budućeg prosperiteta. /.../ Tijekom cijele središnje faze nacionalne integracije ta se borba očitovala u nastojanju da se ostvari pravo na vlastiti jezik i njegovu javnu uporabu, afirmacija obrazovnog sustava u duhu hrvatske i slovenske tradicije i kulture, postizanje gospodarske neovisnosti i povezanosti s ostalim dijelovima hrvatskog etničkog prostora ...».²²

U Istri je paralelno s procesom nacionalne integracije istarskih Hrvata tekao i razvijao se proces talijanske nacionalne integracije, koji je bio spremnije dočekan u

²¹ Miroslav BERTOŠA, «Dugo trajanje» i preobrazbe istarske hrvatske integracije, Kratke teze za predgovor: N. ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, Naša sloga, Pazin, 1995., str. 9.

²² Usp. Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 38.

društvenim strukturama i u vlasti. Ideje Risorgimenta²³ i težnje za sjedinjenjem Istre bile su prihvaćene osobito među talijanskim intelektualcima koji su vjerovali da će se Hrvati i Slovenci pod utjecajem talijanske kulture talijanizirati i da će Istra postati, u nacionalnom smislu, talijanska.

Središnju fazu nacionalne integracije označio je preporodni list *Naša sloga*, koji je sustavno izlazio od 1870. do 1915., a imao je posebnu važnost u učvršćivanju nacionalne i državne ideje istarskih Hrvata, poučavajući puk o političkim, gospodarskim, kulturnim, nacionalnim i ljudskim pravima. Tu fazu obilježava i težnja za boljom suradnjom pripadnika hrvatskog narodnog pokreta u Trstu i Primorju. Razvija se aktivnost u vidu javnih zborova, tzv. tabora na kojima su se iznosili razni problemi iz kulturne, obrazovne i gospodarske djelatnosti, nakon čega bi se tražilo od cara Franje Josipa i Zemaljske vlade da se provedu donešene odluke. Za proces nacionalne integracije značajan je čin osnivanja «Domorodnog izbornog odbora za Istru» u Trstu 1873. godine s ciljem da se predizborna kampanja za Carevinsko vijeće u Beču vodi u istarskim selima.²⁴ U tom periodu značajnu ulogu imalo je društvo «Bratovština hrvatskih ljudi u Istri», osnovano u Kastvu 1874., koje je imalo zadaću prikupljati priloge za đake hrvatskog podrijetla u Istri i na kvarnerskim otocima.

Početkom 80-ih godina, u zrelijoj fazi, djeluje nova generacija preporoditelja, koji grade narodni pokret na pravaškoj ideologiji Ante Starčevića. Toj generaciji pripadaju: Matko Laginja, Matko Mandić, Vjekoslav Spinčić i drugi, dok su prvi preporoditelji Juraj Dobrila, Dinko Vitezić, Matko Bastian i Antun Karabaić pokret

²³ Pokret u Italiji koji je u 19. stoljeću doveo do njena nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja. Ideolozi Risorgimenta, za čiji početak se uzima 1815. godina, zamislili su ujediniti raskomadane dijelove (feudalnih državica) Italije te razvijaju misao o velikoj, slobodnoj i «vječnoj» Italiji. Ideja se ostvarila s 1870. godinom, kada Rim postaje prijestolnicom Kraljevine Italije. Nekoliko godina kasnije, nov pokret, Italia irredenta, smatra da program nije dovršen jer postoje talijanske zemlje kojima vladaju tuđinci. Enciklopedija leksikografskog zavoda, 5. svezak, JLZ, Zagreb, 1969., str. 492.

²⁴ Izbori su se provodili po novom izbornom zakonu. Biralu su se četiri zastupnika, od čega dva predstavnika veleposjeda i gradova (talijanski kandidati) i dva zastupnika seoskih općina. Biskup Juraj Dobrila bio je kandidat u općinama zapadne i sjeverne Istre, a biskup Dinko Vitezić u ostalim općinama Istre i kvarnerskih otoka. Te se godine biskup Juraj Dobrila nije uspio izboriti za zastupničko mjesto. Usp. Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 38.

vodili u duhu Strossmayereve jugoslavenske ideologije i ideje ujedinjenja Južnih Slavena.²⁵

Svećenik i profesor Matko Mandić preuzeo je uređivanje lista *Naša sloga* 1883. godine nakon smrti prvog urednika, biskupa Jurja Dobrile (1882.), čime započinje treća etapa središnje faze nacionalne integracije. U tom razdoblju vodila se glavna borba za područje zapadne Istre, gdje su Talijani pružali najjači otpor. Hrvatski seljak, zahvaljujući sustavnom radu svećenika i učitelja na narodnom prosvjećivanju te razvoju mreže gospodarskih društava i štedionica koje su pridonijele da se postupno oslobađao ovisnosti o talijanskome gradu, postupno je jačao. Tome je pridonio i opći ekonomski napredak Istre koji je stvorio uvjete za nastanak hrvatskog građanskog sloja. Devedesetih godina 19. stoljeća u gradovima Istre ima sve više hrvatskih obrtnika, činovnika i pripadnika drugih slobodnih profesija, a u selima obrazovanijih i imućnijih seljaka koji su bili važni za narodno-preporodno gibanje.

Sve se više produbljivao jaz između hrvatskog i talijanskog kulturno-etničkog kruga. «Premoć talijanske političke ideologije i talijanskih političara iz 60-ih i 70-ih godina 19. stoljeća postupno se topila, a 'probuđena' hrvatska većina u Istri svakim danom bilježila je nove uspjehe u realizaciji nacionalnih težnji. Spomenimo samo neke uspjehe iz tog razdoblja: 1886. godine Hrvatsko-slovenska stranka osvojila je većinu u općini Buzet, a godinu dana kasnije i u općini Pazin. Tada je Hrvatsko-slovenska stranka pobijedila u gotovo svim općinama u istočnoj Istri i na kvarnerskim otocima, a zatim i u mnogim općinama južne i zapadne Istre.»²⁶ Na Zemaljskom saboru 1889. godine Narodna stranka dobiva veći broj mandata nego prigodom prijašnjih izbora, a vladin komesar prvi put u povijesti Sabora drži pozdravni govor i na hrvatskom jeziku. Tada je za potpredsjednika Sabora bio izabran hrvatski zastupnik Ante Dukić.²⁷ «Godine 1891., prilikom izbora za Carevinsko vijeće, izabrana su dva hrvatska zastupnika – Vjekoslav Spinčić i Matko Laginja. Te godine, prigodom posjeta gospodarskoj izložbi u Zagrebu, Vjekoslav Spinčić javno iznosi želju istarskih

²⁵ Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 40.

²⁶ Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 41.

²⁷ ŠIDAK-GROSS-KARAMAN-ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., str. 185.

Hrvata za sjedinjenjem Istre s Hrvatskom. Sličan je zahtjev podnio iduće godine (1892.) i Matko Laginja u bečkom Carevinskom vijeću.»²⁸

U nacionalnom pokretu javljale su se i manje krize i sumnje u mogućnost postizanja nacionalne ravnopravnosti, uglavnom zbog agresivnog nastupa vladajućeg talijanskog sloja u Istri, ali i zbog unutarnjih slabosti u pokretu. Reorganizacija i rad Hrvatsko-slovenske stranke «na terenu» doveli su početkom 20. stoljeća do rezultata koji su bili vidljivi nakon prvih izbora provedenih u Austriji na temelju općeg, izravnog i tajnog prava glasa za bečko Carevinsko vijeće 1907. godine. «Tada je Hrvatsko-slovenska stranka izašla s izbora kao najjača stranka Istre. Dobila je dva puta više glasova nego Talijanska liberalna stranka (30.212 glasova prema 14.737), dok je Talijanska kršćansko-socijalna stranka dobila 5.713 glasova, a Talijanska socijaldemokratska stranka 3.638 glasova. Od pet mandata, Hrvatsko-slovenska stranka dobila je tri. Prvi demokratski izbori u Austriji pokazali su zrelu nacionalnu svijest istarskih Hrvata i Slovenaca i veliku odlučnost da se provede u život program narodnog preporoda i nastojanje na ravnopravnom sudjelovanju s Talijanima u vođenju autonomnih poslova u istarskoj pokrajini. Time se može smatrati završena središnja faza nacionalne integracije u tijeku «narodnog preporoda», iako bi se ona mogla smatrati nedovršenom sve do 1918. godine».²⁹

Početak 20. stoljeća do 1918. Šetić definira kao «postpreporodno» razdoblje, u kojem je hrvatski etnički element u Istri dostigao potpuno nacionalno osvješćenje. Položaj Hrvata znatno se popravio nakon izbora 1907. godine. Hrvati sudjeluju u vođenju pokrajinskih poslova, postižu zapažene uspjehe na području obrazovanja, jačaju ekonomski i kulturno, ali još uvijek zaostaju za Talijanima.

S prvim svjetskim ratom nastupa razdoblje društvenih poremećaja u cijeloj Austriji pa tako i u Istri. Politički je život zamro. Tadašnji istarski politički uglednici i stranački vođe Matko Laginja i Vjekoslav Spinčić odlaze u Zagreb, a Matko Mandić u Trst. Osnovna briga hrvatskih i slovenskih političara iz Istre, koji su vodili politiku

²⁸ Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 41.

²⁹ Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 42-43.

izvan Istre, bila je očuvati Istru od osvajačkih težnji Italije. Ta ideja je postojala i prije, a naročito se osjećala u prvim mjesecima rata.

2.1.5. KULTURNE PRILIKE

Spomenute prilike na nacionalnom i političkom planu odražavale su se na kulturni pa tako i glazbeni život na području Istre i u drugim prostorima Austro-Ugarske. Rad na kulturnom polju bio je čvrsto povezan s nacionalnim htijenjima. No, mogućnosti razvoja bile su različite u različitim sredinama što je utjecalo na tok konkretizacije onoga što se željelo postići.

Sredinom 19. stoljeća glazbeno stvaralaštvo bilo je slabo razvijeno u zemljama južnoslavenskih naroda habsburške monarhije. Nešto razvijenija bila je glazbena reprodukcija, kazališna i koncertna, koju su većinom vodili stranci.³⁰

Vidljivi su određeni uspjesi u glazbenom životu u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća. Osnovane su matične glazbene institucije, povećava se broj pjevačkih društava, umjesto amatera pojavljuju se profesionalci koji se usavršavaju u inozemstvu, ali osnovnu glazbenu naobrazbu već stiču u domaćim glazbenim zavodima, osnivaju se instrumentalni ansambli od jednostavnih do velikih orkestara, organiziraju se glazbene priredbe koje su pred kraj 19. stoljeća već dostigle razinu ozbiljnih koncerata i opernih predstava koje po kvaliteti nisu zaostajale za predstavama europskih kazališta.³¹ To se doba očitovalo u sadržajnim motivima vokalnih, vokalno-instrumentalnih i scenskih djela, odnosno forma u kojima je bitan činilac tekst.³²

³⁰ Dragotin CVETKO, *Južni Slovani v zgodovini evropske glasbe*, Založba Obzorja, Maribor, 1981., str. 183-185.

³¹ Dragotin CVETKO, *Južni Slovani ...*, str. 189-190.

³² Josip ANDREIS, *Povijest glazbe*, Liber Mladost, Zagreb 1974., sv. 4., str. 227-228.

2.2. POREČ U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA I DO 1. SVJETSKOG RATA

«Grad u svijesti pripadnika hrvatskog kulturnog kruga bio je pojam zla, skrivene i otvorene opasnosti, životnog stila i mentaliteta koje treba izbjegavati.»³³ Tako je razmišljao i seljak iz okolice Poreča.

Dario Alberi u *Istria, storia, arte, cultura* piše da je Poreč nakon 1861. godine ušao u eru blagostanja postavši glavnim gradom Istre koji je imao provincijske urede i Istarski sabor, poznat i kao «Dieta di Nessuno» koji je bio konstantan animator otpora prema austrijskoj vlasti.³⁴ Poreč se počinje brže razvijati 80-ih godina 19. stoljeća s novim gospodarskim djelatnostima koje će postati značajne za razvoj grada.

S druge strane, na selu su smatrali da ih općinska i pokrajinska vlast priznaje tek onda kada treba štogod platiti. «Što njih briga imamo li mi crkvu, školu, vodu, puteve ili ne imamo i u kakvom je sve to stanju. Plati, Hrvate, i muči, to je njihova lozinka.»³⁵ To su uvidjeli Kaštelirci iz sela Tadini, Babići i Kranjčići, koji su svojim snagama, «...umjesto da gube vrijeme u krčmi, pri plesu ili da rade u svojem vinogradu...» složno za nekoliko dana lijepo napravili, posuli i poravnali cestu koja vodi iz Tadina u kaštelirsku crkvu.³⁶

2.2.1. GOSPODARSTVO POREČKOG KOTARA

2.2.1.1. POLJOPRIVREDA POREČKOG KOTARA

Poljoprivreda je bila osnovna grana gospodarstva Porečkog kotara. Razvoj te grane vidljiv je u brojkama u razdoblju od 1880. do 1910. godine, kada se broj produktivnih članova u poljoprivredi podvostručio. Prema zemljišnom fondu od

³³ Miroslav BERTOŠA, *Istra između zbilje i fikcije*, str. 29-30.

³⁴ Dario ALBERI, *Istria, storia, arte, cultura*, Edizioni LINT, Trst, 1997., str. 1278-1279.

³⁵ *Naša sloga*, 12.3.1896., br. 11, str. 1 i 2.

³⁶ *Naša sloga*, 12.3.1896., br. 11, str. 1 i 2.

poljoprivrednih kultura prevladavala je intenzivna obrada zemlje s težištem na vinogradarstvu, a u stočnome fondu s godinama je rastao broj konja, mazgi i magaraca, goveda i svinja. Iako ih je bilo mnogo, broj ovaca i koza s godinama je opadao.³⁷ Boljoj kvaliteti vina na Poreštini pridonijelo je osnivanje Poljoprivredne stanice i Instituta za vinogradarstvo i enokulture u Poreču.³⁸

Budući da poljoprivreda uvelike ovisi o vremenskim (ne)prilikama, bilo je godina kada su glad i neimaština dolazile više do izražaja.³⁹ Jedna od takvih teških godina bila je 1897. Iz pisma što ga je dopisnik iz Vabriga poslao u redakciju *Naše sloge* saznajemo da «...ni mi se ne možemo pohvaliti dobrom ljetinom jer nam je nesretna tuča odnesla dobar dio našega najboljega prideljka tj. vina. Proti peronospori branili smo se uspješno i da ne bijaše nesretne tuče, mogli bismo se danas pohvaliti dobrom ljetinom. Dočim je naše selo prideljalo prvašnjih godina i preko 2000 hektolitara vina, imademo ga ljetos jedva nešto okolo 200 hektolitara. Malo je to doduše, ali ono što je, dobro je i zdravo.»⁴⁰

Na Poreštini je živio velik broj veleposjednika. Oni su imali od 50 do 100 ha zemlje, većina i preko 100 ha zemlje u svojem vlasništvu, a za obradu zemlje zasnivali su kolonatske odnose na temelju ugovora, većinom usmenih, sklopljenih na jednu do tri godine. Osim veleposjednika i kolona (odnosno "kmetova"), prevladavalo je stanovništvo koje je imalo male posjede (do 5 ha zemlje).

Veleposjedi su bili u rukama Talijana ili potalijančenih Hrvata. O tome govore njihova prezimena: Danelon, Polesini, Sbisà, Vergottini, Filippini, Zudenigo i drugi te Becić, Oplanić, Sinčić, Stanić, Jurković. Srednji posjed imali su stanovnici hrvatskog govornog jezika (u Mugebi, Baderni, Žbandaju, Sv. Lovreču, Limu, Gradini) i manje Talijani (Vižinada). Na području Sudskog kotara Poreč, mali posjed pripadao je većim

³⁷ Ivan BEUC, *Istarske studije. Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća*, Zagreb, 1975., str. 180. i str. 182-186.

³⁸ Viktor VITOLOVIĆ, Poljoprivredna škola – stanica u Poreču, povodom 95-godišnjice osnutka, *Zbornik Poreštine*, ur. Josip Miličević, Ogranak Matice Hrvatske i Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 1971., knjiga 1., str. 401-420.

³⁹ Antun BRAJKOVIĆ, Gospodarske prilike u Porečkom kotaru, *Zbornik Poreštine*, ur. Marko Legović, Narodno sveučilište Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, knjiga 2., Poreč, 1987., str. 245-261.

⁴⁰ *Naša sloga*, 21.1.1897., br. 3, str. 3.

dijelom stanovništvu hrvatskog govornog jezika (Fuškulín, Dračevac, Varvari, Musalež, Nova Vas, Tar, Vabriga, Frata i Funtana), a manjim dijelom talijanskog govornog jezika (Poreč, Vrsar, dijelom Varvari, Nova Vas, Tar i Funtana) dok je na području Sudskog kotara Motovun male posjede imalo talijansko stanovništvo (Labinci, Višnján i drugi) a u manjoj mjeri hrvatsko stanovništvo (Višnján).⁴¹

2.2.1.2. TRGOVINA POREČKOG KOTARA

Trgovina je cvjetala zbog razvijenog obrništva. U Porečkom kotaru bilo je krojača, stolara, zidara, proizvođača živežnih namirnica, metalo-prerađivača, obrađivača kamena, proizvođača kože, strojara, obrtnika kemijske struke i poligrafa. Na području Kapetanata prevladavali su samostalni obrtnici, kojih je bilo najviše u gradićima.

Trgovačka mreža s gostionicama i točionicama, trgovinama robom i drugim trgovačkim radnjama bila je vrlo gusta, iako se u postocima njome bavio manji broj stanovništva. Transport se razvijao uglavnom u priobalnim mjestima - Poreču, Taru i Vrsaru.

Sektor trgovine, transporta kao i obrništva bio je uglavnom u rukama stanovnika talijanskog govornog jezika, a i radnici koji su kod njih bili zaposleni također su bili talijanskog porijekla.⁴²

2.2.1.3. TURIZAM POREČKOG KOTARA

Turizam je jedna od bitnih gospodarskih grana koja se počinje razvijati 80-ih godina 19. stoljeća. Tada Poreč po prvi puta posjećuju prvi turisti-plemići. Godine 1884. u porečku luku jahtom «Farnese» dolazi vojvoda od Parme. Godine 1887.

⁴¹ Ivan BEUC, *Istarske studije*, str. 187-188.

⁴² Ivan BEUC, *Istarske studije*, str. 182.

Poreč posjećuju nadvojvoda Karl Stephan i nadvojvotkinja Maria Theresia, te vojvoda i vojvotkinja od Edinburgha, a 1888. nadvojvoda Karl Ludwig⁴³ i mnogi drugi.

Prilikom proputovanja po Istri, Poreč je posjetio 15. svibnja 1902. godine, brodom «Arsa», Gabriele D'Annunzio. Porečki načelnik održao je pozdravni govor nakon čega su posjetili Lapidarij. U dvoru grofa Giorgia Polesinija gost se potpisao kao «poklonik Italije». Na putovanju su ga pratili novinari, pisci i političari Teodoro Mayer, Silvio Benco⁴⁴, Alberto Boccardi, Giuseppe Caprin, Aristide Costellos, Attilio Hortis, Riccardo Pitteri, Roberto Preziosi, Cesare Rossi, Francesco Salata, Piero Vendrame i Felice Venezian.⁴⁵ Godine 1910. Poreč posjećuje austrijski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand.⁴⁶

Prilikom dolaska visokih gostiju organizirali su se banketi u zgradi kazališta, a dočekivala ih je limena glazba.⁴⁷

Godine 1893. započinje gradnja prvog javnog kupališta na otoku Sv. Nikola koje je otvoreno 1895. i nazvano «Bagno Parentino». Na tom je otoku nekoliko godina ranije, od 1886. do 1888., obitelj Polesini izgradila dvorac u toskanskom stilu.⁴⁸

Korak koji je pridonio razvoju turizma učinjen je onda kada se u Poreču odlučilo krenuti u gradnju novog, velikog, suvremenog hotela, kakav bi dolikovao ovom pokrajinskom središtu. U taj posao upustilo se austrijsko akcionarsko društvo «Riviera». No, vlasnici malih gostionica i prenoćišta u Poreču, bojeći se konkurencije

⁴³ U Poreču su «im gostoljubivi domaćini priredili koncert». Ivan BLAŽEVIĆ, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija, 1987., str. 69.

⁴⁴ Libretist *Oceane, Falene i Abissa*, triju zadnjih opera istarskog opernog skladatelja Antonija Smareglje.

⁴⁵ Lina Galli, Parenzo nella cronaca (1902.), u: *In Strada Granda*, rujan, 1981., br. 17, str. 8.

⁴⁶ Ivan BLAŽEVIĆ, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, str. 179.,

⁴⁷ Ivan BLAŽEVIĆ, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, str. 92 i 179.

⁴⁸ Plemićka obitelj koja je kupila otok 1798. godine. Dvorac, kojeg je projektirao Catullo Bisi, dao je sagraditi markiz Benedetto Polesini i dao mu ime Isabella, supruzi u čast. Drago ORLIĆ, *Srdačno Vaš Poreč*, Adriatic, Poreč, 1991., str. 32-33.

novog hotela, nisu željeli njegovu izgradnju. Međutim Friedrich Klein⁴⁹, zainteresiran za izgradnju hotela, zatražio je od uprave austrijskog Lloydja da mu proda dio mora u porečkoj luci. To mu je udovoljeno i on je na nasipu sagradio novi hotel. Hotel je izgrađen u proljeće 1910. godine i njime započinje nova faza razvoja turizma u Poreču. Bio je to hotel «Riviera» sa sedamdeset soba i apartmana, s kupaonicama, poštom, telefonom i garažom. Na propagandnom prospektu reklamiran značajnim motom: «... morsko kupalište i zračno lječilište južno od Trsta, zaštićeno od bure i bez komaraca...».

Vizualni efekt uokvirene porečke luke ostvario se iste godine kad je na drugoj, istočnoj strani luke izgrađena općinska palača po zamisli arhitekta Arduina Berlame koji je već bio čuveni graditelj i projektant mnogih zgrada u Istri, ali i diljem Monarhije. Porečka gradska vijećnica, istančanih proporcija profinjene neogotike, izgrađena u kamenu i cigli, s nenametljivim ukrasima, bolje se uklopila u vizuru grada od hotela «Riviera».⁵⁰

Pjesmom, plesom, raznim društvenim okupljanjima pojedinaca i većih skupina po prenoćistima i gostionicama Poreča i porečke okolice u večernjim satima remetio se javni red i mir. Godine 1898. u Porečkom kotaru uvedena je zabrana rada nakon 22 sata za gostionice i prenoćišta. No, neki su, na zamolbu vlasnika u Poreču, dobili dozvolu Kapetanata za rad do 24 sata s opravdanjem da se gosti vraćaju kasno s turističkih obilazaka po okolnim selima.⁵¹

U turističke namjene nastala je pjesma⁵² *Andiamo a Parenzo*, na tekst gospođe Therese Klein čiju glazbu potpisuje Bruno Giusa. Ispod naslova skladbe zabilježeno je «canzonetta popolare Triestina», što bi u prijevodu glasilo «narodna tršćanska pjesma». No, s obzirom na poznavanje autora skladbe, može se shvatiti kao često pjevana tršćanskih građana.

⁴⁹ «Palace Hotel Riviera» vodio je gospodin F. Klein koji je bio vlasnik pansiona «Wienerheim» u Opatiji. M.Z., Leggendo la «Guida e pianta della città di Parenzo» del 1913, iz *In Strada Granda*, str. 19 i 20.

⁵⁰ Drago ORLIĆ, *Srdačno Vaš Poreč*, str. 32-33.

⁵¹ KPP, kut. 67 (1899.), I/1, DAPA.

⁵² *In Strada Granda*, prosinac, 1994., br. 45, str. 51.

Andiamo a Parenzo

*Conosci tu il paese?
La bella Istria,
vicino di Trieste
Parenzo la città?*

*Basilica antica sulla penisola
Miracolosa Perla di celeste Adria.
Tramonto di sol splendido con fuoco!*

*Le vigne, le pinie, il bosco e fiori
Al isola paradiso
superbo un castello grande
Venite a guardar.*

*Andiamo di Abbazia
Coll'Automobile.
E se farà bel tempo
Col celere vapor.*

*Chi saluta dal molo?
È il Palace Hotel
Benvenuti tutti cari
dalla famiglia Klein.*

*Le terrazze, le loggie invitan
Al dolce far niente.
Il bagno di mare
che sano consola.*

*E Golf e Tennis gioccano,
rendono l'allegria
la gioventù e il corragio.*

*Gehen wir nach Parenzo
Zur schönen Frühlingszeit
Auf den Terrassen herrschet
Sonnige Fröhlichkeit.*

*Dann fahren wir mit Boote
Zum großen Bade hin,
dort schwimmen wie
die Fischlein die Gäst, mit muntrem
Sinn.*

*Im nahen Walde singet dann
Frau Nachtigall so hell
Und Nixlein, Feeen drehen sich
in bunten Reihen schnell.*

*Die Musik ladet alle ein zum Tanze,
Zum Picknick,
und in dem Haine
findest du die Ruhe und das Glück.*

(Vidi prilog 2. Notni prilog pjesme *Andiamo a Parenzo*.)

Do 1913. godine Poreč ima već sedam hotela: «Riviera», «San Remo», «Città di Trieste», «Antica Grotta», «Città di Parenzo», «Palestra», «All'Abbondanza» te četiri kaffè bara «Palace» kod hotela Riviera, u «Casinou sociale», kod «Circola» i kod Kazališta.⁵³

⁵³ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca, *In Strada Granda*, rujan, 1984., br. 23, str. 9., iz «Guida di Parenzo» Rine CANCEIANI.

2.2.1.4. PROMETNI PUTOVI POREČKOG KOTARA

Za razvoj trgovine, značajne gospodarske djelatnosti, bile su bitne prometnice. Jedan od problema postaje razmjena dobara i udaljenost tržišta. U Porečkom kotaru sve su očitiji viškovi vina, ulja, voća, povrća, stoke, drva, kamena, soli, vapna. S druge strane uočava se potreba za bržom nabavkom oruđa, strojeva, gnojiva, željeznih predmeta, odjeće, obuće.

Iz pisma koje je Volčić pisao Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom saznajemo da su 1873. godine istarske ceste bile dobre za putovati. «Istra ima dobrih cest za putovati. Cesta je prieko Učke iz Rieke na Pazin. Iz Rijeke sve pole more kroz primorske gradiće na Plomin i Kršan, od ovdje gre jedna na Pićan, Gračišće u Pazin, druga gre kroz Čepić, Paz pod Boljun, Dolenjaves, Roč, Buzet na Trst. Od Pazina vele ceste u Pulj, Rovinj, Porječ i od ovuda, to jest Pazina je vela cesta na Buje, a od onuda u Piran i Kopar. Također od Buj je nova cesta priko Topolovca, Hubed ili na železnicu u Divače, i tako je cesta od Motovuna na Oprtle i Buzet, je i cesta od Pazina na Prviš, Draguč i Buzet. Istra ima sada mnogo cest.»⁵⁴

Godine 1876. godine izgrađena je željeznica Divača – Pula i odvojak Kanfanar - Rovinj. Samo četiri godine kasnije traži se izgradnja novih željezničkih smjerova i to prema Rijeci, Zagrebu i Budimpešti. Na šestoj sjednici Istarskog pokrajinskog sabora 1883. godine, dr. Andrea Amoroso postavio je dva važna problema: bolje prometno povezivanje s Trstom (dogradnjom pruge do Hrpelja) i s Rijekom, izgradnjom tunela i pruge kroz Učku kako bi bilo moguće priključenje na sustav hrvatsko-ugarskih željeznica. Tunel kroz Učku, isticao je Amoroso, smanjio bi udaljenost između Rovinja i Rijeke od 197 na 96 km, a vezu s Pulom od 207 na 105 km.⁵⁵ Međutim, novosagrađena pruga Divača-Lupoglav-Pazin-Pula (s ogrankom Kanfanar-Rovinj) bila je daleko od porečkog dijela Istre.

⁵⁴ Miroslav BERTOŠA, *Istra između zbilje i fikcije*, str. 74.

⁵⁵ Na Saboru se radi hrvatsko-talijanskih previranja nakon 1880. godine sve više govorilo o političkim a sve manje o prometno-gospodarskim problemima. Godine 1883. u porečki Sabor ulaze Matko Mandić, Matko Laginja i Vjekoslav Spinčić koji su se nastavili boriti za osiguranje izgradnje pruge u Istri. Usp. Miroslav BERTOŠA, *Istra između zbilje i fikcije*, str. 119-124.

Projekt željeznice Trst – Poreč počeo se planirati 1888. godine.⁵⁶ Sama izgradnja započela je 1900. godine, dana 1. travnja 1902. stigao je prvi vlak do Buja, a prvi vlak iz Buja u Poreč stigao je 14. prosinca 1902. godine. Od tada je puštena u promet čitava pruga istarske željeznice Trst – Poreč, nazvana «La Parenzana».⁵⁷ Bila je to uskotračna pruga, na kojoj je prosječna brzina željeznice bila 25 km na sat, a vožnja od Trsta do Poreča trajala je pet i pol sati, katkad i sedam. Na Poreštini su Vižinada, porečka Nova Vas i Poreč imale željezničku postaju.⁵⁸

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije Istra pripada Italiji, a talijanska željeznička uprava nije bila zainteresirana za Parenzanu. Nude je i na prodaju, no nitko nije bio zainteresiran. Godine 1935. stigao je nalog da se željeznica zatvori. Dana 31. kolovoza 1935. godine tom trasom prošao je posljednji vlak.⁵⁹

⁵⁶ Odbor, sastavljen od 18 zainteresiranih istarskih općina, izborio se za potrebne suglasnosti, našao podršku u grofu Waldersteinu, eksponentu financijske grupe i poborniku ideje o izgradnji željezničke uskotračne pruge Trst-Buje-Poreč. Na čelu odbora je bio bujski gradonačelnik, advokat Silvestro Venier. Godine 1888. Beč je dopustio poduzeću za izgradnju željezničkih pruga Sönderop et Comp. iz Berlina izvođenje preliminarne tehničke radove, a na projektu radi Gustav de Ceef. Projekt je 1895. kupila tvrtka Antonelli i Dreossi iz Cervignana. Beč 1897. godine donosi dekret, ali radovi još ne započinju radi parlamentarnih smicalica.

Godine 1900. počinje raditi Komisija za eksproprijaciju i odštetu i te su godine također dani u zakup radovi na trasi, tunelima i vijaduktima. Na licitaciji u Beču posao je za prvi dio puta od Trsta do Buja u dužini od 58 km dobilo poduzeće Butorac i Ziffer iz Trsta te Filip Župančič iz Ljubljane. Dionica Buje – Poreč, u dužini od 64 km dana je u zakup tvrtkama List-Radl i Pellegrini-Strohmayer iz Beča. Usp. Drago ORLIĆ, *Srdačno Vaš Poreč*, Adriatic, Poreč, 1990., str. 185-187.

Nacrt i troškovnik ove željeznice sastavila je tvrtka Soenderop & drug. iz Berlina i uručila Zemaljskom odboru u Poreču. Cijeli projekt predan je augusta 1890. dr. Buzziju, inženjeru iz Trsta, da ga prouči i da se o njemu vještački izjasni. Ing. Buzzi pregledao je projektiranu prugu, dugačku 110 km te je 10. siječnja 1891. godine predao podulje izvješće Zemaljskom odboru u Poreču. Iz tog izvješća vidljivi su podaci da bi trošak za gradnju željeznice iznosio bi 4.890.000 for., odn. 47.000 for. po km. Rečena tvrtka računala je na oko 850 putnika dnevno i 335 tona razne robe. Ako bi se to realiziralo, godišnji dohodak iznosio bi 369.300 for., odn. čisto za tvrtku godišnje 169.000. Tvrtka Soenderop tražila je od istarske pokrajine da joj garantira za 70 godina iznos od 4½ % kamata na polovicu cijele glavnice, odn. 146.700 for. Od toga da bi se pokrili troškovi potrebni za promet i uzdržavanje pa bi zapravo godišnja kamata bila oko 100.000 for. Usp. *Naša sloga*, 19.11.1891., br. 47, str. 2.

U narednom broju *Naša sloga* daje izvješće Buzzija sa zaključkom da se prišlo potpisivanju ugovora koji je sadržavao 15 točaka. O Ugovoru koji je sklopljen između Zemaljskog odbora u Poreču i tvrtke Soenderop & drug. iz Berlina glede gradnje ekonomske željeznice Trst–Poreč uz garanciju pokrajine Istre pisalo se u *Našoj Slozi*. Usp. *Naša sloga*, 3.12.1891., br. 49, str. 2.

⁵⁷ Talijansko političko društvo prosvjedovalo je jer je Ministarstvo željeznica naložilo da se uz njemačko–talijanske napise na postajama pruge Buje – Poreč postave i hrvatski napisi. *Naša sloga*, 18.12.1902., prilog br. 79.

⁵⁸ Vozni red od 1. rujna 1903. godine: iz Trsta se kretalo u 5,20 i 13,25, a u Poreč se stizalo u 12,30 odn. u 22,30. Polazak iz Poreča bio je u 5,15 i u 15,10 sati, a dolazak u Trst bio je u 12,25 odn. u 22,15. *Naša sloga*, 3.9.1903., br. 36, str. 3.

⁵⁹ Drago ORLIĆ, *Srdačno Vaš Poreč*, str. 185-187.

Značajna je bila autobusna linija Pazin–Poreč koja je počela voziti četiri puta dnevno 1908. godine. Do tada su se za prometnu vezu s unutrašnjosti brinula četiri porečka taksista: G. Perusino, G. Sillo, G. Uicich i V. Franzel.⁶⁰

2.2.2. POREČKA ADMINISTRATIVNA VLAST I VLAST U OKOLNIM SELIMA

Predstavnici općine Poreč bili su načelnik i vijećnici. Vodeća administrativna mjesta držali su pretežito talijanska gospoda, veleposjednici, trgovci i učeni stanovnici Poreča koji su upotrebljavali sva moguća sredstva da uprava porečke mjesne općine ostane isključivo u talijanskim rukama. Izbori su uvijek bili vrijeme obećanja koja su često ostala neispunjena.⁶¹

G. Vergottini, porečki načelnik i zemaljski zastupnik, preminuo je krajem 1884. godine u Poreču. Talijanska stranka u Istri izgubila je jednog od promicatelja svojih težnja.

Početak 1886. bili su općinski izbori na kojim je hrvatska stranka pobijedila u trećem tijelu što je vrlo uznemirilo Talijane, a zapravo hrvatska stranka od toga nije imala posebne koristi, već, naprotiv, samo veću kontrolu i probleme.⁶² Za porečkog

⁶⁰ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca, u *In Strada Granda*, veljača, 1982., br. 18, str. 10.

⁶¹ Općinsko gospodarenje u Poreču: «(...) kako se gospodari općinskim imetkom (...) Prije trideset godina bilo je odlučeno da se sagradi komad puta od 2 km duljine, iz Mugebe porečkom cestom do fuškulinske crkve. Put bijaše do 3 puta izmjeran, kad se bližahu izbori. Da se je bar popravilo komad puta koji je vodom i blatom sad razderan i nepristupačan. Školskoj djeci i pobožnikom nije u zimsko vrijeme niti moguće u Fuškulin u školu ili crkvu. Godine 1882. bilo predloženo da podjele trošak seljaci i općina, no cesta je i dalje u istom stanju.

Sada su izbori na vratima i opet se obećava cesta. Opominjemo svu braću našeg jezika u porečkoj općini da se ne daju od gospode za nos voditi. I ljetos su vas porečka gospoda jako oškodila udariv cijenu od 14 for. za 100 kg grozdja, a moglo ga se prodati po 17 i 18 for.” *Naša sloga*, 12.11.1885., br. 46.

⁶² «Od kad je na izborima dobro prošao hrvatski narod stalno neke upadice npr. Težak uz cestu između Baderne i Sv. Lovreča uzviknuo: Živio naš cesar Fran Josip I, odmah su dotrčali od nekud oružnici i htjeli zabraniti slične usklike. Prijetili da će ih zatvoriti na 48 sati. Pošto se seljaci nisu uplašili već su rekli da će oni i dalje klicati Živio naš pravedni cesar, pustili su ih na miru ili: U slavnom Poreču imadu talijanski trgovci imena svih onih seljaka koji su za zadnjih izbora glasovali sa hrvatskom strankom. Kad dodje takav seljak k trgovcu, da kupi štogod na poček, pregleda ovaj svoju listu i nadje li u njoj ime dotičnoga seljaka, tad ga naprosto protjera. Govori se, da su imena dobili od općinskoga glavarstva, ako je to tako, zlorablja se uredovna vlast. *Naša sloga*, 8.6.1891., br. 28.

načelnika izabran je Francesco Sbisà. Ipak, porečka vlast učinila je sve potrebno da na sljedećim izborima, 1889. godine hrvatska stranka ne može nikako pobijediti. Zbog takvih postupaka dr. M. Laginja pozvao je narod porečkih sela na bojkot narednih izbora 1893. godine, za što je bio napadan te je bio prisiljen pobjeći iz Poreča.⁶³

Dr. Laginja je tražio da se izbori 1898. ponište jer su bili tako koncipirani da Hrvati ne bi, ni u prvoj, ni u drugoj izbornoj jedinici, mogli pobijediti i tu je pritužbu Kapetanat uvažio te je odlučio da se izbori obustave, no Visoko namjesništvo je tu odluku odbacilo. Da se izbori ponište, tražili su potpisom stanovnici Vabriga, Baderne i Nove Vasi cirkularnim pismom: «To bi bilo na štetu nami, jer su izborna tiela slabo razdijeljena na veliku štetu nami, tako da mi ne bismo mogli dobiti broj zastupnika, koj nam po pravici pripada».⁶⁴ Ipak su se izbori održali 7. svibnja 1898., a novoosnovani predstavnici općine Poreč bili su načelnik, advokat dr. Tullio Sbisà i vijećnici; dr. Giorgio Marchese Polesini, dr. Giacomo Amoroso, Giuseppe Calegari, Giovanni de Candussio, Giov. Antonio Vidali te Matteo Bercich fu' Lorento da Villanova.⁶⁵

Nakon izbora za gradsku vlast 1904. godine u Poreču je načelnik ostao Tullio Sbisà, a općinsku administraciju sačinjavali su: Angelo Danelon, Giovanni Candussio, Giov. Antonio Vidali, Giovanni Tavalato, Marchese dr. Giorgio Polesini, Egidio Rocco, Simone Cadun, Matteo Jurcovich.⁶⁶ Godine 1908. za porečkog općinskog načelnika izabran je Angelo Danelon (posjednik i agent talijanske kraljevine), donaćelnik je bio posjednik Josip Calegari. Dotadašnji načelnik, odvjetnik i zemaljski zastupnik g. dr. T. Sbisà odbio je ponuđenu mu dužnost načelnika.⁶⁷

Sljedeći izbori u Poreču bili su 1911. godine kad je orkestar filharmonijskog društva izašao na ulice proslaviti izbor g. Candussi-Giarde, iako izbori nisu bili

⁶³ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga II.*, str. 213-214.

⁶⁴ KPP, kut. 67 (1899.), L/2, DAPA.

⁶⁵ KPP, kut. 67 (1899.), L/2, DAPA; *Idea italiana*, 14.5.1898., br. 77, str. 2.

⁶⁶ KPP, kut. 96 (1904.), L/2, DAPA.

⁶⁷ *Naša sloga*, 30.1.1908., br. 5, str. 2.

gotovi.⁶⁸ (Vidi prilog 3. Poziv na sastanak talijanske stranke *Partito Nazionale* pred izbore.)

Za razliku od Poreča gdje su Talijani uvijek odnosili pobjedu na izborima, u okolnim selima nije uvijek bilo tako. Hrvatska narodna svijest bila je prisutna kod seoskog stanovništva koji su često zbog izražavanja misli i djelovanja bili kažnjavani i napadani.⁶⁹

Veliki narodni ustanak 1897. godine u znak protesta protiv talijanskog grada koji se maćehinski ponašao prema hrvatskim seljacima, jedan je od pokazatelja volje ugnjetavane mase. Da bi zaštitili 60-ak hrvatskih «fiducijara» koji su trebali glasovati za kandidate za Carevinsko vijeće u Beču od napada porečkih Talijana, tri do četiri tisuće ljudi, a najviše iz okolice Poreča, došlo je naoružano lovačkim puškama, revolverima, noževima, kosama, kosirićima i štapovima. Nakon izbora javljeno je da su izabrani dr. Laginja i Spinčić. Na sve strane čulo se burno klicanje «Živio!» i prasak pušaka.⁷⁰ Nakon okupljanja oružanih seljaka mnogi sudionici bili su kažnjeni zatvorskom kaznom.⁷¹

U susjednim mjesnim općinama za vrijeme izbora bi uvijek nastala gužva jer bi se s hrvatskim izbornicima postupalo slično kao u porečkoj općini: veliki pritisci,

⁶⁸ Glazba je u Poreču bila u službi općine te, piše dopisnik, «ne mogu vjerovati da bi glazbari izašli bez prethodne dozvole od strane općine koja ih plaća.» *Naša sloga*, 22.6.1911., br. 25, str. 3.

⁶⁹ Dvoje Kašteliraca «poznati su bili na daleko kao dobri i uzorni oci obitelji, dobri gospodari, poštteni muževi i vrli Hrvati te su radi svojeg hrvatstva koli jedan toli drugi usred zlobe kletih naših narodnih protivnika i u tamici čamili, čim se oni upravo diče i ponose, jer su nevini za svetu stvar trpjeli (...)» *Naša sloga*, 12.3.1896., br. 11, str. 1 i 2.

⁷⁰ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 28-29.

U *Našoj Slozi* pojavljuje se godina 1895., a ne 1897. kako navodi B. Milanović. "Kolikogod je Porečki kotar bio svjestan god. 1895., kad se je na varvarskim vršcima sakupila četa od 8000 naših seljaka, spremnih da provale u Poreč te da oružanom rukom izvojske zaniijekana im prava, toliko je od godina '90 naprijed nastajao u našem narodu sve to veći indiferentizam i odnarodnjavanje. Kroz ovo vrijeme postao je Kaštelir prvom hrvatskom tvrđom u Kotaru porečkom, dok smo u Vabrizi, Novoj Vasi i drugod znatno nazadovali, a u čisto hrvatskom selu Labinci i u gradiću Taru gotovo sve izgubili." *Naša sloga*, 22.11.1910., br. 47, str. 2.

⁷¹ «Večeras su privedeni, u Motovunski zatvor, 11 poljoprivrednika iz Kaštelira. Vodilo ih je 7 vojnika i jedan policajac. Bili su vođe skupine koja je s kaštelirskih brežuljaka sišla u Poreč. Među njima našao se i brat kaštelirskog svećenika Legovića. Slijedit će i druga hapšenja...» *Idea italiana*, 27.3.1897., br. 25, str. 2.

Pred sudom u Rovinju deseterica seljaka bili su osuđeni na šest do sedam mjeseci tamnice, a seljak Ive iz Varvara na godinu dana, «tobože kao kolovođa». Ernest RADETIĆ, Hrvatski bojni pohod na Poreč 1897., *Nova Hrvatska*, 23.4.1944., br. 95, str. 5.

napadi, iskrivljeni glasački listići, nečistljivi pozivi kako ne bi mogli biti uručeni i slično. No, ukoliko bi, unatoč svemu, neko izborno tijelo donijelo pobjedu hrvatskog naroda, talijanaši i Talijani ne bi poraz tako olako prihvatili.

Spomenut ću tek nekoliko primjera: općinski izbori u Vižinadi trebali su se održati 23., 24. i 25. svibnja 1906. godine. Zastupljene su bile dvije stranke: Talijanska liberalna i Sdružena hrvatsko-socijalistička stranka koja je pobijedila u trećem izbornom tijelu koje je glasalo 23. svibnja od 9 sati do 24. svibnja u 18 sati. Zbog te pobjede Talijanska se liberalna stranka nije pojavila u druga dva izborna tijela te su izbori bili obustavljeni.⁷² Za te izbore općina Vižinada je tražila veći broj policajaca radi održavanja javnog reda i mira, zbog «lakah ispada duša s obzirom da se radi o borbi nacionalnosti između Talijana i Hrvata (Slavi)».⁷³ Ili npr. izbori u Višnjaju 1887. godine: rezultati su u 3. tijelu bili 30 naspram 172 za Hrvate, u 2. tijelu 0 naspram 68 za Hrvate i u 1. tijelu 0 naspram 17 za Hrvate. «(...) Došao je napokon vapaj siromašnog podjarmljenog kmeta i do gospodina Boga! Čujemo, da se groze, da će izbore poništiti. (...) Borba i pobjeda u Višnjaju oživila je ovu okolicu a mi se nadamo, da će se i susjedne obćine ugledati u naše dične Višnjance, kojim dovikujemo gromko: Živili!»⁷⁴

U Novoj Vasi su imali «...sjajan ples uz orkestar priredjen od 'naših milih' prijatelja iz Poreča. Čemu ta gospoda k nami dolaze, tada kada su pod nosom zemaljski izbori, to uviđa već svaki slijepac, pa se čvrsto nadamo da će sladke riječi zagriženih talijanaša ostati bez uspjeha ...».⁷⁵

2.2.3. KULTURA U POREČU I OKOLICI

Kulturna djelatnost u mnogome je pratila politička i gospodarska zbivanja Poreča i okolice. Odluke Namjesništva u kulturnoj djelatnosti Poglavarstvo je različito

⁷² *Naša sloga*, 8.6.1906., br. 23, str. 4.

⁷³ KPP, kut. 115 (1907.), I/1, DAPA.

⁷⁴ *Naša sloga*, 26.5.1887., str. 2.

⁷⁵ *Naša sloga*, 30.5.1889., str. 3.

primjenjivalo, a ovisile su o nacionalnoj pripadnosti. Jedan takav primjer je iz 1912. godine kada je bilo zabranjeno održavanje plesova u porečkoj općini i okolici zbog nacionalnih sukoba, no Kapetanat ih je ipak dopuštao «podobnima» na temelju pristiglih zahtjeva. Tako je dozvolu dobila «Lega Nazionale» iz Poreča,⁷⁶ a za navodno neprijavljivanje javnog plesa, odn. za priređivanje javnog plesa bez propisane dozvole, predsjednik Hrvatskog zabavnog društva «Napredak» iz Nove Vasi Mato Vlašić dobio je rješenje za isplatu novčane kazne i biljega u iznosu od 22 krune.⁷⁷

Pod velikim utjecajem talijanske kulture i mode u Poreču se razvijala urbana kultura s tiskarom, kazalištem, opernim izvedbama, glazbenom školom, filharmonijskim društvom s orkestrom i limenom glazbom, uličnim sviračima,⁷⁸ kinom, likovnom umjetnošću (arhitektura, slikarstvo, kiparstvo) te raznim društvima s različitim funkcijama koja su odraz tadašnjih prilika i tadašnje kulture.

U okolnim selima razvijala se ruralna kultura obilježena nacionalnim težnjama gdje su crkva i škola imale odlučujuću ulogu. Osnivala su se kulturna društva, a u dodir s vanjskim svijetom došli bi s rijetkim gostujućim programima u vidu predavanja ili predstava.

Kulturno osvještenije osobe sa sela najvjerojatnije su odlazile na predstave u Poreč, no to je u onim prilikama, značilo priključivanje talijanskim pristašama. O glazbenom razvoju u Porečkom kotaru bit će govora u sljedećim poglavljima.

⁷⁶ KPP, kut. 165 (1912.), J/8, DAPA.

⁷⁷ Predsjednik Mato Vlašić je na rješenje predao žalbu jer je bio pravovremeno tražio dozvolu i s obzirom da se Poglavarstvo nije izjasnio protiv plesa smatrao ga je dozvoljenim. Tim više što ples nije bio javni već organiziran za članove društva i njihove obitelji. KPP, kut. 182 (1913.), J/8, DAPA.

⁷⁸ «Već neko vrijeme Poreč prečesto posjećuju ulični svirači koji napastuju prolaznike gotovo fizičkom snagom tražeći sitniš.» Porečko kotarsko poglavarstvo odlučilo je da se prilikom davanja dozvole za ulične svirače postave određene mjere: 1. Ne dozvoljava se zaustavljanje više od jednog dana, 2. Ne dozvoljava se više nastupa u jednom danu, već jedan po jedan, a ako se javi više od njih onda dozvolu dobiva siromašniji svirač. 3. Ako je već jedan u tom tjednu dobio dozvolu ne dozvoljava se nastup drugim uličnim sviračima u tom tjednu. Usp. KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

3. GLAZBENA DRUŠTVA I GLAZBENE ŠKOLE NA POREŠTINI

3.1. UVOD

Na prijelazu stoljeća u Istri je zabilježeno veliko zanimanje za osnivanje «filharmonijskih društava» u sklopu kojih su djelovale gradske bande, gradski orkestri, pjevačka udruženja i glazbene škole. Smatrajući da su u ovome slučaju glazbena društva temelj institucionalnog glazbenog školstva, naziv ovog poglavlja obuhvaća glazbena društva i glazbene škole Poreštine.

O glazbenim društvima i pjevačkim zborovima Istre koji su djelovali krajem 19. i početkom 20 stoljeća pisala je Mirella Malusà u *Attima* sv. XXIV Centra za povijesna istraživanja Rovinj. Ona u tom članku navodi razna društva iz gotovo cijele Istre: hrvatska i slovenska, a pobliže opisuje glazbena društva Isole, Pazina, Kaštela, Kopra i Rovinja.⁷⁹

U pazinskom Državnom arhivu postoje podaci o postojanju filharmonijskog društva iz Oprtlja iz 1868., Motovuna iz 1872., Poreča iz 1881., Vižinade iz 1883., Buja iz 1884. Slijede Novigrad, Momjan, Vrsar, Brtonigla, Višnjan, Zrenj, Brda i Umag.

Slijedi prikaz glazbenih društava Poreštine kronološkim redom prema datumu osnivanja, odnosno datumu prihvaćanja statuta, te usporedba između pojedinih društava. (Vidi prilog 4. Tablica glazbenih društava Porečkog kotara.)

⁷⁹ Mirela MALUSÀ, Società filarmoniche e corpi corali in Istria, *Atti*, sv. XXIV., Centro di ricerche storiche Rovigno, Rovinj, 1994., str. 373–398.

3.2. SOCIETÀ FILARMONICA DI PARENZO (GLAZBENO DRUŠTVO U POREČU)

Porečko glazbeno društvo registriralo je 19.09.1881. godine svoje postojanje na tri godine⁸⁰. Statut «Società Filarmonica di Parenzo»⁸¹ otkriva nam dragocjene podatke. (Vidi prilog 5. Statut porečkog SocietÀ Filarmonica.) Svrha Društva bila je u promicanju glazbe i glazbenog odgoja, osposobljavanje filharmoničara za sviranje u bandi⁸² i orkestru, a oni bi služili gradu za javne svečanosti i crkvene svetkovine te za društvene zabave. Društvo je ujedno imalo zadaću podučavanja pjevanja za crkvene potrebe.

Društvo je bilo sastavljeno od članova koji su plaćali članarinu⁸³, i od sufinancijera, Općine i Crkve, koji su imali pravo glasa pri odlučivanju. Poslovi za Općinu i Crkvu posebno su se ugovarali. Članovi Društva učlanjenjem su se obvezali da će tri godine financirati društvo, odnosno dok je važeći statut bio u funkciji. Čak ako bi i neki član umro, obvezu plaćanja članarine morali su preuzeti nasljednici. Obveza članarine prekidala se jedino ukoliko bi se član ili nasljednik preselio izvan područja Porečkog kotara.

Direkcija Društva bila je sastavljena od predsjednika i dva voditelja, odabranih od članova Društva. Porečki Statut su potpisali predsjednik Francesco Danelon i voditelji Michele Ghersina i Giuseppe Bradamante.

U Statutu su nadalje određena prava i dužnosti učitelja glazbe, učenika⁸⁴ i filharmoničara⁸⁵.

⁸⁰ Društvo je po ovom Statutu registrirano od 1. lipnja 1881. do 30. svibnja 1884. godine, a prihvatilo ga je Namjesništvo u Trstu 19. rujna 1881. godine. Prije isteka trajanja Direkcija je produljivala registraciju mijenjajući u Statutu članak koji se odnosio na duljinu trajanja Društva.

⁸¹ KPP, kut. 13 (1881.), J/8, DAPA.

⁸² Banda je skupina svirača orkestralnih instrumenata, najčešće puhačkih.

⁸³ Član Društva imao je pravo glasa ukoliko mu je godišnja članarina iznosila više od 6 forinta.

⁸⁴ Učenici bi dobili instrument od učitelja i bili su odgovorni za njega. Naziv učenik mijenjao bi se u filharmoničar uključanjem u bandu ili orkestar.

⁸⁵ Filharmoničar je morao svirati uvijek kada bi ga zvali. Ukoliko nije imao valjani razlog za nedolazak plaćao je kaznu ili bi dobio otkaz. Za dolazak na probe filharmoničar je dobivao naknadu, a plaćao je kaznu za kašnjenje.

Banda je morala svirati dva puta mjesečno u javnosti osim ako bi zbog vremenskih prilika to bilo onemogućeno, za crkvene procesije u dane Tijelova i za Veliki Petak te uvijek kada bi Općina tražila nastup za pučke veselice, kao i u slučaju smrti članova ili filharmoničara, ukoliko bi to tražila obitelj.

Zadaća orkestra bila je prvenstveno nastupati u crkvi.

Ove su dužnosti filharmoničari odrađivali besplatno, a ukoliko bi Direkcija posebno ugovorila javne ili privatne nastupe, svirači bi bili plaćeni.

Šest mjeseci prije nego bi Statutu isteklo trajanje, Direkcija se morala sastati, vidjeti postoji li mogućnost nastavka djelovanja i ukoliko je to bilo moguće, novčani fond, instrumente, partiture i dr. predati novoj Direkciji (pošto je Direkcija mogla biti birana za samo jedan mandat). U slučaju da nije bio omogućen nastavak rada, tada bi sve pripalo Općini koja je stvari čuvala do sljedećeg konstituiranja filharmonijskog društva.

Društvo je održavalo godišnju sjednicu, kada se biralo vodstvo na godinu dana, osim na godišnjoj skupštini 1906. godine, kada su izabrali predsjednika i voditelja za trogodišnje razdoblje, od 1906. do 1908. Izabrali su predsjednika Giuseppea Calegarija, voditelje Francesca Niederkorna i Tomasa Depanghera-Manzinija. Te je godine banda nastupala u Piranu 27. svibnja sa sljedećim programom:

1. Nepoznati autor: *Španjolski marš*,
2. Ponchielli: *Potpouri* iz opere *Gioconda*,
3. Walstenper: *Sirene*, valcer,
4. Verdi: *Sinfonia* iz opere *Nabucco*,
5. Nepoznati autor: *Marš*.

Porečka banda i orkestar gostovali su i nastupali po istarskim gradovima.⁸⁶

Orkestar je morao uvijek biti spreman za višesatne nastupe. Tako je npr. 21. ožujka 1890. nastupao prilikom dolaska novoimenovanog namjesnika Rinaldinija s tajnikom, grofom Manzanom u Poreč. Kod gradskih vratiju dočekali su ga zemaljski, kotarski i gradski glavari. Odsjeo je kod ovoga posljednjega i posjetio biskupa, Zemaljski odbor i gradskoga načelnika. U prostorijama C. kr. kotarskoga glavarstva primao je posjete svih crkvenih i svjetovnih oblasti i gradskog učiteljstva. Nakon toga posjetio je škole. Svi su na kraju završili kod gradskog načelnika na čaju. Tu su bili gotovo dva sata dok je glazba filharmonijskog društva svirala razne komade, počevši i završivši s austrijskom himnom.⁸⁷

1887. godine prema fotografiji, (Vidi prilog 7. Fotografija glazbenika iz 1887.)⁸⁸, u gradskoj bandi svirali su: u prvom redu: Eugenio Zandegiacomo, ?, Piero Vezzil, ?, ?, ?; u drugom redu: ?, Luigi Calegari, ?, ?, učitelj, ?, ?, M. Cortese; u trećem redu: ?, Mestre, ?, ?, ?, ?, ?; i u četvrtom redu, sjede: ?, G. Battista Orsetti, Giovanni Müller, ?, ?.

Porečki orkestar svirao je i za potrebe kazališta «Verdi» gdje je izvodio operni i operetni repertoar, u pauzama odnosno u međučinovima kazališnih predstava,⁸⁹ na organiziranim plesovima raznih društava, ali i na plesovima u korist svoga društva ili za vrijeme održavanje javne gradske tombole⁹⁰. Npr. na plakatu iz 1913. godine stoji da će porečkim orkestrom ravnati dirigent, maestro Orazio Ugolini, učitelj glazbe, koji je u Poreču djelovao do I. svjetskog rata. (Vidi prilog 6. Plakat nastupa dramske skupine i porečkog orkestra pod vodstvom Ugolinija.)

⁸⁶ Tako su npr. nastupali u Novigradu, Kopru, Vrsaru i dr.; KPP, kut. 33 (1890.), J/8; i kut. 109 (1906.), J/8, DAPA. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1911.), *In Strada Granda*, ožujak, 1983., br. 20, str. 8.

⁸⁷ Usp. *Naša sloga*, 27.3.1890., br. 13, str. 3.

⁸⁸ Fotografija iz *In Strada Granda*, srpanj, 1974., str. 5.

⁸⁹ KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA; *Idea italiana*, 14.5. 1914., br. 802, str. 2-3.

⁹⁰ S plakata iz 1912. godine, koji se čuva u KPP, kut. 166, J/8, DAPA.

Godine 1910. pod vodstvom maestra d'Andrija porečka banda dobila je prvu nagradu na regionalnoj smotri limenih glazbi u Kopru s izvedbama skladbi *Ruy Blas* Marchettija i Mascanijeve *Himne suncu* iz opere *Iris*.⁹¹ Na smotri je bilo osam limenih glazbi iz Istre i jedna tršćanska. Porečka je, osim za dobru izvedbu, nagrađena i zbog kompletnog zvukovnog efekta koji je ostvarila s kontrabasom, tam-tamom i glasovinom (potreban u operi *Iris*, kod scene jutra nakon nevremena). Tom prigodom porečki učitelj glazbe D'Andria poslao je kraljici Eleni svoju kompoziciju *Marcia dei bambini* (*Marš djece*), posvećenu djeci obitelji Savoia; Jolandi, Mafaldi, Umberto i Giovanni. Kraljica mu se naknadno zahvalila preko kraljevskog ministra Mattiolija.⁹²

U bandi su svirali, prema fotografiji, (Vidi prilog 8. Fotografija glazbenika iz 1910.),⁹³ u prvom redu: Marco Macillis, ?, Antonio Bencich, Giuseppe Mengaziol, Antonio Gripari, ?, Vittorio Coana, G. Biaggi «Schif», ?; u drugom redu: A. Babudri, Umberto Zandegiacomo, Luigi Zecchini, ?. Galante, Giovanni Musizza, P. Mengaziol «Piero Pacio», Giovanni Bazzara, Ant. Signorini, ?, Michele Mengaziol «Celin», M. Defranceschi; u trećem redu: Giusepp Mengaziol «Bepi Puina», ?. Soldo, Angelo Casarsa, Carlo David, ?, Piero Vezzil, ?, G. Mocibob – Bianchi, ?. Giacomini, ? možda

⁹¹ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca, u: *In Strada Granda*, kolovoz, 1982., br. 19, str. 6-7.

⁹² Lina Galli navodi godinu 1911. kada se održalo natjecanje u Kopru, a Marco Macillis 1910. godinu. Kao vjerodostojan podatak smatram 1910. godinu jer je te godine koparskom natjecanju pristupila i pulska *Banda cittadina* koja je osvojila peto mjesto te pulska *Banda orchestrale* koja je osvojila drugo mjesto. Članovi pulskih bandi bili su nezadovoljni s ishodom pa su zahtjevali njemačku komisiju i ponovno natjecanje za koje nema podataka da se i održalo. Tvrdili su da je dodjela nagrada bila već ranije određena i da nije došlo do odgovarajućeg odmjeravanja sposobnosti. *Polaer Tagblatt*, 10.6.1910., br. 1568, str. 1.

Zanimljiv podatak s obzirom da je predsjednik ocjenjivačke komisije bio Antonio Smareglia, poznati talijanski skladatelj rođen u Puli. No, ipak je ozračje «Prve istarske ekspozicije» imalo talijanske konotacije. Na glavnom ulazu stajao je veliki Lav Sv. Marka, nije bio proglašen zaštitnik ekspozicije kao što je to bilo uobičajeno, a na otvorenju svirana je Istarska himna umjesto državne. Enea MARIN, Le società sportive di Parenzo, 2. dio, u: *In Strada Granda*, lipanj, 1994., br. 44, str. 4-7.

Prema generalnom mišljenju oficijelna himna Provincije bila je *Istarska himna* tekstopisca mons. Cleva, koju je uglazbio G. Giorgieri. Tekst himne objavio je G. Timeus. Usp. G. TIMEUS, *Canzonette popolari cantate in Istria*, Tip. Boccasini e Co. Fratelli Niccolini, Pula, 1910.

O «Prvoj regionalnoj istarskoj ekspoziciji» G. Radole piše da je trajala od svibnja do rujna 1910., i to: 5. lipnja održalo se takmičenje regionalnih limenih bandi, 28. kolovoza održao se međuregionalno takmičenje fanfara, a 9. listopada međuregionalno takmičenje zborova. Prvu nagradu, u iznosu od 1000 kruna i počasnu diplomu dobio je Porečki gradski glazbeni zavod (*Civico Istituto Musicale Parentino*), drugo mjesto pripalo je Pulskom orkestralnom društvu (*Società orchestrale Polese*), slijedile su Glazbeno društvo Rovinj (*Società filarmonica di Rovigno*), Gradsko glazbeno društvo Izola (*Corpo Musicale Cittadino di Isola*) i Pulskoj bandi (*Banda Cittadina di Pola*). Koparska banda, kao domaćin, nije se natjecala. Za druga dva natjecanja nema podataka jesu li se realizirala. Giuseppe RADOLE, *La musica a Capodistria*, Centro studi storico-religiosi Friuli – Venezia Giulia, Trst, 1990., str. 124.

⁹³ Fotografija uz tekst Marco MACILLIS, La banda musicale di Parenzo, u: *In Strada Granda*, srpanj, 1974., str. 4.

Bepi Musizza, Vittorio Zandegiacomo, ?, A. Pontini; i u četvrtom redu: M. Moratto, ?, Caluzzi, R. Bernardon, ? možda Musizza, Nando Müller.

Dio gradskog orkestra 1913. godine bio je sastavljen od klarinetista Piera Vezzile i Umberta Zandegiacomoa, svirača roga Egidija Bianchija (Mocibob), svirača bombardina Giorgia Daprettoa te violinista Giacoma Greattija i Silvija de Manzolinija.⁹⁴

3.3 SOCIETÀ FILARMONICA DI VISINADA (GLAZBENO DRUŠTVO U VIŽINADI)

Nakon osnivačke skupštine, koja se održala 13. svibnja 1883. godine, u Vižinadi je Glazbeno društvo dobilo dozvolu za rad 19. travnja 1883.⁹⁵ Potpisnici Direkcije Društva u Statutu bili su predsjednik Giovanni de Facchinetti, te, voditelji Francesco Patelli i Agostino Rittosa. Kao u porečkom Statutu tako se i u ovom traži dozvola za postojanjem društva za razdoblje od tri godine, do 30. travnja 1886., no podaci nam govore da se Društvo kontinuirano održalo do 1908. godine.⁹⁶ Statut je gotovo prepisan porečki, razlikuje se u tome što su neki članci skraćeni, ali je bit ostala ista.⁹⁷ Ispuštena je cijela glava IV. porečkog Statuta, koja se odnosi na glazbenike, filharmoničare i na učenike.

Vižinadski načelnik Fachinetti poslao je pismo⁹⁸ Okružnom kapetanatu u Poreču iz kojeg saznajemo da je 31. listopada 1899. godine završila trogodišnja služba učitelja i instruktora Gradske bande Pietra Sabaza jer učitelj nije pripremao kvalitetne koncerte, nije bio zainteresiran za razvoj gradske institucije te je zapustio svoje obveze i stoga su ga na vrijeme obavijestili da će s gore navedenim datumom

⁹⁴ S komentara fotografije «Foto ricordo degli amici della musica», objavljenoj u: *In Strada Granda*, prosinac, 1974., br. 4, str. 20.

⁹⁵ KPP, kut. 59 (1899.), J/8, DAPA.

⁹⁶ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

⁹⁷ Učitelj je u Vižinadi imao mogućnost tražiti dozvolu za slobodne dane uvijek kada je imao valjani razlog za to, ali ne više od dvadeset dana, dok je u Poreču mogao biti slobodan jedan dan u tjednu i mogao je koristiti mjesec dana godišnjeg odmora, ali pod uvjetom da nađe zamjenu za sviranje na orguljama.

⁹⁸ KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

prestati njegova služba. Vodstvo Gradske bande preuzeo je 1. studenog 1899. godine Giuseppe Fabro. Prilikom ove promjene šest učenika prestalo je pohađati nastavu na nagovor prijašnjeg nastavnika koji im je obećao da će ih besplatno učiti glazbu, a 32 učenika ostalo je pri Gradskoj bandi.⁹⁹

Statut¹⁰⁰ Filharmonijskog društva u Vižinadi od 1903. godine ponešto se razlikuje od onog iz 1883. godine. Društvo je prilikom pisanja Statuta produžilo vrijeme djelovanja, pa su umjesto trogodišnje dozvole tražili dozvolu za četverogodišnje djelovanje. Članovi društva mogle su biti osobe oba spola koje su navršile osamnaest godina. Žene su mogle glasati, ali nisu mogle biti birane za vršenje dužnosti. Direkcija društva sastojala se od sedam osoba: predsjednika, dopredsjednika, tajnika, blagajnika i tri voditelja. Direkcija se birala godišnje.

Filharmonijski sastav svirao je pred publikom dva puta mjesečno od 1. svibnja do 30. kolovoza, a jedanput u drugim mjesecima te prilikom gradskih svečanosti.

Svake se godine održavala godišnja skupština o čemu bi obavijestili Porečko kotarsko poglavarstvo, no ne postoje drugi podaci koji bi nas upoznali s radom društva, iako npr. za 1908. godinu saznajemo da je glazbeno društvo imalo 32 člana. Te je godine za predsjednika bio izabran dr. Agostino Ritossa, za tajnika Edoardo Sabaz, za blagajnika Matteo Parutta te za članove Francesco Patelli i Domenico Marastoro.¹⁰¹

3.4. SOCIETÀ FILARMONICA DI ORSERA (GLAZBENO DRUŠTVO U VRSARU)

Za «Società filarmonica» iz Vrsara ne postoji podatak kad je osnovano, ali, s obzirom na prvi podatak o postojanju, možemo zaključiti da je osnovano 1887.

⁹⁹ U toj brojci nisu navedeni učenici orkestralne glazbe i njihovi rođaci. Usp. KPP, kut. 59 (1899.), J/8, DAPA.

¹⁰⁰ Potpisnici u Statutu su članovi inicijativnog odbora, Francesco Zorzenon, ?. Prodan, Emanuele Defranceschi i Pietro Kala... . KPP, kut. 109 (1903.), J/8, DAPA.

¹⁰¹ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

godine. Na drugoj Godišnjoj skupštini¹⁰² koja se održala 24. srpnja 1888. birani su novi članovi Uprave društva. Odabrani su dr. Paolo Quarantotto za predsjednika, Antonio Mismas za dopredsjednika, savjetnici su bili Bartolomeo Pertot, Giovanni Apollonio, Francesco Giugovaz, Antonio Quarantotto; za voditelje su odabrani Giacomo Quarantotto i Pietro di Giovanni Paliaga, Giuseppe Dapas za blagajnika, Damiano Pastrovicchio za tajnika i za revizore Sebastiano Hicovich i Antonio di Giovanni Paliaga. (Vidi prilog 9. Glazbenog društva Vrsar sa sastanka održanog 24.6.1888.)

«Società Filarmonica» u Vrsaru imala je svoje prostorije, koje je ponekad Direkcija davala drugim društvima na korištenje.¹⁰³

Kao i sve slične bande koje su bile sastavni dio društva, tako je i vrsarska banda imala javne nastupe na trgu i po ulicama Vrsara.¹⁰⁴ Osim javnih nastupa, članovi društva, muzikalni pojedinci, spontano i besplatno su pjevali u crkvi tijekom misa.

Godine 1911. «Società filarmonica» mijenja naziv u «Nuova società filarmonica». Odabrano je novo vodstvo koje su činili Pietro Apollonio, predsjednik; Giacomo Medelin, dopredsjednik; Pietro Carpenetti, Giovanni Dapas, Domenico Quarantotto i Giuseppe Sforzina bili su savjetnici; Celeste Gerometta, tajnik; Pietro Paliaga, blagajnik; a voditelji su bili Donato Fonda i Antonio Sbisà.¹⁰⁵ Nakon dvije godine birano je novo vodstvo u sastavu: Leonardo Tessaris, predsjednik; Giovanni Dapas, dopredsjednik; Pietro Paliaga, blagajnik; Marcello Gambetti, tajnik; Francesco Quarantotto pok. Giacomina, Arcangelo Quarantotto pok. Giovannina, Domenico Quarantotto pok. Antonija i Pietro Carpenetti od Antonija i voditelji Vittorio Tavalato i Pietro od Antonija Paliaga.¹⁰⁶

¹⁰² Svake godine održavala se Skupština društva i prema potrebi sastanci, kao npr. 29. lipnja 1890., ili 14. rujna 1890. Te je godine za predsjednika bio odabran Luigi Giugovaz. KPP, kut. 33 (1890.), J/8, DAPA; KPP, kut. 46 (1894.), J/8, DAPA.

¹⁰³ Npr. društvu «Pro Patria». KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

¹⁰⁴ KPP, kut. 33 (1890.), J/8, DAPA.

¹⁰⁵ KPP, kut. 154 (1911.), J/8 DAPA.

¹⁰⁶ KPP, kut. 182 (1913.), J/8, DAPA.

3.5. SOCIETÀ FILARMONICA DI VISIGNANO (GLAZBENO DRUŠTVO U VIŠNJANU)

Postoji podatak da je «Banda filarmonica» iz Višnjana svirala 26. svibnja 1890. u gostionici Giuseppe Cernecce,¹⁰⁷ ali o registriranom društvu govori se tek 1904. godine. Moguće je da su već ranije postojale nakane o registraciji kao i registracija sâma te da je 1904. godine bila ponovna registracija, odn. preregistracija s određenim izmjenama u Statutu, no o tome nemamo podataka.

Glazbeno društvo «Società filarmonica di Visignano» osnovano je 23. srpnja 1904. godine. Vodio ga je Giovanni Mocibob. Osim što je banda društva nastupala za potrebe u mjestu, za ples, svetkovine i dr., često je gostovala u susjednim mjestima. Tako je npr. 19. lipnja 1908. godine nastupala u Poreču,¹⁰⁸ na Trgu Vergottini sa sljedećim programom:

1. Nucci: *La Fortuna*, marš;
2. Keller – Bela: *Ouvertura* iz *Commedie Française*;
3. Flashmann: *Le nostre ballerine*, polka;
4. Donizetti: *Cavatina* iz opere *Anna Bolena*;
5. Giorgi: *Sogni dorati*, duet;
6. Lehar jun.: *Marš* na temu mađarskih pjesama.

U Livadama je banda društva nastupala 15. rujna 1912. godine. Tada je smjela izvesti isključivo ovaj program prijavljen na Porečkom kotarskom poglavarstvu:

1. Zeltrueger: *Omaggio*, marš;
2. Filippe: *S. Cecilia*, sinfonia;
3. Lehar: *Potpourri* iz operete *Vesela udovica*;
4. Mascagni: *Fantazija* iz opere *Cavalleria Rusticana*;
5. Verdi: *Buon giorno*, marš.

¹⁰⁷ KPP, kut. 33 (1890), J/8, DAPA.

¹⁰⁸ KPP, kut. 127 (1908.), J/8, DAPA.

Godine 1913. izabrana je direkcija društva u sastavu: Aurelio Mianich, predsjednik, Giovanni Mocibob dopredsjednik, Francesco dell'Oste i Tomaso Mocibob blagajnici, Antonio Lenardon tajnik, Adolfo Precali i Antonio dell'Oste članovi te revizori Francesco Mladossich i Giovanni Delfabro.¹⁰⁹

3.6. SOCIETÀ FILARMONICA DI TORRE (GLAZBENO DRUŠTVO U TARU)

Prema zapisivaču Dragi Orliću¹¹⁰ u Tar se doselila obitelj Benčić iz sela Šćulci, nedaleko od Motovuna, koja je znala svirati više instrumenata: klarinet, bas, trubu i harmoniku. Piero i Kiko Benčić i drugi Šćulci počeli su svirati po plesovima u Taru i okolici 1895. godine. Njima su se pridružili Tarčani, Albino Naperotić, Anton Divjak, Antonio Pace i dr. Iz te jezgre svirača nastala je kasnije «Società filarmonica» unutar koje je djelovala banda.

Po sjećanju Orlićevih kazivača, prva postava glazbenika, rođenih između 1891. i 1901. bili su: Giuseppe Bernobić, trombon, na rogu su svirali Tomaso Brajković, Giovanni Naperotić, Giuseppe Faraguna i Giovanni Kodnik, basisti su bili Michele Petrešić, Martin Nefat i Eugenio Brajković, bubnjali su Giovanni Stojnić-Pik i Giovanni Brajković, u činele je udarao Tomaso Brajković, kornete su svirali Beniamino Požar, Antonio Sandri i Luigi Ljubičić-Beločo; u bombardine su puhali Martin Šimonović-Jadruh i Petar Benčić-Šćulac, klarinetisti su bili Pietro Radojković, Giovanni Valentić, Mario Palma, Giovanni Čemerić-Madalena, Nini Radojković, Anton Bernaca-Pika, Mareo Radojković, Jovakin Ljubičić i dr.

Instrumenti su se nabavljali iz svote od pedeset posto honorara od svirke, svakog plesa ili nastupa.

¹⁰⁹ KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

¹¹⁰ Drago ORLIĆ, *Sto lit kako jedan hip, Limena glazba Tar*, Turistička zajednica Tar, Tar, 1995.

Prvi voditelj, kapelmajstor i učitelj bio je, Šubert¹¹¹. Djelovao je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće do 1. svjetskog rata.¹¹²

Od grupice svirača koja se sastala i počela djelovati krajem 1895. godine, izraslo je glazbeno društvo. Postoji podatak da je 1908. godine glazbeno društvo «Società filarmonica» u Taru imalo 62 stalna člana. Statut od 5. listopada 1908. Namjesništvo nije potvrdilo. No, oni su imali upravu sastavljenu od članova Mattea Petressicha, predsjednika; Antonia Beakovicha, dopredsjednika; Antonia Bencicha, tajnika; Isaia Lubicicha, blagajnika; i voditelja Santa Naperoticha, Michelea Radoicovicha i Tomasa Braicovicha.¹¹³ (Vidi prilog 10. Plakat, poziv na ples na kojem je svirao tarski orkestar.)

3.7. UNIONE MUSICALE ITALIANA DI VILLANOVA DI PARENZO (TALIJANSKA GLAZBENA ZAJEDNICA POREČKE NOVE VASI)

«Unione musicale italiana di Villanova di Parenzo» kao društvo započelo je s djelovanjem 28. lipnja 1908. godine¹¹⁴ sa željom da to bude na neodređeno vrijeme, a cilj je bio učenje sviranja i pjevanja kao i razvijanje glazbene umjetnosti, no zbog dijela u Statutu u kojem piše da si uzimaju pravo odlučivanja o načinu kako zaustaviti eventualne svađe u odnosima unutar Društva,¹¹⁵ zabranjeno im je bilo osnivanje društva dok ne promijene Statut u tom dijelu. Statut im je prihvaćen 11. studenog 1908. Direkcija je bila sastavljena od ravnatelja, blagajnika i revizora koji bi dužnost obavljali pet godina. U slučaju zatvaranja društva, instrumente bi tri godine čuvala direkcija, a nakon tog vremena, ukoliko se ne osnuje novo glazbeno društvo, instrumenti bi se prodali. Pola prihoda podijelilo bi se na jednake dijelove članovima društva, a druga polovica išla bi za «Legu nazionale». Statut su potpisali vršioci dužnosti za prvih pet godina: Marcello Cernecca, kao ravnatelj, Antonio Toso, blagajnik i Giovanni Destalli, revizor. U vrlo kratkom roku glazbeno društvo je okupilo

¹¹¹ U spisima se pojavljuje njegovo ime i prezime, Giovanni Czubert. KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

¹¹² Prema riječima kumčeta, Giuseppe Bernobića, r. 1.9.1909. Usp. Drago ORLIĆ, *Sto lit kako jedan hip*, ibid.

¹¹³ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

¹¹⁴ Statut od 3.6.1908., KPP, kut. 127 (1908.), J/8, DAPA.

¹¹⁵ Što navodi na zaključak da su se u selu ili u Društvu često svađali.

87 članova. Od toga je jedan bio počasni član društva, dvadesetsedam stalnih te pedesetdevet vanjskih članova.¹¹⁶

U korist učenja sviranja glazbe i za kupnju instrumenata organizirali su plesove u Novoj Vasi, no za njihove potrebe i druga su porečka društva organizirala plesove u sali porečkog kazališta «Verdi».¹¹⁷

3.8. SOCIETÀ FILARMONICA IN FONTANA (GLAZBENO DRUŠTVO U FUNTANI)

U Funtani je djelovala «Società filarmonica in Fontana», no 11. listopada 1913. predsjednik društva Simone Lovrinovich dobio je od Namjesništva dopis da rade protuzakonito jer im nije stigla dozvola za rad, te da moraju modificirati Statut u roku od 8 dana kako ne bi došlo do zabrane rada društva.¹¹⁸

3.9. SOCIETÀ FILARMONICA DI MONPADERNO (GLAZBENO DRUŠTVO U BADERNI)

Postoji samo podatak da je 6. svibnja 1888. godine u 14 sati u glazbenoj školi Baderne održana redovna sjednica «Società filarmonice», s dnevnim redom: 1. Izvješće za 1887. godinu, i 2. Izvješće o radu filharmonijskog društva.

Zaključujem da je glazbeno društvo postojalo, možda kratkog daha, no da je u tom periodu već započela glazbena poduka u glazbenoj školi.¹¹⁹

¹¹⁶ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

¹¹⁷ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

¹¹⁸ KPP, kut. 182 (1913.), J/8, (I), DAPA.

¹¹⁹ KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

3.10. GLAZBENO DRUŠTVO U KAŠTELIRU

U Kašteliru je glazbeno društvo osnovano 1910. godine. Prilikom osnivanja imalo je 10 do 12 članova. Naime, već se ranije bilo pokušalo s osnivanjem tamburaškog društva, međutim ono je propalo zbog «nepravednog postupanja njegova vođe i učitelja, koji je dozvolio da se isključe stanoviti članovi bez temeljitih razloga. Ako i nisu ovi bili najbolji, a to su bez sumnje bili najmarljiviji i najzainteresaniji. Mar i interes što je gojio isključeni član Mate Ventin do tamburaškog društva, ne može nitko od bivših tamburaša poreći.»¹²⁰

Ovo se glazbeno društvo razlikuje od svih dosada spomenutih društava jer nije pripadao glazbenom društvu «Società filarmonica» i nije imalo svoj Statut, odnosno nije bilo registrirano kao samostalno glazbeno društvo. Pretpostavljam da su se predstavljali kao glazba kaštelirske podružnice Društva sv. Ćirila i Metoda za Istru.

Nakon tri godine rada društva, članovi muzičari napisali su dopis *Našoj slozi*, kako bi upoznali i druge s njihovim radom: «Imade tri godine da smo osnovali glazbu. Ni note nijesmo poznali. (...) Nu, nastojanjem i brigom učitelja, velečasnika gosp. Šantića platili smo redovito 1100 kruna za instrumente. Zaslužnim novcem plaćali smo redovito Čitaonicu, razdjelili smo oko 800 kruna, uložili u posujilnicu 249 kruna i druge troškove. (...) Toliko u obranu našeg učitelja koji nas besplatno podučava i nesebično skrbi za napredak naše glazbe. Glazbari (13 potpisa).»¹²¹

3.11. O GLAZBENIM DRUŠTVIMA

Na dva formulara različitih godišnjih datuma 189?. i 1901. stoji zabilježeno da «Società filarmonica di Parenzo» i «Nuova Società filarmonica corale di Orsera» (osnovana 1892.), imaju jednog učitelja na plaći za 10, pa 36 polaznika u Poreču, odn. za 30 polaznika u Vrsaru. Svi polaznici bili su muškarci. (Vidi prilog 11. Dva formulara.)

¹²⁰ *Naša sloga*, 29.9.1910., br. 39, str. 2.

¹²¹ *Naša sloga*, 27.3.1913., br. 18, str. 3.

U siječnju 1911. godine «Musikbuch aus Österreich» zatražio je preko Namjesništva u Trstu imena glazbenih društava, glazbenih škola, glazbenih bandi, učitelja i njihovih adresa što se nalaze na teritoriju kotara. Na upit stiglo je 11 odgovora općina Porečkog kotara s ovim podacima:

Općina Brtonigla imala je «samo» općinsku glazbenu bandu («Banda musicale del Comune») s glazbenom školom koju je držao učitelj glazbe Francesco Predonzani.

Općina Buje je prijavila «Unione musicale» i «Club musicale» u Bujama te u Momjanu i u Brdu «Società filarmonica». Učitelja glazbe nisu imali pa su društva vodili najstariji i najsposobniji svirači.

Općina Grožnjan imala je «Civica Banda musicale» kojoj je aktivnost prestala zbog nedostatka učitelja. U Kaštanji i Završju postojale su dvije privatne «Bande musicali», obje s malim brojem svirača, također bez učitelja glazbe.

Općina Motovun je također prijavila «Società filarmonica di Montona» koja nije djelovala zbog nedostatka učitelja glazbe.

Iz općine Novigrad pišu: «Već dugo vremena u ovoj općini nema glazbenog društva, niti glazbenih škola, niti glazbenih bandi kao ni učitelja glazbe».

Općina Oprtalj imala je glazbeno društvo «Società Filarmonica» u čijem je sklopu djelovala glazbena škola i glazbena banda. Glazbu je podučavao učitelj Pietro Comar.

U općini Poreč djelovale su tri glazbene institucije. U Poreču je djelovala institucija «Civico Istituto Musicale» s gradskom bandom, a vodio ih je prof. Francesco D'Andria. U Taru je postojala «Società filarmonica» s bandom koju je vodio učitelj Giovanni Czubert, a u porečkoj Novoj Vasi djelovala je «Unione musicale italiana» s bandom koju je vodio Marcello Cernecca.

Općina Umag navodi postojanje društva «Società filarmonica Umaghese» koje vodi učitelj Ambrogio Tigoli i «Circolo popolare» koje je imalo glazbenu bandu bez učitelja glazbe, a podučavao ih je svirač Matteo Grassi, sin pok. Francesca. U Petroviji je postojala jedna glazbena banda, privatna, bez učitelja, koju je vodio Oliviero Moro.

Općina Višnjan imala je «Società filarmonica di Visignano» u kojoj je djelovala Gradska banda sastavljena od 30 glazbenika amatera i glazbena škola s 20 učenika.

Bandu je vodio učitelj Giovanni Mocibob, a učenike su podučavali svirači Francesco Mladossich i Giovanni Delfabro.

Općina Vižinada prijavila je 1911. godine da nema legalnog glazbenog društva na općini. Postojale su tri glazbene bande u Vižinadi, Kašteliru i Labincima sastavljene od malih grupa samouka.

Općina Vrsar prijavila je dvije glazbene škole: u Vrsaru pri «Nuova Società Filarmonica» i u Sv. Lovreču Pazenatičkom pri «Società Filarmonica». Učitelja glazbe imali su samo u Vrsaru, gospodina Pietra Quarantotta, sina pok. Nikole.

Iako termin «Società Filarmonica» u doslovnom prijevodu znači filharmonijsko društvo odlučila sam se za termin glazbeno društvo jer su u mjestima Porečkog kotara ta društva imala drugačije zadatke i ciljeve od filharmonijskih društava koji su u isto vrijeme djelovala u većim gradovima npr. Rijeci, Zagrebu i Ljubljani. U Porečkom kotaru zadaća glazbenih društava bila je promicanje glazbe i glazbenog odgoja, a cilj osposobiti amatere za sviranje u bandi ili orkestru i ponekad, osnivanje glazbene škole.

Interes da takvo društvo postoji imale su i općina i Crkva jer bi banda ili orkestar nastupima pojačali svečano ozračje mise, svetkovina ili javnih svečanosti. Glazbena društva su osim na službenim nastupima nastupala i na privatnim slavljima, «feštama» i društvenim plesovima.¹²² Repertoar im je bio sastavljen od koračnica, marševa, skladbi plesnih ritmova (polka, mazurka, valcer), dijelova opera i drugih skladbi zabavnijeg karaktera.

Razlog osnivanja velikog broja glazbenih društava, a i drugih društava, bio je i taj što se inače ljudi nisu smjeli okupljati u društvene grupacije bez prethodne dozvole Namjesništva u Trstu, a na temelju nje mogli su tražiti financijsku potporu općine i dobrostojećih osoba za plaće učiteljima, instrumente, glazbena pomagala i drugo.

¹²² Za svaki nastup, bilo na otvorenom ili u zatvorenim prostorijama, morali su tražiti dozvolu vlasti radi okupljanja. Kazne za neprijavljivanje bile su novčane ili zatvorske.

Glazbenu školu imali su prema statutu, odmah pri osnivanju, porečko i vižinadsko glazbeno društvo. Godine 1911. vidimo da su glazbene škole djelovale samo u Oprtlju, Poreču i Višnjaju. Prema prvom «Porečkom vodiču», u Poreču, u ulici Tartini, 1913. godine djeluje «Istituto musicale».¹²³

Glazbene škole su djelovale kada su u društvu imali kvalificiranog učitelja glazbe. U periodu djelovanja glazbenih škola polaznici su dobivali osnove glazbene teorije, solfeggia i sviranja instrumenta. Tako je npr. iz Poreča šk. god. 1911./12. Alcides Arestes Andlovitz upisao I. godinu violine u Beču na Visokoj glazbenoj školi u klasi prof. V. Feista.¹²⁴ Ta nam činjenica dokazuje da su polaznici glazbenih škola imali dobre temelje, pa i za upis u visoke škole takvog središta kakav je bio Beč.

¹²³ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1913.), u: *In Strada Granda*, ožujak, 1984., br. 22, str. 12.; Rina CANCIANI, *Guida e pianta della Città di Parenzo*, ur. Giacomo Greatti, L. Herrmanstorfer, Trst, 1913.

¹²⁴ Spisak polaznika SHS od 1908. do 1919. godine, iz Arhiva Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Wien.

4. KAZALIŠTE U POREČU

Poreč se intenzivnije počeo razvijati nakon što je postao sjedištem pokrajinske uprave i Sabora. Potreba za kazalištem rasla je zajedno s gospodarskim razvitkom kojeg su Porečani osjetili izgradnjom luke, dovodom pitke vode, izgradnjom novih stambenih i administrativnih zgrada.¹²⁵

Počeci kazališnog, odnosno glazbeno-scenskog života u Poreču datiraju prije same izgradnje kazališta jer Porečani su, iako bez kazališta, bili u dodiru s kazalištem.

4.1. «SALA PERUSINO»

Adaptirani teatar «Sala Perusino» ugošćivao je svake zime jednu kazališnu družinu. Najčešće su to bila gostovanja družina koje su prikazivale drame i komedije koje su se prethodno prikazivale u Trstu, a za koje je publika bila vrlo zainteresirana.¹²⁶

Privatna sala, «Sala Perusino», tzv. Društveno kazalište («Teatro Sociale»)¹²⁷ vlasnika i ravnatelja Daniele Perusina osamdesetih je godina 19. stoljeća nudila Porečanima kulturna zbivanja do otvorenja zgrade gradskog kazališta. To je bila dvorana koja je povećanjem broja zainteresirane publike postala mala pa su i posjetitelji stali protestirati da su stolice pomične, da ima samo jedan ulaz odnosno izlaz i dr. No, program gostujućih družina bio je na visokom nivou. Tako je npr. direktor Dramske družine Ernesto Olivieri tražio dozvolu za tečaj glume i nastup s devetnaest scenskih predstava, koje su se 1881. godine održale u *sali teatrale*.¹²⁸ U jesen 1883. godine gostovala je družina «Teobaldo Cicconi», a vodili su je Antonio i Michele Almirante koji su recitali djela Giacosa i Sardoua. Za njihove predstave

¹²⁵ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33.

¹²⁶ Lina GALLI, La filodrammatica parentina, *In Strada Granda*, lipanj, 1976., br. 7, str. 22.

¹²⁷ «Sala Perusino» nalazila se u ulici Contrada Cimore' u Poreču. KPP, kut. 22, (1885), J/8, DAPA.

¹²⁸ KPP, kut. 13 (1881.), J/8, DAPA.

publika je bila vrlo zainteresirana pa su bili pozvani na ponovno gostovanje. Prilikom druge turneje, u siječnju 1884. godine, održali su 30 predstava. Sljedećeg prosinca Porečanima se predstavila družina Vincenza Udina.¹²⁹ Kazališna družina pod vodstvom Iciloa Brunettija dobila je dozvolu za nastupe u periodu od 9. prosinca 1884. do 9. ožujka 1885., s time da su na dan Badnjaka i Božića izvedbe mogle biti održane isključivo u dobrotvorne svrhe i to samo uz dozvolu Porečkog kotarskog poglavarstva, koju su i dobili.¹³⁰ Zadnja dramska družina, za koju znamo da je nastupala, je družina voditelja Veranija i to 1891. godine.¹³¹

Osim kazališnih predstava u «Sali Perusino» održavali su se razni susreti, predavanja, plesovi i koncerti. Tako je Danieleov sin, Nicolo' Perusino organizirao 1882. godine ples pod maskama u dvorani Teatra. Na plesu je svirao orkestar.¹³² Godine 1885. za istu je prigodu svirao tzv. orkestar koji je bio sastavljen od šest svirača.¹³³

Od glazbeno-scenskih predstava zabilježena je tek jedna zamolba Marianne Frammalicco, glavne predstavnice glazbeno-scenske družine, koja je tražila dozvolu od strane Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču za nastupe za razdoblje od tri mjeseca, s premijernim nastupom 22. veljače 1883. godine.¹³⁴

Dana 23. ožujka 1882. godine u «Sali Perusino» održao se i «prvi eksperiment» tek osnovanog porečkog dramskog društva koje je činio 15 amatera i to «vrijednih djevojaka i momaka dobrih namjera».¹³⁵ Oni su smatrali da je kazalište, ukoliko je dobro vođeno, bitan čimbenik napretka, građanskog znanja i ponašanja, mjesto gdje će biti nošena i viđena lijepa odijela i slično, a da Poreč, kao takav, ima smisla za umjetnost pa da je stoga sposoban podržati u budućnosti jednu, u tom

¹²⁹ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33.

¹³⁰ KPP, kut. 22 (1885.), J/8, DAPA.

¹³¹ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca, *In Strada Granda*, ožujak, 1981., br. 16, str. 7.

¹³² Ples se održao 12. i 19. veljače 1882. od 19 sati do 2 ujutro i zadnji dan Pusta, u utorak, 21. veljače od 16 do 24 sati. KPP, kut. 15 (1882.), J/8, DAPA.

¹³³ KPP, kut. 22 (1885.), J/8, DAPA.

¹³⁴ KPP, kut. 18 (1883.), J/8, DAPA.

¹³⁵ «Brave signorine e di ben intenzionati giovani parentini.»

smislu, značajnu i obrazovnu ustanovu.¹³⁶ Bili su to nositelji građanske svijesti i vjesnici novih promjena.

4.2. TEATRO COMUNALE «GIUSEPPE VERDI» IN PARENZO

O izgradnji porečkog kazališta razmišljalo se, razgovaralo i planiralo do prosinca 1884. godine, kada su na sjednici općinske vlasti odobrili izgradnju tri objekta: škole, kazališta i cisterne.

Prilikom planiranja izgradnje kazališta, mislilo se da će se graditi na zemljištu obitelji Privileggi, u nastavku nove škole, no gradski oci smatrali su da kazalište mora biti zgrada koja će krasiti grad pa se odlučilo da bi više odgovarala pozicija «na istoj ravnini sa školom, odnosno, na najboljoj poziciji grada i to kao prva kuća na rivi», na zemljištu obitelji Sbisà, tada porečkog načelnika Francesca Sbisà, koji je prodao gradu zemljište za istu cijenu koju bi platili obitelji Privileggi.¹³⁷ Za izgradnju je Općina Poreč zatražila kredit od «Istituta di Credito Fondario» u iznosu od 45.000 kruna, a 7.000 kruna je naknadno bilo potrebno za dodatne radove. Razlika u cijeni pokrila se od kapitaliziranih sredstava nakon izgradnje željeznice.¹³⁸

¹³⁶ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33.

¹³⁷ Godine 1893., obitelj Sebastiana Sbisà tražila je od porečkog kapetanata dio okoliša zgrade natrag u posjed s obzirom da joj općina Poreč nije dozvolila izgraditi nadstrešnicu na svom posjedu do kazališta, no zahtjev je bio odbijen. «Il teatro di Parenzo venne fabricato nei posteriori anni 1885 – 1886 su fondo venduto al Comune dall'autore dell'istante ora defunto Francesco Sbisà che fungeva anzi quale Podestà di Parenzo. Ora esso sig F.co Sbisà nel vendere il fondo suo detto, che sapeva destinato alla costrizione del Teatro, punto su occupò della necessaria area d'isolamento del medesimo, legando o condizionando contrattualmente la compravendita aziandis dell'area stessa, onde se solo in tal caso sorgerebbe ai di lui eredi il diritto di ripetere in altra sede – ex contracto – o l'adempimento o l'indenizzo, l'odierna domanda avanzata dal sig. Sebastiano Sbisà si presenta affatto inatendibile per l'obbiettivo di ottenere in via amministrativa col mezzo dell'autorità politica la realizzazione d'un diritto privato, cui dippiu' per mancanza di precedente patto contrattuale l'istanza non puo' nemmeno fare appello. L'area di contorno del teatro pel relativo isolamento, non puo' così venir reclamata nel suo valsente dall'istante s. Sbisà, e in forza delle vigenti presunzioni di polizia in linea di sicurezza, il comune puo', indipendentemente dall'acquisto provvedere all'isolamento stesso. (...)» KPP, kut. 46 (1894.), J/8, DAPA.

¹³⁸ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33.

Želja za vlastitim općinskim kazalištem ili u manjim mjestima barem povećom dvoranom koja će služiti za društvena zbivanja bila je izražena kod tadašnjeg građanskog sloja. Svaki grad istarskog priobalja želio je svjedočiti «talijansku kulturu i civilizaciju». Tako npr. Labin otvara kazalište 1865. godine, Pula 1880., Pazin 1912. godine.

Porečko kazalište otvorilo je svoja vrata 10. prosinca 1887. godine pod nazivom «Teatro Comunale» (Općinsko kazalište), koje je, nakon smrti skladatelja Giuseppea Verdija, preimenovano 1901. godine¹³⁹ u Teatro Comunale «Verdi» - Parenzo. Kazalište je izgrađeno po zamisli arhitekta Cav. Pulghera.¹⁴⁰ Prema Lini Galli, kazalište je moglo primiti 600 osoba,¹⁴¹ međutim, prema skicama kazališta galerija je imala 64 sjedeća i 55 stajaćih mjesta, a u parteru je bilo 96 sjedećih i 250 stajaćih mjesta, što bi iznosilo 465 mjesta.¹⁴²

Dozvolu za korištenje kazališta pod brojem br. 7223 izdalo je C. i kr. namjesništvo godinu dana kasnije, 30. listopada 1888.¹⁴³ Iako je dobilo uporabnu dozvolu trajnog kazališta pod imenom «Teatro Comunale», za građevinsku dozvolu i onu javne sigurnosti općina se trebala obvezati da će osigurati protupožarne mjere te da će sagraditi izlazna željezna vrata između pozornice i garderobe, jedan izlaz koji vodi iz garderoba direktno izvan zgrade koji se otvara samo s unutrašnje strane, savršenu izolaciju u zgradi, opremiti jednu sobu za primanje političkih predstavnika ukoliko dođu na kakvu predstavu, te osigurati besplatnu fotelju u jednom od prva četiri reda u sredini za delegata poglavarstva.¹⁴⁴

Sva sjedeća mjesta, naročito fotelje, uvijek su bila popunjena jer kad je traženo još jedno mjesto u drugom ili trećem redu na fotelji za političko vodstvo, u

¹³⁹ Zanimljiva je brzina donošenja Odluke o promjeni imena kazališta, koju je donijela Gradska vlast na sjednici od 15. veljače 1901., a Verdi je umro u 3. siječnja iste godine.

¹⁴⁰ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33.

¹⁴¹ Poreč je tada brojio oko 3.500 stanovnika. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca, *In Strada Granda*, ožujak, 1981., br. 16, str. 7.

¹⁴² KPP, kut. 154, (1911.), J/8, DAPA.

¹⁴³ KPP, kut. 147, (1910.), J/8, DAPA.

¹⁴⁴ KPP, kut. 30, (1888.), J/8, DAPA.

studenom 1897. godine, Direkcija je to odbila. Razlog je bio što do tog upita nikada nije tražena besplatna fotelja, a izgradnja zgrade je tek djelomično financirala općina pa da kazalište prema Pravilniku Namjesništva nema obvezu davanja besplatnog mjesta za tzv. «kazališnog komesara» (commissario teatrale), koji je bio prisutan na svim generalnim probama i drugim predstavljanjima i koji kroz svo to vrijeme nije imao primjedbi na izvedbe (radi cenzura). Sav namještaj i kazališne daske bili su nabavljeni od donacija privatnih osoba koje ne može odbiti kada traže mjesto u foteljama koju ponovno ulaznicom plate iako i oni, radi ograničenog broja fotelja, ponekad ostanu bez mjesta.¹⁴⁵ (Vidi prilog 12. Dio iz dopisa u kojem se traži besplatna fotelja.)

U nekoliko navrata porečko je kazalište «dotjerivano», nadograđivano, restaurirano i instalacijski rekonstruirano. Godine 1902. u cijelosti je osvijetljeno sa svijećnjacima i sigurnosnim svjetlima, 1907. godine ugrađen je plin,¹⁴⁶ a 1910. godine postavljena je električna rasvjeta.¹⁴⁷ (Vidi prilog 13. Nacrti kazališta za uvođenje plina i struje.)

Kazalište «Verdi» bilo je u 1910. godini kratko vrijeme zatvoreno zbog preuređenja, a ponovno je otvoreno 19. studenog 1910. godine. Preuređenje je vodio općinski tehničar Bernardino Fabro. Tada su rješavani sanitarni čvorovi i ulazno stepenište koje je prošireno po cijeloj dužini. Za tu prigodu općinska vlast imenovala je kazališnu direkciju. Za predsjednika je imenovan Angelo Danelon, a Giuseppe Antunovich i Lino Crast imenovani su članovima.¹⁴⁸ (Vidi prilog 30, 31, 32. i 33. Fotografije kazališta)

U Poreču su, kako bi još više dotjerali vanjski izgled grada pa tako i kazališta, osnovali Komisiju za nastambe i dekoraciju grada, koja je otvorila račun za potrebe kazališta jer se iz općine više nisu mogla dobiti druga financijska sredstva. Njihovom

¹⁴⁵ Fotelja se tražila jer, osim udobnosti, to je bila bolja pozicija za praćenje predstava, veći je bio komoditet prilikom ulaska i izlaska iz dvorane, a istaknute obitelji mogle su sjediti zajedno, jedan uz drugoga. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

¹⁴⁶ KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

¹⁴⁷ KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

¹⁴⁸ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33.

intervencijom bili su pozvani Lorenzo Guidicelli, renomirani scenograf i pomoćni slikar Giacomo Rossi¹⁴⁹ iz Trsta koji su uredili unutrašnjost zgrade.

Da bi obilježili stogodišnjicu rođenja skladatelja Giuseppea Verdija, čije je ime nosilo i porečko kazalište, Porečani su 28. prosinca 1913. godine vlastitim glazbenim snagama održali koncert na kojem su nastupali porečki orkestar, banda i gradski zbor. Bilo je više od sto izvođača pod vodstvom maestra Ugolinija.¹⁵⁰ Izveden je bio instrumentalni potpouri iz Verdijevih opera u koji su utkali tri zbora iz opera *Nabucco*, *Traviata* i *Aida*. Drugi dan održao se komemorativni skup, na kojem je o skladatelju govorio Attilio Tamaro iz Trsta.¹⁵¹

Za tu prigodu Ciro Rossi je napravio bistu G. Verdija, koju su tada otkrili.¹⁵²

Ceremonija otvorenja kazališta održala se 10. prosinca 1887. godine. Započela je s instrumentalnom izvedbom himne Istri porečkog orkestra pojačanog mnoštvom mladih učenika, pod ravnanjem učitelja Fantonija. Slijedila je predstava Paola Ferarija *Goldoni e le sue sedici commedie nuove*, družine Benini-Sambo s Emilio Zagom, koji su gostovali 14 večeri. Nakon prve turneje tijekom godina,¹⁵³ slijedilo je mnogo

¹⁴⁹ Giacomo Rossi (Trst, 22.11.1865. – 17.9.1930.) došao je kao dvadesetdvogodišnjak u Poreč i tim radom započeo je svoju karijeru. U Trstu postaje poznat nakon dvije godine šegrtovanja s scenografom L. Guidicellijem. Osim po raznim kazalištima Trsta radio je i za Operu u Beču. Umro je 1930. godine. Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 41.

¹⁵⁰ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1913.), *In Strada Granda*, ožujak, 1984., br. 22, str. 12.

¹⁵¹ KPP, kut. 182 (1913.), J/8 (I), DAPA.

¹⁵² Skulptura je prvotno bila u kazalištu, a potom su je prenijeli u prostoriju gradske vijećnice. Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30.

¹⁵³ Porečkoj gospodi predstavile su se družine: S Micheletti – Pezzana (svibanj 1889., 20 večeri), Osti – Covi (lipanj, 1890., 13 večeri), Brunorini (rujan, 1890., 11 večeri), Gardini (ožujak, 1891., 6 večeri), L. Duse – Marinelli (siječanj 1892., 14 večeri), Gallina (kolovoz, 1892., 5 večeri), Cola (studen/prosinac 1892., 27 večeri), Gardini (veljača 1893., 2 večeri), Gallina (studen 1893., 7 večeri), Tellini (veljača 1894., 13 večeri), M. Corazza (siječanj 1895., 21 večeri), Sainati (siječanj/veljača 1896., 30 večeri), Compagnia Ansonia (studen 1896., 13 večeri), Gallina (siječanj 1897., 12 večeri), Compagnia Corlatani (ožujak, 1898., 16 večeri), Marchetti (veljača 1899., 15 večeri), S. Renzi (1902., 24 večeri), Vittaliani – Duse (1904., od 3. travnja do 30. lipnja), De Sanctis (1904.), H. Corazza (prosina 1904. do ožujka 1905.), Berti (prosina 1905., 3 večeri), Duse Vitt. (prosina 1906., 8 večeri), Duse Vitt. (travanj, 1907., 4 večeri), Brirri (studen, 1907., 7 večeri), De Niro (prosina 1907., 7 večeri), Pezzana (studen 1908., 2 večeri), Novelli (studen 1908., 2 večeri), Baldanello (veljača 1909., 8 večeri), Grasso (ožujak 1909., 2 večeri), Sainati (lipanj 1909., 3 večeri), F. Garavaglia (ožujak 1911., 4 večeri), Vitt. Duse (studen 1911., 9 večeri), V. Bratti (veljača 1912., 3 večeri), A. Brizzi (siječanj 1913., više večeri), (J Capodagno – Cecchi (ožujak 1913., 8 večeri), E. Picello (listopad 1913., 3 večeri), D. Capelli (studen, 1913., 5 večeri). KPP, kut. 85 (1902.), J/8; KPP, kut. 95 (1904.), J/8; KPP, kut. 118 (1907.), J/8; KPP, kut. 147 (1910.), J/8; KPP, kut. 139 (1909.), J/8; KPP, kut. 154

gostovanja dramskih kazališnih družina i dramskih amatera iz susjednih većih gradova, kao npr. Pule¹⁵⁴ i Trsta¹⁵⁵.

Svoje predstave davali su i porečki dramski amateri.¹⁵⁶ Godine 1909. nastupali su s dvočinkom, komedijom Giacinta Galline *La chitarra del papà* i komičnim scherzom Cosima Coppinija *Chi mi presta un'ombrello*. Na kraju su zapjevali dva pjevana komada: G. Donizettijev *Vieni la mia vendetta* iz opere *Lucrezia Borgia* i romanzu Titto Matteia *Non è ver*.¹⁵⁷

Opernu «liriku» porečko kazalište «Verdi» ugošćuje prvi puta 9. siječnja 1890. godine izvedbama opera *Don Pasquale* G. Donizettija i *Seviljski brijač* G. Rossinija družine Conti koja je nastupala 7 večeri.¹⁵⁸

(1911.), J/8; KPP, kut. 165 (1912.), J/8; kut. 182 (1913.), J/8 (I), DAPA; i Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa», *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 39.

¹⁵⁴ Dramski amateri iz Pule nastupali su 3. lipnja 1888. s predstavom *Le pecorelle smarite*. Pratio ih je orkestar "Società Filarmonica Polese". Usp. KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA. Dramska grupa talijanskog Circola iz Pule tražila je dozvolu da 15. i 16. studenog 1892. godine u Poreču izvede komediju u 4 čina *La rivincita* T. Ciconija, farsu *I due sordi* i dramu *La Corda al collo* u 5 činova Giov. Salvestrija, u korist fonda "Poveri della città di Parenzo". KPP, kut. 39 (1892.), J/8, DAPA.

¹⁵⁵ Dana 20. svibnja 1888. u kazalištu održale su se tri predstave: *I tre Cugini* F. Manfronija, *Spaghite acuta* nepoznatog autora i *Il Casino di Campagna* A. Kotzebuea. Glazbeni dio bio je popraćen romancom za bas Salvatora Rosa i Ugorottija. Porečki orkestar svirao je u intermezzima. Potpisuje Guerrino Bernascani. Izvođači su bili tršćanski amateri Emilia Suppanchich, Nella Beuparat, Silva Clemencich, Pier Luigi Chiudina, Vittorio Macchioso, Italo Silvo Mauro, Alighieri Barison, Romano E. Mauro, Gino Mauro, Kojo I. Bonazza, Giuseppe E. Clemencich. KPP, kut. 30, J/8 (1888.), DAPA.

¹⁵⁶ Tako su se "dilettanti drammatici di quest città", u kolovozu 1892. godine, predstavili s komedijama: Giovannija Salvestrija *Fatemi la corte* u 3 čina i jednočinkom Ferdinanda Martinija *Chi sa il giuoco non l'insegni*. Dozvolu Poglavarstva su dobili uz uvjet da u 2. činu komedije *Fatemi la corte* kod dijela "fatemi il piacere caro Ettore di abolire il mio titolo" dodaju "che suona male". Usp. KPP, kut. 39 (1892.), J/8, DAPA.

G. Privileggi i Stefano de Becich, članovi amateri porečke dramske družine, 2. listopada 1892. godine tražili su da se dozvole predstave koje je pripremio njihovo društvo: *Oro ed orpello*, komediju u 2 čina G. del Testa i *Un viaggio per cercar moglie*, komediju u 2 čina Muratorija. Usp. KPP, kut. 39 (1892.), J/8, DAPA.

U korist glazbenog društva porečke Nove Vasi održali su predstavu s komedijom *Per una scodella di minestra* u 2 čina, u kojoj je nastupala Anna Ventura Gentile, slijedili su versi E. Bastiaca *Ho finito, ho finito!* i Cordelija *Quando manca la gatta*. KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

¹⁵⁷ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

¹⁵⁸ Upit za gostovanje družine "Compagnia lirica di canto Conti", koja je trenutno bila u Puli, za nastupe "di musica e canto". KPP, kut. 33 (1890.), J/8, DAPA.

Naročito tražene bile su opere predstavljene tijekom osamnaest večeri u studenom 1897. godine: Bellinijeve *Norma* i *I Puritani*, Verdijeva *Traviata*, te Donizettijeve *La Favorita*¹⁵⁹ i *Lucia Lammermoor*.

Verdijev *Nabucco* izveden je 1899. godine (19.12.), a družina Josefa Corbetta, koja je bila na proputovanju kroz Istru, Goricu i Gradišku, dobila je u ožujku 1901. godine dozvolu da se predstavi i porečkoj publici s operama: *Lucia di Lamermoor* G. Donizettija, *Rigoletto* i *Traviata* G. Verdija, *I Pagliacci* R. Leoncavalla, *Seviljski brijač* G. Rossinija, *Carmen* G. Bizeta i *Manon* G. Puccinija.¹⁶⁰

Krabuljni ples G. Verdija izveden je u Teatro Comunale «Verdi» u Poreču 5. prosinca 1901. godine, pod ravnanjem dirigenta Renata Avena. Orkestralni korpus bio je sastavljen od 24 glazbenika, a zbor je brojio 16 pjevača. Solisti su bili: G. Bassora (Riccardo), P. Elena (Renato), G. Burlini (Amelia), G. Sormani (Ulrica), E. Itsor (Oscar), A. Babudri (Silvano), O. Bernasconi (Samuel) i A. Bonivento (Tom). (Vidi prilog 14. Plakat za operu *Krabuljni ples /Un ballo in Maschera/*.¹⁶¹) Godine 1906. pred prepunim kazalištem izvedene su *Tosca* G. Puccinija u ožujku i *La Gioconda* A. Ponchiellija, u travnju.¹⁶² Opere *Seviljski brijač* G. Rossinija i *La Forza del destino* te *Ernani* G. Verdija izvedene su 1907. godine u travnju i studenom.¹⁶³ Porečani su imali priliku ponovno pogledati operu *Seviljski brijač* i 1909. godine.¹⁶⁴

U kazalištu «Verdi» 1914. godine prikazane su opere *La Favorita*, *Krabuljni ples*, *I Puritani* i *Traviata*.¹⁶⁵ Prema kritici koja je izašla u novinama *Idea italiana*, treća opera sezone, *I Puritani*, nije bila sasvim zrela za prikazivanje zbog malog broja mogućih proba, no ipak je osvojila publiku. Kritika je bila oduševljena s

¹⁵⁹ U znak zahvalnosti Porečani su tenoru Carlu Calamariju, zbog predivne izvedbe u operi *La Favorita*, poklonili lovorov vijenac i zlatni sat. Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa», *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 40.

¹⁶⁰ KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

¹⁶¹ Iz letka, objavljenog u *In Strada Granda*. Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa», *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 40.

¹⁶² Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1906.), *In Strada Granda*, veljača, 1982., br. 18, str. 9–10.

¹⁶³ Enea MARIN, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa», *In Strada Granda*, prosinac, 1987., br. 30, str. 33., te KPP, kut. 147 (1910.), J/8, DAPA.

¹⁶⁴ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1909.), *In Strada Granda*, kolovoz, 1982., br. 19, str. 7.

¹⁶⁵ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1914.), *In Strada Granda*, rujan, 1985., br. 26, str. 9.

izvedbama sopranistice Lee Renati, tenora Francesca Trugna, baritona Francesca de Marchija i basa Alessandra Niccolinija (naročito za dvije posljednje izvedbe). Porečkim orkestrom ravnao je maestro Orazio Ugolini, a zbor su pripremali F. Caenazzo i L. Degrassi.¹⁶⁶

Osim opera izvodile su se operete. Gostujuća operetna družina «Angelini» izvela je u siječnju 1908. godine operete: *La Gheisha* i *Il Vice Ammiraglio*. Talijanska operetna družina pod vodstvom Cesare Matuccija u prosincu 1911. godine prikazala je F. Lehárevu *Veselu udovicu*, *Un sogno di Valzer* O. Strausa i *La Geisha* S.

¹⁶⁶ «La terza opera della stagione *I Puritani* di V. Bellini se non poté avere, per insufficiente numero di prove, quella maturità di esecuzione che è lecito attendersi nelle rappresentazioni successive – fu tuttavia in grado di conquistare subito l'animo del pubblico mercè la doviziosa coppia di effetti melodici contenuta nel geniale lavoro e la profusione di armoniche combinazioni, che lo rendono oltremodo piacevole all'orecchio.

La trionfatrice della serata fu la primadonna - soprano sig.na Lea Renati (Elvira), che raccolse l'unanime approvazione del pubblico per il modo eletto onde sa rendere la sua parte e per la scrupolosa interpretazione lirica dello spartito. L'intonazione perfetta del suo organo vocale, che riesce mirabilmente ad amalgamarsi ai suoni dell'orchestra ed a quelli delle voci nei concertati e nelle frasi d'assieme, il timbro agile e snello, che le consente di esprimere con suprema efficacia tutta la soavità del bel canto fiorito, l'accento flebile ed armonioso che come dolce carezza penetra nell'animo dell'ascoltatore, provocando in esso gradevole sensazione, tuttociò valse a conquistarle l'ammirazione sincera del pubblico che la prodiggiò i suoi piu' entusiastici applausi.

Accanto a lei ebbe campo di farsi ammirare per l'arte scuisita del canto e per l'azione efficace e corretta, il tenore sig. Francesco Trugnò (Arturo) che condivise con la gentile protagonista gli allori principali della serata.

Ottimamente – come già nelle due opere precedenti – il baritono sig. Francesco de Marchi, che ottiene seralmente un lusinghiero successo in virtù del suo canto dolce e sonoro, e dell'azione sua castigata e corretta.

La voce maschia ed artisticamente educata del basso sig. Alessandro Niccolini – meglio ancora che in quelle precedenti – seppe farsi apprezzare in quest'opera nel suo pieno valore provocando nell'uditorio un senso di calda ammirazione.

Efficace nella sua breve parte la sig.na Margherita Chiesa (Enrichetta). Degne di rilievo le parti comprimarie, sig.ri A. Talentino (lord Valton) e L. Pellegrini (lord Roberton).

L'opera, ripetutasi domenica sera, ottenne maggiore successo di quello della sera precedente in grazia di una piu' equilibrata esecuzione e della conseguente scomparsa di quelle titubanze che sono pressochè inevitabili in una prima rappresentazione.

Ne sieno rese lodi ai valorosi suonatori d'orchestra che sotto la guida abile ed esperta del loro duce – il mo. sig. Orazio Ugolini seppero conseguire il lusinghiero successo.

Una lode sincera va pure tributata ai coristi, che in quest'opera hanno parte preponderante e faticosa, ed ai loro validi istruttori, i sig.ri F. Caenazzo e L. Degrassi.

Iersera si diede l'ultima produzione della «Traviata» per serata d'onore della primadonna sig.na Lea Renati, la quale fu acclamatissima durante tutta l'opera ed ebbe in dono dopo l'esecuzione della graziosa romanza d'amore del maestro Ugolini – da lei cantata con voce scave e delizioso accento – due eleganti braccialetti, quale omaggio degli abbonati e della direzione dell'orchestra, nonchè due magnifici mazzi di fiori.

Oggi si dà l'ultima rappresentazione dei *Puritani* di G. Donizzetti e sabato e domenica le due ultime della stagione con l'opera *La Traviata*.» *Idea italiana*, 14.5. 1914., br. 802, str. 2–3.

Jonesa,¹⁶⁷ a talijanska operetna družina «Città di Napoli», koja se predstavljala kao prva talijanska operetna družina, prikazala je 1912. godine *Il Conte di Lussemburgo* F. Lehára. (Vidi prilog 15. Plakat *Il Conte di Lussemburgo*.¹⁶⁸)

U kući pok. Ersilije Gortan iz Kaštelira nađen je libreto operete *Un sogno di Valzer* tiskan u Torinu 1911., iz kojeg je vidljivo da je knjižar Giovanni Muletti imao ekskluzivno pravo izdavanja tog libreta. Iste godine opereta se izvodi u Poreču. Osim tog libreta iz Austro-ugarskog razdoblja nađen je i libreto operete *Primavera Scapigliata* Josefa Straussa tiskan 1905. godine, za koju nemamo potvrdu da se izvela u porečkom kazalištu, ali možemo pretpostaviti. (Vidi prilog 16. Naslovnice dvaju libreta.)

«Compagnia di operette ed opere comiche (Operna i operetna družina) A. Bonaccioni & C.», počevši od 16. studenog 1912. godine, prikazala je pod ravnanjem dirigenta Camilla Squarzonija devet predstava: *Il Conte di Lussemburgo*, *La Principessa dei dollari*, *Le Campanie di Corneville*, *Armi ed amori*, *La vedova allegra*, *Surcouf*, *Fra Diavolo* i *Il barbiere di Siviglia*. Prilikom predstavljanja nastupale su solo-pjevačice: Ada Armandi, Lina Baracchi, Bice Dalmas, Ernestina Guerra, Nina Tolentino, Tina Ireos i Linda Tamborini, solo-pjevači Mario Baracchi, Aless. Bonaccioni, Arrigo Boschetti, Italo Bovi, Luigi Castellani, Valente Del Corso, Franc. Greggio, Osmino Maddalena i Francesco Scavo te 16 pjevačica i 8 pjevača zbora. (Vidi prilog 17. Plakat Operne i operetne družine A. Bonaccioni & C.)

Dok su se na porečkom i pulskom opernom repertoaru pretežito nalazile opere talijanskih skladatelja, Rijeka je imala vrlo razvijen operni život čiji je repertoar pratio suvremena kretanja,¹⁶⁹ kao i Zagreb u kojem je prevladavala talijanska operna scena no na repertoaru su bile zastupljene i druge opere, npr. njemačkih klasika te

¹⁶⁷ KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

¹⁶⁸ KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

¹⁶⁹ Lovorka RUCK, Operni život u Rijeci, *Zborniku radova s Drugog međunarodnog muzikološkog skupa «Antonio Smareglia i njegovo doba»*, Novigrad, 2000., str. 180.

hrvatske i slavenske opere¹⁷⁰. (Vidi prilog 30. Pregled opernih i operetnih izvedbi u porečkom kazalištu «Giuseppe Verdi».)

Iako je porečko kazalište «Verdi» kao institucija bilo prijavljeno za održavanje dramskih predstava, opera i opereta,¹⁷¹ osim spomenutog, tu se događala značajna glazbena koncertna djelatnost.

Posljednjeg dana ožujka 1892. godine, s početkom u 20 sati, u dvorani teatra održao se koncert mlade četrnaestogodišnje violinistice Teresine Giral di,¹⁷² tenora Piera di Lorenza Tranija i gradskog orkestra predvođenog maestrom Albertom Andlovitzom, koji je svirao na glasoviru. Izveli su sljedeći program (Vidi prilog 18. Programski letak.)

1. Mendelssohn: *Svadbeni marš*, orkestar,
2. Leonard: *Grande Fantasia Militare*, za violinu,
3. Cavadia: *Desiderio di vendetta*, melodija za tenor,
4. Tartini: *X sonata*, 1. st.,
- 4.b. Ries: *Movimento perpetuo*, za violinu
5. Ponchielli: *Fantasia* iz opere *Gioconda*, orkestar,
6. Beriot: *VII koncert za violinu*, 1. st.,
7. Rotoli: *Mia sposa sarà la mia bandiera*, za tenor,
8. Dambe': *Villanelle*, za violinu.

Cesare Barison, renomirani tršćanski violinist, održao je 26. prosinca 1909. godine komorni božićni koncert u dvorani porečkog kazališta. Na klaviru ga je pratila Bianca Barison,¹⁷³ a izveli su sljedeći program:

1. Tartini: *Koncert u d-molu* (Allegro – Grave – Finale),
2. Wieniawsky: *Airs russes*,

¹⁷⁰ Jelena VUKOVIĆ, Opera u Zagrebu od 1890. do 1920. u orisu glazbene kritike na njemačkom jeziku, *Arti musices*, HMD, god. 31, br. 1-2, Zagreb, 2000., str. 3-95; Muzička enciklopedija, JLZ, Zagreb, 1974., sv. 2., str. 733-736.

¹⁷¹ KPP, kut. 147 (1910.), J/8, DAPA.

¹⁷² Giuseppe Giral di zamolio je direkciju gradskog kazališta da se održi koncert njegove kćerke, prema programu koji je odobrilo Kotarsko poglavarstvo u Poreču. Usp. KPP, kut. 39, (1892.), J/8, DAPA.

¹⁷³ KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1909.), *In Strada Granda*, kolovoz, 1982., br. 19, str. 6-7.

3. Schubert: *Ave Maria*,
4. Fiorillo: *Capriccio*,
5. Paganini: *Mosè* (varijacije na četvrtoj žici),
6. Barison: *Rêve*,
7. Sarasate: *Dance espagnole*.

Naredne godine Porečani su ponovno imali priliku slušati koncert poznatog tršćanskog umjetnika.¹⁷⁴

Dana 9. veljače 1913. godine održao se koncert za dva glasa i glasovir, s početkom u 20,30 sati. Nastupali su: Valeria Saxida, sopran, Guido Luin, bariton i maestro Amedeo Zecchi za glasovinom. (Vidi prilog 19. Plakat za vokalno-instrumentalni koncert.) Na programu su bile zastupljene arije opera i pjesme:

1. Leoncavallo: *Prolog*, za bariton, iz opere *Pagliacci*,
2. Puccini: *Un bel di' vedremo*, za sopran, iz opere *Madame Butterfly*,
3. Verdi: *Piangi fanciulla*, duet iz III čina opere *Rigoletto*,
4. Mascagni: *Preludij*, za glasovir,
5. Escher: *Canzone del Bardo*, za bariton,
6. Verdi: *Arija*, za sopran, iz I. čina opere *Traviata*.

U drugom dijelu programa predstavljeni su:

7. Guercia: *Duet*, iz *Nine*,
8. Zecchi: *Intermezzo*, za glasovir,
9. Gounod: *Santa medaglia*, za bariton, iz opere *Faust*,
10. Catalani: *Ebben n'andro' lontana*, za sopran iz opere *La Wally*,
11. Verdi: *Duet*, iz II. čina opere *Traviata*.

Porečki amateri održali su vokalno-instrumentalni koncert u travnju 1913. godine. Na programu su bile četiri fantazije iz opera *Faust*, *Traviata*, *Rigoletto* i *Trubadur* za orkestar te Ugolinijev *Zbor zvona* i Valverdeova španjolska «zarzuela» *La Gran Via*. Na traženje oduševljene publike nastupili su još dvije večeri za redom sa španjolskom operetnom jednočinkom *La Gran Via*.

¹⁷⁴ Lina GALLI Parenzo nella cronaca (1910.), *In Strada Granda*, kolovoz, 1982., br. 19, str. 6-7.

Osim spomenutih sadržaja, kazalište je bilo mjesto sastajanja gdje su se okupljali članovi raznih porečkih društava kad su održavali godišnje skupštine.

Tu su se održavala predavanja domaćih i inozemnih predavača¹⁷⁵ s različitim tematikama. Izdvojila bih dva predavanja iz glazbene umjetnosti koje je održao profesor glazbenog liceja Bernardi iz Venecije u svibnju 1909. godine s temama *Narodna pjesma i glazbeni razvoj* i *Instrumentalna glazba u Italiji*. Nakon predavanja održao se prigodni koncert. Nastupali su: dvije solo-pjevačice iz Venecije, porečki glazbenik maestro Francesco D'Andria¹⁷⁶ na violini i porečki kvartet.

U karnevalskom razdoblju organizirali su se plesovi, najčešće pod maskama. S obzirom na broj gradskih društava koja su djelovala u Poreču, dvoranu su najčešće koristili «Società filarmonica»¹⁷⁷, «Società operaja»¹⁷⁸, «Lega Nazionale» in Parenzo»¹⁷⁹ i «Società Sportiva Parentina»¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Npr. dana 26. studenog 1905. godine Lazzarini iz Labina i Pagnini iz Trsta održali su predavanja *Rivoluzione Ruota* i *Sufragio universale*. Profesor na Rimskom univerzitetu Enrico Ferri održao je 10. travnja 1906. godine predavanje *Pane e lavoro*. KPP, kut. 109 (1906.), J/8, DAPA.

Advokat i publicist Innocenzo Cappa održao je predavanje *La missione dell cultura italiana*. KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

Povodom dvjestote obljetnice rođenja talijanskog komediografa Carla Goldonija, 3. ožujka 1907., održalo se predavanje *La vita e l'opera di Carlo Goldoni*. KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

Giuseppe Tuntar iz Trsta održao je predavanje s temom *La riforma elettorale e il compromesso nazionale* 27. listopada 1907. godine. KPP, kut. 127 (1908.), J/8, DAPA.

Angelo Scacchi iz Trsta predavao je 2. svibnja 1909. na temu *Significato del Primo Maggio*, KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

Prof. Ermano Chiappulini imao je predavanje *L'aviazione*, 18. ožujka 1911. godine. KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

Predavanje *La lingua esperanto* održao je 29. rujna 1912. godine Valeriano Pohusta, delegat Ruado Esperanto asocio iz Trsta. KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

Prof. don Tommaso Nediani, orator u Eufrazijevoj bazilici, održao je 27. veljače 1913. predavanje uz projekcije s naslovom *La Romagna nella tradizione e nell'arte*. KPP, kut. 182 (1913.), J/8, (I), DAPA.

¹⁷⁶ On je vodio porečku glazbenu školu, odn. «Civico Istituto Musicale» i općinsku limenu glazbu. KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

¹⁷⁷ Organizirali ples za maškare 26.2.1895., za fond za nabavu odijela limenoj glazbi i za druge potrebe društva. KPP, kut. 49 (1895.), J/8; KPP, kut. 84 (1902.), J/8; KPP, kut. 95 (1904.), J/8, DAPA.

¹⁷⁸ Organizirali su gotovo svake godine ples pod maskama. Prvi podaci datiraju s veljačom, 1892. i 1893. godine. KPP, kut. 46 (1894.), J/8; KPP, kut. 84 (1902.), J/8; KPP, kut. 118 (1907.), J/8; KPP, kut. 182 (1913.), J/8, (I), DAPA.

¹⁷⁹ «Lega Nazionale» traži dozvolu za zabavu i ples pod maskama, 14.2.1892., u korist porečke Legine grupe. KPP, kut. 39 (1892.), J/8; KPP, kut. 95 (1904.), J/8; KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

¹⁸⁰ Npr. Gregorio Draghiccio je održao predavanje na temu *Ginnastica, giuochi e sport*. KPP, kut. 78 (1901.), J/8, DAPA.

Od 1910. godine u dvorani kazališta prikazivale su se i kino-predstave.¹⁸¹ Za dobivanje dozvole za prikazivanje trebalo je renovirati instalacije, iako je bila tek dovršena adaptacija kazališta, jer kinematografska instalacija nije bila u skladu s propisima Wiener elektrotechnischer Vereina.¹⁸² Stoga je 1912. godine predložen projekt s kabinom za kino-projekcije na prvom katu.¹⁸³ Kino-predstave su u kazalištu prikazivali Michelle Cuzzi & fratello, koji su vodili tvrtku Cinematografo Parentino.

U kazalištu su se održavali i masovni sastanci gdje su Porečani, od velike gospode do siromašnog poljodjelca, mogli izreći konkretne inicijative. Najčešće bi izjašnjavali pripadnost Talijanima, s obzirom da su u Poreču Talijani imali većinsku vlast i vodili sve utjecajnije poslove. Kako se bližio kraj 19. stoljeća i jačala nacionalistička «agresivnost» takve manifestacije bile su brojnije.

Kazalište je u Poreču bilo središte održavanja većine javnih društvenih i drugih skupova, no da li su i sela u porečkoj okolici imala mjesto odnosno salu za okupljanje i za prikazivanje raznih predstava? Porečki kapetanat zatražio je 1907. godine podatke, na temelju dopisa od strane Namjesništva, o kazalištima Porečkog kotara, odnosno postoje li dvorane gdje se održavaju kazališne predstave. Dakle, općina Poreč imala je «Teatro Verdi» u Poreču, druge privatne dvorane se ne spominju, a općine Višnjan, Vrsar i Vižinada nisu se s time mogle pohvaliti. Saznajemo da Vižinada, naime, nije imala dvoranu za održavanje kazališnih predstava, no za takve prilike izmjenjivala se jedna privatna prostorija koja je mogla prihvatiti maksimalno pedesetak osoba. (Vidi prilog 20. Skica kuće Agostina Ritosse iz Vižinade koja je služila za kazališne potrebe.) To su bile rijetke prilike jer bi od predstave do predstave prošlo po dvije i više godina.¹⁸⁴

¹⁸¹ KPP, kut. 147 (1910.), J/8, DAPA.

¹⁸² KPP, kut. 154 (1911.), J/8, DAPA.

¹⁸³ KPP, kut. 182 (1913.), J/8, DAPA

¹⁸⁴ Te su godine zatražili dozvolu za otvaranje kazališnih dvorana u općinama Buje i Motovun. Iz KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

U Umagu je dvoranu sa stotinjak mjesta imala obitelj Antonija Coslovicha, u prizemlju njegova hotela. Usp. Niki FAKIN, *Pozdrav iz Umaga – Saluti da Umago*, Etifgraf Umag, Umag, 1998., str. 80–81.

5. GLAZBENO DJELOVANJE DRUŽBE SV. ĆIRILA I METODA ZA ISTRU NA POREŠTINI

5.1. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA ZA ISTRU

Po uzoru na slovensko društvo za školstvo koje se konstituiralo 1885. godine pod imenom Društvo sv. Ćirila i Metoda,¹⁸⁵ u Istri se 24. veljače 1893. godine osniva Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru sa sjedištem u Puli. Godinu dana kasnije sjedište društva preselilo se u Opatiju.

U programu društva bilo je zacrtano podržavanje i promoviranje hrvatske i slovenske škole u Istri na temelju katoličko–nacionalnog modela. Društvo je započelo osnivati škole s hrvatskim jezikom podučavanja, zapošljavalo nastavnike, dijelilo subvencije i nagrade te tiskalo knjige i novine.¹⁸⁶

U prvih deset godina rada uspjeli su otvoriti deset hrvatskih škola. Naime, jedan od ciljeva družbe bio je i suzbijanje organiziranog nastojanja širenja talijanskih škola u hrvatskim selima, što se pokušalo činiti putem društva «Lega Nazionale».¹⁸⁷

Pravila Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru potvrdilo je visoko C. kr. namjestništvo za Primorje u Trstu 24. veljače 1893. pod br. 2857, čime je Družba postala zakonom priznato društvo.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Za promotora društva smatra se svećenik Ivan Vrhovnik koji je u članku lista *Slovenski narod*, 28.11.1884. predložio konstituiranje školskog privatnog društva na religijskom temelju. Dozvolu za rad društva dobili su od Ministarstva 9. travnja 1885. godine. U Pravilima društva stajalo je da je intencija društva podržati i promovirati slovensku školu na katoličko-nacionalnom temelju utemeljujući i subvencionirajući vrtiće i škole i dr. Za realizaciju zacrtanih programa društvo je dobivalo sredstva od članarine članova društva, donacija, od publiciranih knjiga i druge štampe. Prva godišnja Skupština održala se 5. srpnja 1886. u Ljubljani. Prvi predsjednik društva bio je svećenik Tomo Zupan. Usp. Fedora FERLUGA PETRONIO, *La Società dei Santi Cirillo e Metodio in Istria, Zbornik radova Istria Religiosa*, ur. Pietro Zovatto, Centro studi storico-religiosi Friuli – Venezia Giulia, Trst, 1989., str. 159–163.

¹⁸⁶ Fedora FERLUGA PETRONIO, *La Società ...*, ibid.; Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 21; Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 361–366.

¹⁸⁷ Usp. Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 41.

¹⁸⁸ *Naša sloga*, 13.7.1893., br. 28, str. 2.

Društvo se financiralo iz sredstava vlastite djelatnosti, od redovitih i izvanrednih donacija članova i darova prijatelja društva¹⁸⁹. Članovi društva mogli su biti utemeljitelji ili godišnji članovi. Prvi su morali platiti odjednom barem 100 forinti, a drugi su plaćali najmanje 1 forintu godišnje. Imali su odbor s tri odbornika, predsjednika, tajnika i blagajnika i njihovih zamjenika za slučaj spriječenosti djelovanja prve trojice. Glavna skupština održavala se svake godine u onom mjestu Istre koje je odredio predsjednik.

Prva Godišnja skupština Družbe održala se 4. travnja 1894. u Opatiji. Prvim predsjednikom imenovan je političar dr. Dinko Vitezić s Krka, a njegov zamjenik bio je Viktor Tomičić iz Voloskog; dr. Matko Laginja, odvjetnik u Puli, izabran je za tajnika, a njegov zamjenik bio je dr. Konrad Janežić iz Pule; blagajnik je postao dr. Andrija Stanger, odvjetnik u Voloskom, a njegov zamjenik dr. Dinko Trinajstić, odvjetnik u Buzetu.¹⁹⁰

Odmah po utemeljenju društva, u svibnju 1893. godine, u listu *Naša sloga* bio je upućen poziv «svim rodoljubima i rodoljubkinjama po Istri, u gradovima, gradićima, selima, seocima ... da ustrajaju i ustanovljuju podružnice Družbe sv. Ćirila i Metoda, podružnice koje će podpadati pod glavnim društvom, a koje rade u širem ili užem opsegu od ovoga i kojih odbori sabiraju članarinu, čine i druge zbirke i priređuju zabave u društvene svrhe».¹⁹¹ Jedan od razloga brzog djelovanja Družbe bio je i djelovanje «Lege nazionale» koja je, s druge strane, djelovala brzo i složno otvarajući škole za potalijančivanje.

Godine 1910. u Istri je bilo trideset i osam škola Družbe sv. Ćirila i Metoda s 3.200 polaznika. U Porečkom kotaru radila je dvadeset i jedna škola, od toga je četrnaest bilo Družbinih, i to u mjestima: Marinčići, Sovinjščina, Kaldanija, Zrenj, Sv. Lucija, Livade, Babići, Materada, Fabci, Ferenci, Fuškulin, porečka Nova Vas, Vabriga, Kaštelir. Od spomenutih trideset i osam škola neke su u periodu od 1914. do 1918.

¹⁸⁹ Npr. Društvo je bilo subvencionirano od dalmatinskih Hrvata, od Hrvata iz Banovine i od hrvatskih emigranata u svijetu. I biskup Strossmayer donirao je s 1.000 florinti.

¹⁹⁰ *Naša sloga*, 6.4.1893., br. 14, str. 4.

¹⁹¹ *Naša sloga*, 18.5.1893., br. 20, str. 2.

pretvorene u kotarske škole, i to u Porečkom kotaru u Kaldaniji, Fuškulinu, Materadi, Fabcima, Ferencima, Sv. Luciji, Livadama, porečkoj Novoj Vasi i Kašteliru. Neke škole od 31. prosinca 1914. godine nisu više bile u funkciji ili su prenamjenjene u druge svrhe. Tako je npr. zatvorena i škola u Baderni koja je bila jedna od prvih škola utemeljena od Družbe na Poreštini.

Osim škola, Družba je otvarala i dječje vrtiće. Otvorila ih je jedanaest, od toga samo jedan na Poreštini, u Kašteliru.¹⁹²

5.1.1. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U BADERNI

Na dan sv. Franje, 29. siječnja 1896. godine, otvorila se pučka škola u Baderni. «Prva naše dične družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru. Velečasni, mjesni župnik Franjo Gorac, otpjevao je svečanu službu i *Veni Sancte* a nakon toga djeca su otišla s roditeljima u školsku zgradu.»¹⁹³

Prema B. Milanoviću prvi dan nastave bio je 23. studenog 1896., mjesec dana nakon početka školske godine u Kašteliru, kada se upisalo 72 djece.¹⁹⁴

Nakon velikog odaziva na upis djece, Družba sv. Ćirila i Metoda imala je pretijesnu školsku sobu za svu djecu koja su polazila školu pa je zastupnik Matko Laginja predložio da se učini veći prostor i da se dozida velika školska dvorana. Novac je za tu potrebu trebala uplatiti općinska uprava u Poreču jer ima «interes od kapitala bratovštine badernske, koji kapital nosi svake godine okolo 75 forinti za samu školsku trećinu, a ne troši se za badernsku školu.» Zanimljiv je komentar neukosti puka: «Poučio nas je (misli se na dr. Laginju, op.a.) da izaberemo 3 pismena prokuratora, koji bi to na čisto spravili s občinom u Poreču. Mnogi od nas nije ni sanjao da imamo Bog zna od kada kapitala gotova, namijenjenoga za uboge i za škole, a da nam za školu nije služio nigda. To vrijedi i za Selinu, u bližnjoj obćini

¹⁹² Fedora FERLUGA PETRONIO, *La Società dei Santi Cirillo e Metodio in Istria*, ibid.

¹⁹³ *Naša sloga*, 6.2.1896. br. 6, str. 7.

¹⁹⁴ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 364.

Svetolovrečkoj, jer Selina ima okolo 50 forinti dohodka na godinu od bratovščine ili konfraterna.»¹⁹⁵

U Baderni je nakon završetka školske godine održan javni ispit. Ujutro je bila sv. misa koju je vodio vlč. J. Ptašinski, uz pripomoć brata bogoslova H. Ptašinskog. Na harmoniju u crkvi svirao je učitelj g. Pećarić i miloglasno pjevao sa školskom djecom hrvatsku misu. U znak zahvalnosti zapjevali su *Tebe Boga hvalimo*, a na kraju su zapjevali još «nekoliko krasnih pjesmica». Na javnom ispitu prisustvovao je i ravnatelj Istarske vinarske zadruge u Puli, gosp. Lacko Križ koji je odličašima poklonio 10 kruna, a 1 krunu dao vlč. Ptašinskom.¹⁹⁶

Nekoliko godina nakon otvorenja škole, godine 1900., Družba sv. Ćirila i Metoda osnovala je podružnicu u Baderni.¹⁹⁷ Godine 1904. predsjednik podružnice bio je župnik Fran Gorec, učitelj Ante Iskra bio je tajnik, a Stipe Pastorčić blagajnik.¹⁹⁸

5.1.2. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U KAŠTELIRU

Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru otvorila je škole u Baderni i Kašteliru 1896. godine. Odobrenje je dalo «Visoko cesarsko kraljevsko zemaljsko školsko vieće za Istru» na sjednici održanoj dana 29. rujna 1896. za Kaštelir, a za Badernu na sjednici održanoj dana 31. listopada iste godine.

Za potrebe škole Družba sv. Ćirila i Metoda izgradila je u Kašteliru «... krasnu i ponosnu školsku zgradu. Ništa ne manjka nego samo postaviti još u nju školske klupe, peć i naslona stepenice pa će biti sve gotovo. Lijepo molimo i zaklinjemo velezaslužni odbor Družbe sv. Ćirila i Metoda, neka bi se svojski zauzeo, da se gori spomenute malenkosti ili ovako ili onako nabave, pa da se početkom školske godine

¹⁹⁵ *Naša sloga*, 17.2.1897., br. 7, str. 2.

¹⁹⁶ *Naša sloga*, 16.9.1897., br. 37, str. 3.

¹⁹⁷ Potpisnici Osnivačke skupštine, koja se održala 14. siječnja 1900. godine, bili su župnik Fran Gorec, učitelj Adolf Radis i Stipe Pastorčić. KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

¹⁹⁸ KPP, kut. 95 (1904.), J/8, DAPA.

pošto poto škola može započeti» tražili su kaštelirski dopisnici *Naše sloge*, jer ih općinska i pokrajinska vlast poznaje tek onda kada treba štogod platiti. «Što njih briga imamo li mi crkvu, školu, vodu, puteve ili ne imamo i u kakvom je sve to stanju. Plati, Hrvate, i muči, to je njihova lozinka.»¹⁹⁹

Svečano otvorenje u Kašteliru uslijedilo je 22. listopada 1896. godine, uz blagoslov i svečanu misu. «Poslije obavljene mise išlo se je u procesiji ka školskoj zgradi. Drobne dječice bijaše preko stotine. (...) Puk je došao u velikom broju, i gosta... Usried puka pokažu se dr. Matko Leginja i dr. Dinko Trinajstić uz veleč. Grašića, župnika iz Berma. Kaštelirski župe upravitelj tada bio je gosp. Stavelik, a učitelj g. Ržslavz (Rišlavi). (...) Gosp. učitelj je sa nekoliko dječaka i djevojčica zapjevao carsku *himnu*. Velečasni Ante Legović je u ime Kašteliraca zahvalio odboru družbe ... Spomena vrijedno je da su nekoji šarenjaci iz našega sela na čelu sa županom Mekišem otišli onaj dan iz Kaštelira».²⁰⁰ Prigodom otvorenja u školu u Kašteliru se upisalo 123 djece oba spola.

Na kraju školske godine slijedio je javni ispit u školi Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, kako bi se na svečani način obilježio završetak prve školske godine. Javni ispit započeo je sv. misom u 9 sati. Djeca su pjevala zahvalnu pjesmu *Tebe Boga hvalimo*. Slijedilo je javno ispitivanje i tridesetak djece dobilo je nagrade i izvelo kratki program koji je dopisnik opisao na sljedeći način: «Djeca zapjevahu dvie krasne pjesme (...) mišljismo da se nalazimo negdje na koncertu. Svršilo se sa carevkom, koju su isto veoma liepo pjevali».²⁰¹ Iz ovog kratkog, ali dojmljivog opisa može se zaključiti da su tijekom školske godine u školskom programu imali i vjeronauk te da su na vjeronauku ili na predmetu glazbe ili pjevanja na repertoaru imali crkvene pjesme. Zaključujemo da su imali glazbeni odgoj ili pjevanje jer su djeca zapjevala dvije pjesme, ali to nisu bile pjesme koje je autor teksta poznao, ili pjesme iz naroda. Pretpostavljam da bi tada zabilježio i naslove, a to se daje naslutiti kad piše da su mislili «da su negdje na koncertu». Dakle, bile su to dvije umjetničke skladbe za zbor, na narodnom jeziku, a za kraj su otpjevali «carevku»

¹⁹⁹ *Naša sloga*, 12.3.1896., br. 11, str. 1-2.

²⁰⁰ *Naša sloga*, 29.10.1896., br. 44, str. 2.

²⁰¹ *Naša sloga*, 9.9.1897., br. 36, str. 2.

kako bi odali počast vlastima, a moguće je da su pjevali na drugom (njemačkom) jeziku. U Kašteliru je prve godine učitelj bio Anton Ryšlav, a vjersku obuku vodio je kaštelirski župnik Franjo Stavelik.

Godine 1898. godine Družba sv. Ćirila i Metoda dala je sagraditi ispred škole «šternu», odnosno bunar. Voda je bila neophodna u sušnim razdobljima za održavanje nastave i za opstanak škole.²⁰²

Dana 1. kolovoza 1899. svečano je završila treća školska godina. U osam sati ujutro bijaše sv. misa s *Tebe Boga hvalimo*. Slijedio je ispit u školskim prostorijama. Prisutan je bio veleučitelj prof. Fran Franković sa suprugom, velečasni Ante Legović i prilično roditelja. Nakon ispita je najbolji učenik Marko Ružić lijepim, prigodnim govorom zahvalio velečasnom, učitelju i roditeljima na svemu dobrom što su u vrijeme polaska u školu od njih primili. Te je školske godine (1898./99.) školu polazilo 105 djece.²⁰³

Podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda u Kašteliru održavala je godišnju skupštinu i sastanke prema potrebi te je redovito obavještavala Porečki kotarski kapetanat o novoizabranom odboru i povremeno o broju članstva. Prvi podaci su iz 1900. godine, kada je za ravnatelja podružnice na sjednici održanoj 4. studenog, izabran Ante Legović, umirovljeni svećenik, za tajnika Fran Stavelik, župnik i za blagajnika Ivan Ružić, Ivanov, trgovac u Kašteliru. Podružnica je te godine imala 76 članova,²⁰⁴ 1902. godine 80,²⁰⁵ 1903. godine brojala je 102 člana²⁰⁶, 1906. godine 106 članova²⁰⁷. Prvo opadanje broja članstva zabilježeno je 1908. godine²⁰⁸, s 106 na

²⁰² Zanatlije Matijašić sa sinom iz Višnjana i Foraboški iz Sv. Ivana od Šterne sagradili su vrlo solidan i lijep bunar. «Ovi naši zanatlije mogu biti ponositi da su u kratko vrijeme sagradili dvie najliepše šterne». *Naša sloga*, 11.8.1898., br. 31, str. 5.

²⁰³ *Naša sloga*, 24.8.1899., br. 29, str. 1.

²⁰⁴ KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

²⁰⁵ Sastav odbora podružnice ostao je isti. KPP, kut. 84 (1902.), J/8, DAPA.

²⁰⁶ KPP, kut. 88 (1903.), J/8, DAPA.

²⁰⁷ Te su godine izabrani sljedeći članovi Odbora podružnice: učitelj Marko Črnjeka, predsjednik; kmet Ante Kocijančić, Žepov, zamjenik; kmet Mate Ventin, Matetov, tajnik; kmet Jakov Ružić, pok. Jakova, zamjenik; trgovac Ivan Ružić, Ivanov, blagajnik; kmet Luka Bernobić, Lukov, zamjenik. KPP, kut. 109 (1906.), J/8, DAPA.

²⁰⁸ U odbor su 1908. godine postavljeni: učitelj Klement Murljačić za predsjednika, trgovac Marko Kocijančić za zamjenika, posjednik Jakov Ružić za tajnika, posjednik Jerolin Legović za njegova

97 članova. Usporedbe radi, Lega Nazionale u Kašteliru u 1906. godini imala je 111 članova.²⁰⁹ Već slijedeće godine Družba ima 162 člana.²¹⁰

Za članove društva i rodbinu 23. veljače 1903. godine kaštelirska družba organizirala je zabavu sa svečanim programom:

1. Proslov,
2. *Lijepa naša domovino*, mješoviti zbor,
3. *Braća*, dijalog P. Preradovića,
4. *Gdje je stanak moj*, za mješoviti zbor,
5. *Rodu o jeziku*, deklamacija,
6. *Čestitam*, šaljiva igra u 1 činu, i
7. *Gori nebo visoko*, za mješoviti zbor.

Slijedio je ples.²¹¹

Zabilježen je još jedan program koji je izveden 26. kolovoza 1906. (Vidi prilog 21. Program podružnice Družbe sv. Ćirila i Metoda u Kašteliru, 26.8.1906.):

1. Prolog,
2. *Lijepa naša domovino*, tamburanje,
3. *Dižite škole*, deklamacija,
4. *Karišiki hrvatskih popjevaka*, tamburanje,
5. *Slavte zvijezde*, solo-pjesma,
6. *Hrvatska davorija*, tamburanje,
7. *Naša zemlja*, deklamacija,
8. *Narodni ples*, tamburanje, i
9. V. Car Emin: *Kontra srcu se ne more*, šaloigra.²¹²

Nastavilo se s Družbinim plesom.

zamjenika, posjednik Luka Brnobić za blagajnika i posjednik Gajo Ružić za njegova zamjenika. KPP, kut. 127 (1908.), J/8, DAPA.

²⁰⁹ U sastavu odbora Lega Nazionale u Kašteliru za 1907. godinu bili su: predsjednik Giov. Antonio Mechis, tajnik Antonio Scatton, blagajnik Gregorio Rusich, a za generalnu skupštinu odabrani su delegati: Giovanni Coziancich, Marco Bernobich i Stefano Legovich. KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

²¹⁰ U odboru kaštelirske družbe 1909. godine su: župnik Petar Šantić kao ravnatelj, učitelj Ivan Depolo za tajnika, posjednik Jakov Ružić za odbornika, posjednik Luka Brnobić za blagajnika, žena Angela, Ana Ružić i Marica Frlan kao odbornice. KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

²¹¹ KPP, kut. 88 (1903.), J/8, DAPA.

²¹² KPP, kut. 109 (1906.), J/8, DAPA.

Sličnu zabavu s tamburanjem, pjevanjem, deklamacijom i «šaloigrom» organizirali su i 9. rujna 1906. godine.²¹³

Nakon Izvanredne skupštine održan je koncert, nakon kojeg je slijedio ples po programu ²¹⁴:

1. *Bože živi, čuvaj Bože (Carevka),*
2. *Lijepa naša,*
3. *Oj Hrvati,*
4. *Naprej,*
5. *U Boj.*

Te se godine, u svibnju, predstavilo kaštelirskom puku Glazbeno društvo «Sokol» iz Buzeta, koje je nastupalo i na Božjem polju kod Vižinade, porečkoj Novoj Vasi i Vabrigi, s ovim programom²¹⁵:

1. *Oj Banovci,* marš,
2. *Svibanjska,* valcer,
3. *Sokolska,* marš,
4. *Pustno veselje,* polka,
5. *Buzet,* marš,
6. *Domovina,* marš,
7. *Pizzicato,* mazurka,
8. *Bošnjaci dodj...,* marš,
9. *Senka,* marš.

Prateći sustav vodstva podružnice možemo saznati tko su bili učitelji i svećenici u mjestu. Nakon učitelja Stavelika došao je Matko Črnjeka (1904. – 1906.), Klement Murljačić dolazi 1906., a učitelj Ivan Depolo 1909. - 1911.

²¹³ *Naša sloga*, 12.7.1906., br. 41, str. 3.

²¹⁴ KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

²¹⁵ KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

Družba je povremeno organizirala ples za mještane, a organizirala je i plesne zabave kao odgovor sumještanima i Labinčanima, koji su imali Legine plesove. Tako je 1906. godine zabilježeno više plesova. Dana 26. kolovoza ples je organizirala Družba, 30. kolovoza ples je organiziran za Legu Nazionale, 5. rujna ponovno Družbin ples uz prigodni program s napomenom da će se održati na zahtjev mnogobrojnog pučanstva.

Dana 22. studenog 1906. godine održala se sjednica Družbe, nakon koje je bio ples na kojem je «udarala narodna glazba iz dalekih Dekani.» Na ples je stiglo mnoštvo naroda, bilo ih je iz obližnjih hrvatskih mjesta, ali i učiteljstvo iz Livada, Zrenja, Kaldira i Vabriga.²¹⁶

Plesovi su se održavali na otvorenom, pred kućom Marka Kocijančića, trgovca u Kašteliru, k. br. 111. ili trgovca Ivana Ružića pred kućom br. 211.²¹⁷

U jednom se pozivu za održavanje priredbe i plesa naglasilo da «muška i ženska» podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda priređuje zabavu. Tada se prvi puta spominju žene kao ravnopravne članice društva sudjelujući u priređivanju zabave. Od 1909. godine žene su birane i u godišnje odbore društva.²¹⁸

Kaštelirci su crkveni blagdan sv. Ćirila i Metoda prihvatili i kao narodni blagdan. Večer prije palili su se krijesovi na visovima i pred školom.²¹⁹ Družba bi na svetkovni dan organizirala ples, a prethodio je prigodni program,²²⁰ kao npr. 1913. godine:

1. Proslov,
2. *Dobro došli*, deklamacija,
3. *Manje riječi više čina*, deklamacija,
4. *Lijepa naša domovino*, pjevanje,

²¹⁶ *Naša sloga*, 6.12.1906., br. 49, str. 4-5; KPP, kut. 109 (1906.), J/8, DAPA.

²¹⁷ Plesovi u korist Lege Nazionale održavali su se u dvorištu kuće Girolama Riose, na broju 105, a sastanci u kući obitelji Mekis, na br. 125. KPP, kut. 109 (1906.), J/8; kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

²¹⁸ *Naša sloga*, 12.7.1906., br. 41, str. 3; KPP, kut. 139 (1909.), J/8, DAPA.

²¹⁹ *Naša sloga*, 1.8.1912., br. 31, str. 3.

²²⁰ KPP, kut. 182 (1913.), J/8 (I), DAPA; *Naša sloga*, 17.7.1913., br. 29, str. 3.

5. *Družbina škola*, deklamacija,
6. *Mlada Hrvatica*, pjevanje,
7. *Mi smo male Istrijanke*,
8. *Za materinsku riječ*, igra.

Kaštelirska Družba djelovala je kroz školu, mješoviti zbor, tamburaški sastav, glazbeno društvo i Čitaonicu. Čitaonicu je od 1909. godine vodio ravnatelj družbine škole.²²¹

5.1.3. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U VABRIGI

Školu Družbe sv. Ćirila i Metoda u Vabrigi 1902. godine pohađalo je 56-oro djece. Pri školi je djelovala sekcija tamburaša, koja je te godine imala 23 člana. Tamburaši su bili «jako željni nauke, pjevanja i glazbe».²²²

Polaznici Družbine škole 18. kolovoza 1902. godine održali su tihi misu, pod vodstvom učitelja g. Nežića, a služio ju je župnik Corazza. Navečer je školska mladež zapjevala *Carevku*²²³ i druge pjesme. Te su večeri vabrižanski tamburaši prvi put nastupili pred publikom.

«Glazbu koja je svirala» imali su u Vabrigi i 1911. godine. Sastav je nakon, pretpostavljam, božićne predstave, 23. prosinca, odsvirao *Naprej zastave slave*, no prema zapisanom ne može se utvrditi radi li se o tamburašima ili je to bio novi instrumentalni sastav koji je djelovao nakon tamburaša.²²⁴

²²¹ *Naša sloga*, 28.9.1911., br. 39, str. 3.

²²² *Naša sloga*, 21.2.1902., br. 15, str. 3.

²²³ Na kraju *Carevke* uskliknuli su tri puta riječ «Živio!» nakon čega im je «pandur» zabranio pjevanje i sviranje. Kad je redar otišao dati izvješće, djeca su nastavila s pjesmom. *Naša sloga*, 28.8.1902., br. 63, str. 2-3.

²²⁴ *Naša sloga*, 11.1.1912., br. 2, str. 3.

Godine 1912., za vrijeme karnevala, organiziran je Družbin ples podružnice Vabriga, u dvorani gospodina Marka Maglice.²²⁵ Pretpostavljam da su se u istoj dvorani nalazili više puta godišnje.

5.1.4. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U ŽBANDAJU

Godine 1901., na dan sv. Stjepana, 26. prosinca, otvorena je podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda u Žbandaju.²²⁶

Nakon četiri godine, točnije 4. studenog 1905. godine, otvorena je hrvatska škola. «... Tamošnji naši sviestniji kuće-gospodari radiše za tu ubogu školu već od godine 1899. i sada nitko sretniji od njih ...».²²⁷

5.1.5. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U NOVOJ VASI

Družba je otvorila pučku školu i u porečkoj Novoj Vasi, u kući gospodina Vlašića. Godine 1910. polazila su je 103 djeteta.²²⁸

5.2. GLAZBENA PODUKA U OSNOVNOJ ŠKOLI S HRVATSKIM NASTAVNIM JEZIKOM

Kako je izgledala poduka glazbe u školi opisao je Vice Orljak u svom podlisku *Tko pjeva zlo ne misli u Našoj slozi*, 1899. godine.²²⁹ Glazbena poduka započela bi s početkom školovanja, odnosno, u šestoj godini života. "Čuh dječicu pjevati u ranijoj dobi, no poučavati ih u predmetu u tako zelenoj dobi pogibeljno je. Obuka dakle, mora početi u pjevanju, kada i ona u drugih predmetih u pučkoj školi. (...) Prva

²²⁵ *Naša sloga*, 7.3.1912., br. 10, str. 4.

²²⁶ *Naša sloga*, 21.2.1902., br. 15, str. 3.

²²⁷ *Naša sloga*, 9.9.1905., br. 45, str. 3.

²²⁸ *Naša sloga*, 22.11.1910., br. 47, str. 2.

²²⁹ U *Našoj slozi* tijekom 1898. i 1899. godine izlazio je podlistak *Tko pjeva zlo ne misli* kojeg potpisuje Vice Orljak.

pouka u pjevanju nek ima tu svrhu da pjevanjem dijete nauči valjano riječi izgovarati, da ga nauči što su viši i što niži glasovi, što dugi – kratki ...».²³⁰ Međutim, neki učitelji započinjali bi učenje pjevanja s učenjem glazbenih ljestvica te bi nastavili s teorijom glazbe i notnim opismenjavanjem. Vice Orljak se s time nije slagao. Mislio je da je lakše naučiti pjesmu nego ljestvicu i da tijekom školskog obrazovanja nema dovoljno vremena da se temeljito svlada glazbena teorija, "a u drugu ruku je suvišno». Po njemu odgajatelj treba birati početne pjesme u kojima se izmjenjuju sekunde i terce, "dakle motivi narodnog pjevanja» i postupno uvoditi više intervale. Nadalje, školsko pjevanje trebalo bi biti jednoglasno, kako bi i oni slabijeg sluha mogli naučiti otpjevati pjesmu. Kao jedan od razloga navodi da Istra oskudijeva melodijama i da škola ima, lijepu, ali tešku zadaću, upoznati istarskog Hrvata s pjesmama i napjevima široke hrvatske domovine.

Zanimljivi su primjeri iz prakse koje nam opisuje Vice Orljak: «U trećoj čitanci za obće pučke škole u Dalmaciji (rabi se i kod nas u Istri) uvrštena je narodna pjesma '*Braća i sestra*', gdje se pripovijeda da je majka odhranila devet milih sina i desetu kćerku jedinicu, koju su prosili mnogi prosioni. U pjesmi '*Čežnja i smrt za rodnom*' u kojoj Dragić svojoj prelijepoj Nizi nije dopustio ići u pohode svomu rodu, dok mu ne rodi do 9 sinova i devet djevojaka i dok ove ne ženi i ne uda. Ja čitam i pjevam s djecom ove pjesme, a ona licem ničim ne pokazuju zabunu; tu su naime izrazi, koje sve dneve čuje i koji joj se čine naravni. Ovo napominjeh da se razumijemo (...)» ili „Napjev u pjesmici: '*Još Hrvatska nij' propala*' možeš uvesti u školu; ta pjesma ne ruši mejaše naše monarhije, a mi smo Hrvati. Nu budući je tekst predug, a napjev vrlo naobrazovan za prvu, drugu i treću školsku godinu, jer se jedino izmjenjuju terze, možeš stoga podmetnuti pjesmu *Gdje ptičice miloglasnim* utisnuta u Franković-evoj *Početnici*. (...) ili '*Budila majka Jakova*', možeš uzeti napjev i rieči; ne ćeš li, pjevaj: '*Kazala majka Katic*l'»²³¹

²³⁰ *Naša sloga*, 5.1.1899., br. 1, str.1.

²³¹ *Naša sloga*, 26.1.1899., br. 4, str. 1-2.

Pučka škola njegovala je i pobožno pjevanje, no za crkveno pjevanje bilo je «zaduženo» svećenstvo. Dječaci koji su navršili školsku dob mogli su nastaviti s pjevanjem u crkvi ili u kakvom pjevačkom društvu.

Vodeću ulogu u predavanju znanja i vještina imali su učitelj i svećenik koji su bili u neku ruku narodni vođe, a to nisu mogli biti bez praktičnog znanja i umijeća te bez čvrste nade u pobjedu vlastitih ideala.²³²

²³² *Naša sloga*, 30.3.1899., br. 12, str. 1.

6. CRKVENA GLAZBA POREČA I OKOLICE

6.1. UVOD

Osjećaj pripadanja naciji kod žitelja istarskog poluotoka primjećuje se u svakodnevnom životu, u običajima, u kulturi i tradiciji koja je sačuvala snažnu pripadnost hrvatskom jeziku i prostoru. Veliki doprinos nacionalnom osvješćivanju dali su svećenici, koji su djelovali na području Istre i kojima je svijest i savjest radila u cilju očuvanja i isticanja nacionalnog identiteta.

Po Konkordatu između Austrije i Svete Stolica iz 1855. godine, između Franje Josipa I. i Pija IX., dijeceze Trst-Kopar i Poreč-Pula administriralo je i vodilo iz jadranskih mjesta (Trst, Poreč) slovensko svećenstvo, hrvatsko u alternativu, a najviše talijansko u biskupskom sjedištu u Poreču. Car je koristio svoje pravo samostalnog biranja biskupa po sporazumu pa ih je birao ne samo po pastoralnom nego i po političkom kriteriju. Prvi uvjet pri odabiru kandidata za biskupa bio je vjernost habsburškoj kruni.

Biskupi porečko-pulske biskupije od 1880. do 1918. godine bili su: Ivan Nepomuk Glavina iz Boršta (1878. – 1882.)²³³, Alojzije Matija Zorn, iz Prvačine kod Gorice (1882. – 1883.)²³⁴, Ivan Krstitelj Flapp iz Cormonsa (1884. – 1912.)²³⁵ i Trifun Pederzoli iz Kotora (1913. – 1941.).²³⁶

²³³ Prema Franku Wiggermannu, od 6.10.1878. do 3.7. 1882. Frank WIGGERMANN, *Fede e nazione. Cenni sulla storia della chiesa cattolica nell'Istria meridionale prima del 1914*, *Atti*, vol. XXXI, Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, Trst – Rovinj, 2001.

Slovenac iz okolice Trsta, naslijedio je Jurja Dobrilu u porečko-pulskoj biskupiji. Osnovao je sjemenište za talijanske učenika u Kopru te za hrvatske i slovenske sjemeništare u Trstu. Usp. Ivan GRAH, *Svećenstvo Puljštine i buđenje narodne svijesti u 19. i početkom 20. stoljeća*, *Spomen-knjiga prigodom 125. obljetnice osnutka udruge Čitaonica u Puli* (ur. B. Dobrić), Društvo bibliotekara Istre, Pula, 1998., str. 147.

²³⁴ Prema Franku Wiggermannu, od 14.1.1883 do 9.8.1883. Frank WIGGERMANN, *ibid.*

Slovenac iz goričke nadbiskupije. Obavio je pastoralni pohod župa, proučavao međunacionalne odnose i izbjegavao nacionalne i političke trzavice. Ivan GRAH, *Svećenstvo Puljštine i buđenje narodne svijesti u 19. i početkom 20. stoljeća*, *ibid.*, str. 148.

²³⁵ Prema Franku Wiggermannu, od 4.1.1885 do 27.12.1912. Frank WIGGERMANN, *ibid.*

Trst je Istranima, a i svećenicima koji su djelovali u Istri, predstavljao veliku metropolu, pomorsku luku i gospodarski centar, koji je zapošljavao radnike i koji je imao bogate kulturne i društvene sadržaje. Prema Pietru Zovattu, krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Trstu je cvjetala građanska svijest. To je razdoblje bilo ispunjeno sukobom «liberalizma i klerikalizma», odnosno sukobom između težnja za sekularizacijom društva i nastojanja Crkve da očuva svoj dotadašnji položaj u društvu. U Istri je mreža crkava bila ravnomjerno zastupljena po cijelom području, obalnom i u unutrašnjosti poluotoka, a žitelji poluotoka bez obzira na nacionalnu opredijeljenost bili su većinom katolici. Ipak, kao nagradu za rad i život po istarskim selima, određeni broj svećenstva želio je biti premješten u «veliku metropolu».²³⁷ Dok je u Trstu kod sloja liberalnog građanstva biti katolik značilo i opredjeljenje za politički profil austrijanaštva (austrofila), u Istri je Crkva predstavljala jedinu instituciju koju su hrvatski i talijanski katolici prihvaćali bez odbijanja.²³⁸

Iako su u Istri Hrvati i Talijani pripadali katoličkoj vjeri, sukob među nacijama na prijelazu iz 19. i 20. stoljeće utjecao je neposredno i na Katoličku crkvu i njezine institucije. Naročito se zaoštrio sukob u javnom i vjerskom obrazovanju.

Porečka biskupija simpatizirala je austrijsku prijestolnicu, bila je izrazito austrijanaška i lojalna katoličkoj habsburškoj dinastiji. Od svih se biskupa jedino razlikovao biskup Giovanni Flapp koji je bio konzervativniji. «G. Flapp je bio antimodernist. Zbog jezične protalijanske opredijeljenosti bio je neprijatelj Slavena koji su ga optuživali za talijansko-liberalne simpatije. Zapovijedao je uvijek latinsku ili talijansku misu i talijanski vjeronauk».²³⁹ Ivan Grah ne smatra da je biskup Flapp bio

Rodom iz goričke nadbiskupije. Vodio je porečko-pulsku biskupiju u periodu velikih nacionalnih previranja i borbi. Ivan GRAH, *Svećenstvo Puljštine i buđenje narodne svijesti u 19. i početkom 20. stoljeća*, str. 148.

²³⁶ *Crkva u Istri, osobe, mjesta i drugi podaci Porečke i Pulske biskupije*, prir. Marijan BARTOLIĆ – Ivan GRAH, IKD «Juraj Dobrila», III. dopunjeno izdanje, Pazin, 1999., str. 26.

²³⁷ Pietro ZOVATTO, *Cattolici e catolicesimo in Istria tra '800 e '900*, *Zbornik radova «Istria Religiosa»*, ur. Pietro Zovatto, Centro studi storico-religiosi Friuli-Venezia Giulia, Trst, 1989., str. 7–65.

²³⁸ Pietro ZOVATTO, *Cattolici e catolicesimo in Istria tra '800 e '900*, *Zbornik radova «Istria Religiosa»*, ur. Pietro Zovatto, Centro studi storico-religiosi Friuli-Venezia Giulia, Trst, 1989., str. 18.

²³⁹ Frank WIGGERMANN, *Fede e nazione. Cenni sulla storia della chiesa cattolica nell'Istria meridionale prima del 1914*, Atti, vol. XXXI, Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, Trst-Rovinj, 2001., str. 217.

pristran i da je zapostavljao hrvatske svećenike. Iako je zabranio čitanje *Naše sloge* i uporabu hrvatskog jezika u bogoslužju, po hrvatskim župama propovijedao je na hrvatskom jeziku i krizmanike ispitivao hrvatski, izazivajući tako bijes Talijana iredentista.²⁴⁰

Nakon Giovannija Flappa, Beč traži biskupa koji bi bio vjerniji Habsburgovcima, jer je talijanski iredentizam s početka 20. stoljeća sve više pokazivao želju za separatističkim odvajanjem od Austro-Ugarske. Izabran je biskup Trifone Pederzoli iz Trsta. Time je porečka biskupska kurija s talijansko-liberalističke pozicije prešla prema lojalnom «austrijanaštvu» neposredno pred prvi svjetski rat s novim biskupom. Biskup Pederzoli pokazao se kao «dobar čovjek, zahtjevan prema svećenstvu i oštar prema onima koji su pokazivali simpatije prema talijanskim liberalima.» Većina kanonika prihvatila je novi «smjer» gotovo spontano. Ostali svećenici primali su biskupske smjernice nerado i s negodovanjem. Morali su prihvatiti službeni stav dijecezanskog autoriteta, ali su isto tako znali da u tom slučaju neće moći biti pastoralno efikasni prikazuju li se kao austrijanaši osobito u mjestima koja su bila pretežno iredentistički nastrojena, bilo da su naseljena Talijanima ili su postala talijanska sustavnim preobraćanjem hrvatskog stanovništva tijekom proteklih godina, možda baš uz pomoć svećenstva.²⁴¹ (Vidi prilog 22. Fotografija biskupa Pederzollija i cara Karla I., 1918. godine u Poreču.)

6.2. REFLEKSIJA NACIONALNIH SUKOBA NA CRKVENU GLAZBU

O sukobima koji su se odvijali na relaciji narod - crkva - glazba, a odnosili su se na stanovništvo hrvatske nacionalnosti, pisale su novine *Naša sloga*. Na žalbe iz naroda i župnih ureda nailazimo i u dokumentima Porečkog kotarskog poglavarstva. Primjer tih sukoba dat će nam ovaj dopis koji je stigao u redakciju *Naše sloge* s Poreštine 1887. godine: «Nedavno je tužio jedan šarenjak (misli se na Hrvata koji za sebe govori da je Talijan pa tako i djeluje, op.a.) biskupu i našega plovana tobože da

²⁴⁰ Ivan GRAH, Svećenstvo Puljštine i buđenje narodne svijesti u 19. i početkom 20. stoljeća, str. 148.

²⁴¹ Pietro ZOVATTO, Cattolici e catolicesimo in Istria tra '800 e '900, str. 18.

postavlja novosti u službi božjoj ter da se pjeva hrvatski namjesto latinski u crkvi i vani, proti svakomu običaju i pravu.../.../. Presvitli je primio šarenjaka uljudno i poslušno kako apostola. Došavši on u naše selo T. raztrubi na sve vjetre, da će biskup plovana pedepsati, mašu mu uzeti i ća odpraviti. I doista nije se posve privario, jer je od tada počeo presvitli plovana mučiti, iz sveg srca proganjati i pretiti mu najveće pedepse, valjda zato, jer neće u talijanski rog puhati. Na taj glas stane puk na noge i pošalje nas 8 potpisanih u Poreč pred biskupa, da dokažemo svoja prava u crkvi i izvan crkve glede službenoga jezika kako to bijaše od stare starine i da opravdamo svoga župnika proti klevetnikom i lažljivcem. Prikažemo se presvitlomu ponizno i uljudno, kako je to naša navada; liepo ga pozdravimo u našem slovinskom jeziku i govorimo po naši ovako: 'Presvitli biskupe, mi smo čuli, da je naš plovani tužen pred Vašom milostjom, da uvadja novosti u našu službu božju, a to nije istina' Tada biskup nam prekine rieč govoreći: 'Non sapete parlar italiano?' i mjeri nas od pete do glave, kako da smo kakova strašila. A mi još po naši: 'Presvjetli gospodine, to je naš jezik i ciele naše plovanije – 1400 duš – ali po Vašoj želji ćemo i talijanski, kako moremo i znamo.' Ovdje se pogledali mi jedan drugoga i pomislili u srcu svom: Bože moj, jeli se to pristoji! Mi tužni 'ščavi injoranti' (neuke sluga, op.a.²⁴²) imamo znati dva do tri jezika, a njegova Mudrost ni jezik svoje biskupije!!! Sad počnemo talijanski ... Tada skoči na nas presvitli ... Ostali smo tužni i kameni... Što bi na to rekao naš dobri biskup Dobrila? Na taj način kaže očito presv. Flap da on nije naš biskup... Stari plovani, koji su služili ovu plovaniju skoro 50 ljet nazada, su još živi i moru posvidočiti kako se je molilo i kako pjevalo u našoj crkvi od starine. Zadnji, koji je služio do 1880. kaže istinu i pred svetom i pred biskupom; a predzadnji, koji je služio od 1843 – 1865 bezsramno laže, ako kaže pred biskupom – komu skute liže – kako je nami sried Poreča kazao, da on nije držao službu božju u našem jeziku u crkvi i u procesionih.»²⁴³

Iz Žbandaja imamo vijest da je tamošnji župnik u sporazumu s biskupom Flappom puku zabranio pjevati u crkvi hrvatski *Slavu* i *Vjeru*. Puk je bio silno ražalošćen. «Ovih se božićnih dana čitala isključivo tiha Sv. misa, samo da puk ne

²⁴² Šćavi je i pogrdan izraz za Slavene.

²⁴³ *Naša sloga*, 3.2.1887., str. 2.

pjeva i hvali Boga na svom jeziku hrvatskom.»²⁴⁴ Biskup svojim posebnim ukazom naloži da se hrvatski nadomjesti latinskim jezikom. Puk i pjevači ne pristahu, pa se u nedjelje i blagdane čitala tiha misa, kao i u radne dane. U narodu je nastalo veliko nezadovoljstvo i svećenik Toto bijaše premješten u Novu Vas u nadi da će mu i tamo cvjetati lijepe talijanske ružice.²⁴⁵ Zbog tih sukoba u Žbandaju je ukinuto pjevanje u crkvi «jer latinski ne znaju».²⁴⁶

U Novoj Vasi je župnik Toto pjevačkom zboru dao ultimatum da ukoliko ne budu redovito i marljivo pohađali kor (crkveni zbor) za vrijeme sv. obreda i nedjelja, da će ih «bezodvlačno» otpustiti i imenovati druge. Na taj ultimatum pjevači su pismeno odgovorili da daju svoju službu na raspolaganje jer je gospodin «reformator» uveo u crkvu i u kor takve novine koje su sasvim uništile hrvatsko pjevanje i hrvatski jezik istisnuo iz crkve, a uveo latinski i talijanski.²⁴⁷

I narod sela Labinci doživio je slično iskustvo: «Pop Franca došao je očitom nakanom da izbací naš jezik iz crkve, što je pokazao odmah kod prve Sv. mise. Pjevao je epistolu i evanđelje u lat. jeziku i u istom molio anđelsko pozdravljenje. Pjevači mu nisu znali odgovarati osim Amen. Crkvenjak ga je upozorio da se je uvijek pjevalo iz šćaveta (slavenski, glagoljaški, op.a.) i molilo hrvatski i obavijesti ga o naših navadah i starinskih običajah. (...) Franca odgovori: 'U crkvi i u zvoniku sam ja gospodar, ovdje se mora moja zapovijed vršiti' ...»²⁴⁸

Vabrižani su se također potužili biskupu na upravitelja župe, koji im je zabranio pjevati u crkvi, pa im je biskup Flapp obećao da mogu pjevati pobožne «molitvice» kao: *Litanije Blažene Djevice Marije, Zdravo tijelo, Pjevajmo braćo* i slično u vrijeme sv. mise.²⁴⁹

²⁴⁴ *Naša sloga*, 5.1.1893., br. 1, str. 2.

²⁴⁵ *Naša sloga*, 30.9.1897., br. 39, str. 2.

²⁴⁶ *Naša sloga*, 1.9.1898., br. 33, str. 3.

²⁴⁷ *Naša sloga*, 25.2.1904., br. 8, str. 2.

²⁴⁸ *Naša sloga*, 17.3.1898., br. 11, str. 2.

²⁴⁹ *Naša sloga*, 4.7.1902., br. 51, str. 3.

U Kašteliru su se kaštelirski Talijani bunili da don Francesco Stavelich «intuona tutto nella lingua slava» («intonira sve na hrvatskom jeziku»)²⁵⁰. Nakon toga je biskup Flapp kaštelirskog župnika Stavelika, nakon 13 godina župovanja, premjestio u Karojbu te na njegovo mjesto postavio župnika Marca Degrassija²⁵¹. Do njegova dolaska svake nedjelje i blagdana misle su se dvije mise. Kod prve, pjevala su djeca hrvatske pjesme uz pratnju harmonija. Prvu misu je novi župnik pri dolasku ukinuo, jer «nije mogao čuti da školska djeca pjevaju pobožne pjesmice na pučkom jeziku»²⁵². Nakon pritužbe mještana biskupu uveo je misu, ali nije dozvolio da se pjeva.

Bilo je tu i dobrih namjera novog svećenika. Odmah po dolasku dao je popraviti harmonij crkvenim novcem; sam je svirao i u pjevanju podučavao mladiće i odrasle uz pripomoć učitelja i učiteljice jednu svoju (autor?, op.a.) latinsku misu: *Kyrie, Gloria* itd. Kad su pjevači bili dovoljno spremni otpjevali su istu misu nekoliko nedjelja, a poslije podne kod blagoslova s presvetim Otajstvom pjevali su latinski – *Pange lingua* – i hrvatske litanije Majke Božje. «Puk se radovao i veselio nadom da će u kratko vrijeme umjesto starih pjevača stupiti mlade sile. Ovaj napredak nije ugadjao jednoj ovdje pašujućoj osobi, kojoj je don Marco najpokorniji sluga, i zabranio je svako sviranje i pjevanje. Nijedan Sv. Otac Papa nije zabranio pjevanje školskoj djeci kod tihe mise u naukovnom jeziku i svi se narodi istim služe. Presv. biskup Flapp zna dobro da se u našoj crkvi hrvatski pjeva kod tihe mise od kad postoji Družbina škola.(...) Poslije sv. Mise zabranio je pjevati '*Andjeo gospodnji*'.(...)»

Istodobno kad je u Kaštelir došao sveć. Degrassi, u Labince, koji su udaljeni od Kaštelira tek deset minuta hoda, došao je don Babudri, Talijan iz Poreča. Budući da je tamo Lega Nazionale imala svoju školu, odmah je uveo prvu tihu misu svake nedjelje i blagdana, kod koje đaci uz orgulje pjevaju talijanske pjesme i slušaju

²⁵⁰ KPP, kut. 74 (1901.), D/5, DAPA.

²⁵¹ Talijan iz Izole kod Kopra.

²⁵² *Naša sloga*, 16.6.1904., br. 24, str. 3.

talijansku propovijed. «Toga još nigdar nije bilo, premda ona škola postoji već 15 godina. U crkvi Labinci do prije tri godine nije se čulo talijanske riječi. (...)».²⁵³

Na Tijelovo 1904. godine svećenik Degrassi je pročitao talijanski originalni dekret što ga je dobio od biskupa Flappa da mora evanđelja pjevati latinski. Na procesiji je potom i pjevao latinski. «Puk se bunio, mnogi su otišli i djecu svoju vukli sobom, neki proklinjali. 'Biskupe, biskupe ... i drugi su već izazivali Kaštelirce ali još nisu propali!'». (Vidi prilog 23. Dio pisma koje je svećenik Degrassi pisao porečkom kapetanatu.)²⁵⁴

Svećenik Degrassi zapjevao je na latinskom jeziku *Dominus vobiscum* pa *Initium S. Evangelii*, «što se u Kašteliru od pamtivjeka nije dogodilo». Župljani su se požalili biskupu Flappu, na što im je odgovorio da je i pok. kaštelirski župnik Pelhan pjevao na latinskom, na što su oni odgovorili da je pjevao uvijek iz šćaveta, «u našem jeziku!».²⁵⁵

«Do 1851. sva je služba Božja bila (i sv. Misa) obavljena starim slovinskim jezikom iz glagoljskih knjiga. Te godine namješteni kapelan, župnik Pelhan nije znao čitati glagoljskih knjiga, pa je požeo misiti iz latinskih knjiga. Puku to ne bijaše milo, čekajuć na bolja vremena i videć da se sva ostala služba božja obavlja njegovim, slovinskim hrvatskim jezikom. Tako ju je 40 godina obavljao Pelhan, za njim Stavčlik. Sadašnji župe upravitelj Degrassi ukinuo je kod blagoslova litanije Blažene Djevice Marije, koje su prije pjevala djeca, na hrvatskom i uveo litanije Svih svetih, koja djeca neznadu pjevati, no i ne bi koristilo, jer ih Degrassi samo recitira. (...). Tako Degrassi vrši svoje poslanstvo uz okružnicu Primorskih biskupa 'Nihil innovetur' iz 1887. koju je potpisao i biskup Flapp, da talijanski ili talijanaški svećenici smiju uvadjeti na novo bilo latinski ili talijanski u crkvah za hrvatski puk.»²⁵⁶

²⁵³ *Naša sloga*, 31.3.1904., br. 13, str. 4.

²⁵⁴ *Naša sloga*, 9.6.1904., br. 23, str. 3.

²⁵⁵ *Naša sloga*, 23.6.1904., br. 25, str. 3-4.

²⁵⁶ *Naša sloga*, 16.6.1904., br. 24, str. 3.

Kaštelirski dopisnici prigovorili su putem *Naše sloge* župniku Degrassiju jer je dobio 300 kruna kao vjeroučitelj od Družbe sv. Ćirila i Metoda, a nije odradio posao koji se od njega očekivao, kao npr. ispovijedati djecu kroz godinu, pozivati u crkvu školsku mladež te prisustvovati ispitu na kraju školske godine, a prigovarao je kad su djeca u crkvi zapjevala na hrvatskom jeziku *Budi hvaljeno* i *Carevku*.²⁵⁷

Nakon četiri godine «nacionalne» borbe sa svećenikom Degrassijem, Kaštelirci su, 1908. godine, dobili novog župnika, velč. Gosp. Šantića. Bio je to dan slave i veselja. Prije podne se održala sv. misa uz otvorenje nove crkve, a popodne je organiziran koncert uz sudjelovanje Vojničke glazbe pješačke pukovnije br. 87 iz Pule.²⁵⁸

6.3. GLAZBA U FUNKCIJI CRKVENIH BLAGDANA I NARODNIH OBIČAJA

Glazba je u crkvi i crkvenim obredima te narodnim običajima od uvijek prisutna. Istarski je čovjek vrlo vezan uz tradiciju i običaje. Granicu između narodne tradicije i vjerskih obreda je teško i razlučiti. Pietro Zovatto i Giuseppe Radole su u knjizi *Trieste e l'Istria tra religiosità popolare e folklore*²⁵⁹ - opisujući razne životne trenutke i crkvenu godinu kroz obrede, običaje i narodne poslovice - pokušali dočarati raznolikost i bogatstvo u istarskim mjestima. Neki od opisanih obreda zadržali su se do danas.

Slijedeći segmenti iz crkvene godine koji se glazbeno ističu specifični su za istarsko područje, pa tako i za Poreč i okolice.

Svaki grad i svako selo imalo je svog sveca zaštitnika kojemu se narod obraćao s vjerom u njihovu pomoć i zaštitu, naročito nakon tuča, suše, potresa, ratnih nedaća. Slavlje njima u čast obilježavalo je godišnju lokalnu «mikropovijest».

²⁵⁷ *Naša sloga*, 7.9.1904., br. 36, str. 3-4.

²⁵⁸ *Naša sloga* 23.6.1908., br. 30, str. 2.

²⁵⁹ Pietro ZOVATO – Giuseppe RAOLE, *Trieste e l'Istria tra religiosità popolare e folklore*, Centro studi storico-religiosi Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1991.

Slavljem lokalnog sveca godina je započinjala i završavala. Tako je Poreč imao svog zaštitnika sv. Maura i Eleuterija, Kaštelir sv. Ćirila i Metoda (danas Sv. Kuzmu i Damjana i Sv. Valentina), Labinci sv. Ivana Krstitelja, Božje polje Majku Božju. Katolička liturgija sa svojim ciklusom obilježavala je kalendare i davala značenje godini, a osobito za svečane blagdane koji su izražavali i interpretirali želje i potrebe ljudskih duša.²⁶⁰

U vrijeme adventa do Božića u Istri se razvila tradicija marijanskog pjevanja, izvan redovne liturgije, i to, nakon zornice s jednom marijanskom laudom²⁶¹, tematski vezanom uz navještenje. Zornica je prva misa koja se držala prije nego sunce svane, odnosno prije odlaska na težački posao. Rasprostranjena je bila lauda *Poslan bi andjel Gabrijel*, sastavljena od 25 strofa.²⁶² U iščekivanju ponoćne božićne mise pjevale su se tradicionalne laude. Crkveni pjevački korpus bi te večeri bio upotpunjen s masom vjernika koji su pjevali psalme, antifone i dr., sudjelujući u misnoj liturgiji. Na kraju se pjevao *Te Deum* uz pratnju orgulja.

Silvestrovo i Novu godinu dočekivali su s nestrpljenjem: svečana večera, pjesma i ples, naročito u kućama gdje je bilo udavača. Na Novu godinu djeca su čestitala rodbini i prijateljima te tražila «dobru ruku» pjevajući pjesmu koja je zapisana na području Poreštine: «*Caro papà dileto, / mete' la man sul peto, / mete' la man sul sen, / save' che ve voio ben, / ciole' la borsa in man / e deme la bona man.*»²⁶³ U Kašteliru se posjećivalo susjede iz pjesmu: «Dobro jutro Bog daj, danàs je novo lito, dajte nam dobru ruku, da biste dočkali klitu!». ²⁶⁴

Maškare u Istri bile su jednostavne, maske siromašnih. Na sebe bi stavili stare krpice i začadili lice čađom i karbonom. Na selu su maškare uz pjesmu i svirku išle iz

²⁶⁰ *Zbornik radova «Istria Religiosa»*, ur. Pietro Zovatto, Centro studi storico-religiosi Friuli – Venezia Giulia, Trst, 1989., str. 46.

²⁶¹ U Giuseppe RADOLE, *Canti popolari istriani. Seconda raccolta con bibliografia critica*, Firenze, 1968., nalazi se tekst i glazba talijanske marijanske laude.

²⁶² Pietro ZOVATO - Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 124.

²⁶³ Pietro ZOVATO-Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 138. Slobodni prijevod: Dragi tata, stavi ruku na prsa, stavi ruku na srce, znaš da vas volim, uzmite torbu u ruku, i dajte mi «dobru ruku».

²⁶⁴ Pjesmu mi je pjevala moja pokojna baka, Ersilia Gortan, koja je rođena 1904. godine. Ona je tako pjevala u svojoj mladosti.

kuće u kuću. Ples²⁶⁵ je bio vrlo primamljiv maskama jer se na taj način moglo približiti voljenoj osobi.

U Poreču se ples pod maskama organizirao nekoliko puta tijekom karnevalskog mjeseca u privatnoj sali gospodina Perusina, a kasnije u općinskom kazalištu, gdje je svirao orkestar.²⁶⁶ Političku nacionalnu konotaciju ples pod maskama dobio je krajem devetnaestog stoljeća kada su ga organizirala društva «Pro patria» (1886. – 1890.), a kasnije, od 1891. godine, Lega Nazionale, društvo osnovano za očuvanje talijanskog jezika i pisma. Na tim plesovima organizirala su se, po uzoru na tršćanske plesove, i natjecanja u izvođenju narodnih pjesama.

Nakon korizme i svečane pjevane mise za Cvjetnicu, čekalo se na trenutak kad će se zapjevati *Miserere* (u višeglasju gdje je postojala schola cantorum) ili masovno, glasno, po «patrijarškim» modusima, ostacima napuštenog akvilejskog pjevanja. Orgulje, iako su svirale u registru *tutti* bivale su glasovima nadjačane.²⁶⁷

Pred sam Uskrs, od Velikog četvrtka ujutro nakon *Glorije*, orgulje i zvona nisu svirala odnosno zvonila, a znak za početak mise davala su djeca trčeći po selu sa škrgatarnicama²⁶⁸. Orgulje bi ponovno zasvirale s *ripieni* na Veliku subotu za vrijeme *Sveta*, a umjesto crkvenih narodnih pjesama zapjevale bi se pjesme scholae cantorum. Popularna je bila pjesma *Regina coeli laetare*.²⁶⁹ Na dan Uskrsa održala bi se svečana pjevana misa na kojoj je sudjelovao zbor, orgulje i orkestar.

Dan prije vrlo štovane svetkovine Tijelova, čistile su se ulice, postavila bi se četiri oltara, narod je spremao ukrase i kite cvijeća i aromatičnih trava koje je nosio u procesiji. Prozori kuća pred koje su se stavljali oltari bili su ukrašeni visećim vezenim bijelim plahtama. Nakon svečane mise procesija bi krenula iz crkve putem prosutim cvijećem do četiri oltara na kojima se pjevao po jedan početak evanđelja, redom, po

²⁶⁵ Plesovi su bili maštoviti kao npr: ples zelenila, ples cvijeta, pačji ples, ples udarca, ples maramice, della coda, ples neželjenog ljubavnika, ples zeca, villotta, ples stolice, sette passi i dr. Pietro ZOVATO–Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 152

²⁶⁶ KPP, kut. 15 (1882.), J/8, DAPA.

²⁶⁷ Pietro ZOVATO–Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 161.

²⁶⁸ Drvena narodna klepetuša.

²⁶⁹ Pietro ZOVATO – Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 167.

Mateju, Marku, Luki i Ivanu. Na čelu povorke svirala je banda (limena glazba), nakon njih nosio se kip sveca, zaštitnika crkve, slijedio je svećenik, a pratio ga je zbor koji je intonirao *Pange lingua*, potom su slijedile žene, najčešće u narodnim nošnjama mjesta.²⁷⁰ Tijekom procesije salvama (pucnjevima iz lovačkih pušaka) odavali su počast svetkovini.²⁷¹

Za Sve svete i Dan mrtvih posjećivala su se groblja, a u crkvi se pjevao napjev *Libera me Domine*. Na grobljima su svećenici posvećivali grobove pjevajući *Dies irae* ili *De profundis*, a na večernji se pjevao *Dies irae* u akvilejskom modusu.²⁷²

Po mrtvog se za sprovod išlo pred kuću. U Kašteliru se pjevala hrvatska parafraza mrtvačke sekvence *Dies Irae* (*Sudač njivan*), što je trajalo do dolaska župnika Degrassija, kad je navodno «*Šćavet*» (knjiga epistola i evanđelja) iz koga su pjevali izgorio kada je grom zapalio crkvicu na groblju. Narod je «*Šćavet*» zamijenio knjižicom *Oče budi volja tvoja*²⁷³. Običaj je bio otpjevati sve strofe pjesme.²⁷⁴

Svetom Nikoli, zaštitniku moreplovaca²⁷⁵, koji se slavi 6. prosinca, najviše su se radovala djeca, koja su noć prije stavljale čizmice i čarape ispod nape ili tanjur na prozoru kako bi ujutro našli poklone. No, seljaci u Istri bili su siromašni i ti pokloni su bili vrlo skromni (koja jabuka, orasi, lješnjaci, jaje, a znala bi se naći i šiba «venko»).

Svako mjesto slavilo je svoga sveca zaštitnika. Tada se kip sveca iznosio iz crkve u procesiji. Toga se dana održavao «samanj» i ples. Obilježavale su se i druge

²⁷⁰ Pietro ZOVATO – Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 182.

²⁷¹ Pucali su u Poreču, porečkoj Novoj Vasi, Žbandaju, Labincima i dr. U Labincima se 1905. godine uveo novi red za davanje počasti. Umjesto da svatko puca kad god zaželi, postavili su dvanaest mladića koji su pod komandom pucali u jedan čas što je davalo svečanu notu događaju. Takav način bio je ujedno manje opasan za dobivanje ozljeda. KPP, kut. 86 (1903.), D/5; kut. 98 (1905.), D/5, DAPA.

²⁷² Pietro ZOVATO – Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 206.

²⁷³ Molitvenik *Oče budi volja tvoja* tiskan je prvi puta 1854. godine u Trstu. Prva četiri izdanja uredio je biskup Juraj Dobrila (1854., 1862., 1875., i 1881.). Daljnjih pet izdanja uredio je Dobrilin tajnik, Petar Flego. Mons. dr. Božo Milanović preuzeo je uređivanje od desetog izdanja (1924.) i uređivao ga je do njegove smrti. Zadnje, 23. izdanje izašlo je 1997. godine. Molitvenik se prilagođavao vremenu, stupnju općeg narodnog napretka te u pogledu suvremene duhovne obnove. *Oče budi volja tvoja*, molitvenik, Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila» i Kršćanska sadašnjost, Pazin/Zagreb, 1997., 23. izdanje, str. 5–18.

²⁷⁴ *Naša sloga*, 10.10.1907., br. 51, str. 3.

²⁷⁵ Na priobalju slavio se i Sv. Andrija, zaštitnik ribara.

svetkovine uz svečane, pjevane mise, kao npr. za Veliku Gospu, za Malu Gospu, i dr., no obredi i običaji nisu se razlikovali glazbeno i tradicijski od mjesta do mjesta. Neki običaji u Istri usko su vezani uz određene svece, no nema podataka da su bili glazbeno specifični.²⁷⁶

Molilo se i pjevalo u raznim drugim prilikama, kao npr. za vrijeme suša, za vrijeme trganja grožđa i košnje žita.

Svaki blagdan, crkveni ili narodni, bila je prilika za javni narodni ples. Plesalo se od rujna do Korizme i nastavljalo se nakon Uskrsa do ljetnih vrućina. Župnici su se znali ljutiti kad bi nakon mise, dok je još trajao vjeronauk, lokalna banda započela sa svirkom po ulicama kojom bi mamila žitelje i vodila ih do dvorane za ples, gdje se plesalo do kasne večeri.²⁷⁷

Unutar «plesnog» perioda carski zakon propisao je zabrane plesa za određene dane za Božić (24. i 25. prosinca), na Uskrs, prvi dan Duhova i Tijelova. Za nepoštivanje zakona i održavanje plesa na zabranjene dane slijedila je kazna u novčanom iznosu do 200 kruna ili do 14 dana zatvora.²⁷⁸

6.3.1. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI POREČ

Porečka župna crkva slavila je dan Uznesenja Blažene Djevice Marije. Tijelovo se obilježavao s pjevanom misom u crkvi Gospe od Anđela²⁷⁹ i procesijom²⁸⁰ izvan crkve uz glazbenu pratnju gradske bande.

Baderna je slavila Rođenje Blažene Djevice Marije. Iznad ulaza postoji pjevalište gdje je pjevao crkveni kor, a puk Fuškulina i Nove Vasi slavio je sv. Roka.

²⁷⁶ Pietro ZOVATO – Giuseppe RADOLE, *Trieste e l'Istria ...*, str. 206.

²⁷⁷ KPP, kut. 95 (1904.), J/8, DAPA.

²⁷⁸ KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

²⁷⁹ KPP, kut. 11 (1881.), D/8, DAPA.

²⁸⁰ KPP, kut. 19 (1884.), D/8; KPK, kut. 20 (1885.), D/8, DAPA.

Tar je slavio sv. Martina s pjesmom koja je dolazila s crkvenog pjevališta uz pratnju orgulja iz 19. stoljeća.

U Žbandaju se slavio sv. Ivan i Pavao.

6.3.2. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI VRSAR

Funtana je slavila sv. Bernarda. Iznad ulaza u crkvu je pjevalište.²⁸¹ «U nedjelju, 20. kolovoza 1882. godine u Funtani kod Poreča bijaše velika svečanost i sajam, toga dneva slavila se uspomena sv. Bernarda, zaštitnika Fontanske crkve. Dodjoh i ja i gle čuda po mene! čujem i vidim kako je g. plovani sasvim dostojanstveno zapjevao sv. misu u našem dičnom i slatkim hrvatskom jeziku. Srce je moje u meni zaigralo od radosti i veselju (...) U istinu i bez ikakva pretjerivanja bijaše ono pjevanje nekakva andjelska harmonija, i kad su naši vrli Fontanjanci zaorili i 's duhom tvojim' na odgovor 'Gospodin s vami' bijaše čemu se diviti: milo bijaše gledati kako je prisutno pučanstvo stajalo pobožno slušajući sv. misu, a uzrok tomu jest, što razumije svaku njezinu riječ. Stvar skoro čudna kako je onaj puk kroz tri burna vijeka uzdržao u crkvi svoju originalnu intonaciju, i u opće svoje narodne običaje.»²⁸²

Iznad ulaza u crkvu u Sv. Lovreču Pazenatičkom je pjevalište sa kojeg se pjevalo i slavilo sv. Martina. Njega je slavila i vrsarska župna crkva.

6.3.4. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI VIŠNJAN

U Višnjaju se slavi sv. Kvirik i Julita. Njihova crkva ima pjevalište iznad ulaza. Osim tog blagdana obilježavala se i Marija Magdalena. Naime, na višnjanskom

²⁸¹ Pjevalište je prošireno 1998. godine kad su postavljene orgulje iz 1878. godine i obnovljene 1972. *Crkva u Istri ...*, str. 70. O tim orguljama G. Radole u *L'Arte organaria in Istria* ne piše.

²⁸² *Naša sloga*, 16.9.1882., br. 18, str. 3.

groblju je crkva Sv. Marije Magdalene. Osim za Sve svete, puk je slavio i na dan 22. srpnja, dan zaštitnice, kada bi se u večernjim satima organizirao i javni ples.²⁸³

Pjevalište ima i župna crkva Sv. Ivana Krstitelja u selu Sv. Ivan od Šterne.

6.3.5. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI VIŽINADA

Župna crkva Sv. Kuzme i Damjana u Kašteliru ima pjevalište iznad ulaza. Na dan sveca, zaštitnika sela, organizirala se pučka svečanost. Organizirao bi se ples, ukoliko bi dobili dozvolu Porečkog kotarskog poglavarstva.²⁸⁴ U Kašteliru se slavio i sv. Valentin, zaštitnik bolesnika od epilepsije, bolesti koja je u narodu nosila naziv «el mal de San Valentin» (bolest sv. Valentina). Tada je mnoštvo dolazilo na svečanu pjevanu misu, a u popodnevnim satima organizirao bi se ples.

Labinci ili Sveta Nedjelja slavili su sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika crkve, kada bi se održala velika svečanost.²⁸⁵ U župnoj crkvi pjevalo se s pjevališta i orguljalo s orgulja koje su u periodu od 1880. do 1918. bile u funkciji.

Mjesto Vižinada slavilo je sv. Jeronima. Župna crkva ima pjevalište s orguljama od 1870. godine. Vižinačani su osim svetkovine vezane uz župnu crkvu bili vrlo vezani i uz crkvu na groblju zvanom Božje polje s crkvom Blažene Djevice Marije pa su slavili i Veliku i Malu Gospu, 15. kolovoza i 8. rujna.

«Protiv svakom običaju nismo imali ljetos na Tijelovo u našoj župnoj crkvi obhoda ili procesije ni u crkvi ni izvan crkve. Nas je silno taj postupak g. župe-upravitelja iznenadio i presenetio, jer znademo da se svuda na taj veliki blagdan drži obhod vani, ako to vrijeme dopušta: ako je vrijeme nepovoljno drži se obhod u crkvi.

²⁸³ KPP, kut. 46 (1894.), J/8, DAPA.

²⁸⁴ Mateo Labinaz od Giovannija i Antonio Cociancich od Stefana u Kašteliru su 27.9.1892. tražili dozvolu za ples i javnu feštu u kući Giovannija Bernobicha, br. 145, no odgovor je bio negativan jer je vlast zabranila plesove na pučkim feštama, pa čak i one s preporukom gospodina "delegata, Mechisa", koji ne može dati željenu dozvolu. (Mekiš je tada bio načelnik Kaštelira, op. a.). KPP, kut. 39 (1892.), J/8, DAPA.

²⁸⁵ *Naša sloga*, 1.7.1902., br. 50, str. 3.

Mi si ne možemo protumačiti toga postupanja, niti znamo da li radi tako po nalogu svojih pretpostavljenih ili po svojoj glavi. Iznenadilo nas i to što nismo imali istoga dana blagoslova sa sv. Otajstvom, te ne znamo čemu da to pripišemo. Ne bi li nas o svemu tome malko podučio preč. biskupski ordinarijat u Poreču?»²⁸⁶

«Običaj, od stare starine, da se pjeva u crkvi Blažene Gospe Poljske (Beata Vergine dei campi), koja spada pod župu vižinadsku (...) a pri njoj pjeva epistola i sv. Evangjelje u hrvatskom jeziku iz tzv. Misala '*Šćaveta*' (takova knjiga nadje se u ovoj biskupiji na razna mjesta, koji se rabe u crkvi još od doba kadno je nesretna istarska zemlja bila u pandžah mletačkoga lava. (...) Prečasni ordinarijat u Poreču uvažio je pravednu i svetu stvar, da se na mrtvi dan pri pjevanoj sv. Misi pjeva Epistola i Evanđelje na hrvatski jezik.»²⁸⁷

Seljaci župe vižinadske objavili su u *Našoj slozi* nepriliku koju im je priredio svećenik Pellerin. «Po običaju držala se procesija na dan sv. Marka kroz Sv. Lovreč, Sv. Anu na Božje polje. Kod svake procesije na Božje polje pjeva se *Libera me domine*; tako čine Kaštelirci, Labinčani i Novovašani; a to je župe – upravitelj Pellerin ukinuo.»²⁸⁸

Biskupski ordinarijat dozvolio je hrvatskim seljacima moliti krunicu na Božjem polju u Vižinadi, a budući da se «netko» nije slagao s tim, župni ured Vižinade tražio je da bude prisutan žandar za održavanje javnog reda od 16 do 20 sati.²⁸⁹

6.3.6. KULT CARA U CRKVI I NARODU

U narodnoj folklornoj religioznosti postoji kult cara, u liku Franje Josipa I. Njega, koji je utvrđivao candidature biskupa, pozdravljali su i zahvaljivali novoizabrani biskupi u pismima njihovih dijeceza. Stavljali su ga gotovo uvijek na

²⁸⁶ *Naša sloga* 11.7.1888., br. 24, str. 3.

²⁸⁷ *Naša sloga*, 29.11.1888.

²⁸⁸ *Naša sloga*, 17.1.1895. br. 3, str. 4.

²⁸⁹ KPP, kut. 67 (1899.), J/1, DAPA.

drugo mjesto, nakon pape, kao osobu koja je imala istu ulogu u planu Providnosti. Može se reći da je Beč imao «laičkog» papu, a Rim religioznog. Prvog su oslovljavali sa «Sacra maestà cesarea e apostolica» («Sveta visost cesarska i apostolska»), dok drugog «il Santo Padre», «il Pontefice Massimo» («Sveti Otac», «Papa»), no postavljeni su bili na istom sakralnom nivou.²⁹⁰

Za cara i njegovu obitelj povodom raznih prigoda slavile su se mise.²⁹¹ U Poreču se npr. za godišnjicu smrti cara Franje I. održavao pjevani rekvijem (*Requiem de Ponteficale*) u porečkoj katedrali.²⁹² Pjevana misa (*Mesa pontificale*) održala se za 50 rođendan cara Franje Josipa I. kada se pjevao i *Te Deum*,²⁹³ a pjevana misa održala se i povodom imendana Franje Josipa.²⁹⁴ Za svadbu nasljednika Rudolfa s venecijanskom princezom Stefanijom priređena je svečana misa uz *Te Deum*,²⁹⁵ a povodom smrti cara Ferdinanda I pjevan je *Rekvijem*,²⁹⁶ i druge slične prigode.

Osim u Poreču za iste ili slične prigode mise su se održavale po cijeloj Poreštini. Bio je to jedan od razloga da se organizira zabava i javni ples. Tako je npr. za imendan Franje Josipa u Vrsaru održan svečani uficij, a svečanost je završila vrsarska banda sviranjem Himne Carstva.²⁹⁷

Ponekad, uz poziv kotarskom poglavarstvu na svečane mise, davane su radi veličanja trenutka i upute kako da se obuku. Tako je npr. za imendan cara uz poziv bila uputa da se dođe u crnom odijelu.²⁹⁸

²⁹⁰ Pietro ZOVATTO, Zbornik radova «Istria Religiosa», str. 46.

²⁹¹ KPP, kut. 82 (1902.), D/5; kut. 86 (1903.), D/5, DAPA.

²⁹² Misa se održala 2. ožujka 1880., s početkom u 10 sati. KPP, kut. 10 (1880.), D/8; 3. ožujka održana je 1884. godine. KPP, kut. 19 (1884.), D/8, DAPA.

²⁹³ Na dan 18. kolovoza s početkom u 10 sati. KPP, kut. 10 (1880.), D/8; KPP, kut. 19 (1884.), D/8; KPP, kut. 20 (1885.), D/8, DAPA.

²⁹⁴ Na 4. listopada, KPP, kut. 10 (1880.), D/8; KPP, kut. 11 (1881.), D/8; DAPA.

²⁹⁵ KPP, kut. 11 (1881.), D/8, DAPA.

²⁹⁶ Održana je misa 28. lipnja. KPK, kut. 19 (1884.), D/8; Misa je održana 27. lipnja 1885. godine. KPK, kut. 20 (1885.), D/8, DAPA.

²⁹⁷ KPP, kut. 31 (1889.), D/8, DAPA.

²⁹⁸ KPK, kut. 20 (1885.), D/8, DAPA.

6.4. INSTRUMENTI U CRKVI

6.4.1. ORGULJE NA POREŠTINI

Orgulje u Istri pretežno su iz druge polovice 18. i iz 19. stoljeća. Tijekom 17. i 18. stoljeća rekonstruiralo se veliki broj crkava pa to može biti jedan od razloga zašto nema orgulja starijeg datuma (zamjena starih orgulja za nove). Na žalost, u tom periodu mnoge su orgulje bile uništene ili izgubljene.

Velika šteta učinjena je orguljaškoj baštini tijekom 1. svjetskog rata, kad je austrijska vlada, za vojne potrebe, tražila da se iskoriste zvona i drugi predmeti od olova, cinka, i drugog materijala, a u te predmete ubrajale su se i cijevi orgulja. Izuzeci su bile orgulje umjetničke vrijednosti odnosno s datumom nastanka prije 1800. te s brojem registara manjim od osam. Od crkvenih vlasti traženo je da se evidentiraju sve orgulje s imenom graditelja, godinom nastanka i kratkim opisom (umjetničkog) izgleda orgulja i kućišta.²⁹⁹

Porečka biskupija je također za svoj teritorij tražila podatke o orguljama s dopisom od 22. kolovoza 1917. godine. Odgovori nekih svećenika bili su pisani tako da spase orgulje, npr. iz dopisa pazinskog svećenika «orgulje su potrebne za jačanje svečane intonacije, a naročito i na prvom mjestu prilikom održavanja svečanosti u čast Imperatoru.»³⁰⁰ Odluka o skidanju cinčanih cijevi s orgulja datirana je s 15. studenog 1917., a iako na popisu nisu bile orgulje s Poreštine,³⁰¹ ipak su cijevi porečkih orgulja odnijete za potrebe austrijske vojske.

Na Poreštini se kao najstarije spominju orgulje iz Labinaca s kraja 17. stoljeća. U Poreču se spominju orgulje Francesca Daccija iz 18. st. kojih danas više nema. Iz 19. stoljeća datiraju orgulje u Vižinadi i Višnjanu graditelja Giovaniya Battiste De Lorenzija.

²⁹⁹ Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, Casa editrice prof. Riccardo Pàtron, Bologna, 1969.

³⁰⁰ Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 19.

³⁰¹ Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 23.

6.4.1.1. ORGULJE U POREČU

U Eufrazijevoj bazilici u Poreču danas nema orgulja, no 1898. godine P. Deperis je u svojem članku zabilježio³⁰² da se orgulje nalaze iznad ulaznih vratiju glavnog broda Eufrazijane, nasuprot apsidi. Tada se smatralo da to nisu bile prve, a izgrađene su za vrijeme biskupa Gaspere de Nigrisa (1742.-1778.), 1759. godine³⁰³. Tada su započeli razgovori oko nabave novih orgulja i to s renomiranim graditeljima, Petrom Nakićem³⁰⁴ i Francescom Daccijem³⁰⁵. Ugovor o gradnji orgulja potpisan je u Veneciji, 25. travnja 1759. godine.³⁰⁶ Prilikom restauriranja crkve, u srpnju 1914. godine, kor je srušen, a orgulje su rastavljene kako bi se postavile na neku novu lokaciju.³⁰⁷ Međutim, austrijska vlast je oduzela cijevi i na taj način orgulje su bile uništene.

Biskup G. B. Flapp bio je dobar orguljaš koji je započeo razgovore 1901. godine o nabavci novih orgulja s Carlom Vegezzijem Bossijem³⁰⁸ jer je želio upotpuniti baziliku s novijim, modernijim instrumentom. To se nije ostvarilo zbog restauracije koja se tada planirala pa se smatralo da će se tek nakon nje nabavljati nove orgulje. Iako je biskup osobno ostavio novac da se nakon njegove smrti nabave nove orgulje, to nije učinjeno.³⁰⁹

³⁰² P. DEPERIS, S. Mauro e S. Eleuterio, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XIV, Poreč, 1898., str. 115.

³⁰³ Giuseppe RADOLE, Gli organi nelle chiese istriane, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XVI nuova serie (LXVIII), Venezia, 1968., str. 136.

³⁰⁴ Petar Nakić / Pietro Nachini (Bulić, Dalmacija 1694. – 1765.? Venezia?), svećenik, orguljaš i graditelj orgulja. Njegove su orgulje rasprostranjene po cijelom području tadašnje Republike Venecije. U Istri njegove su orgulje u Piranu, u suradnji s Daccijem gradi u Poreču (1759.) i možda one iz Sv. Lovreča Pazenatičkog. Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 141.

I prema Lauri Gorlato, Nakić je gradio orgulje u Lovreču. Laura GORLATO, *Organari veneti in Istria, Pagine istriane*, lipanj-rujan (1985.), Rd. A.L.G., Genova, 1985., str. 23.

³⁰⁵ Francesco Dacci (Dazzi) bio je Nakićev učenik koji je nakon učiteljeve smrti nastavio s gradnjom orgulja. Sam je izgradio orgulje u Umagu (1776.), tršćanske u crkvama del Rosario (1753.) i S. Giusto (1780.). Njegov istoimeni nećak, Francesco Dacci izgradio je orgulje u Novigradu (1794.). Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 134.

³⁰⁶ Cijena orgulja bila je 600 dukata u vrijednosti od šest lira i četiri solda po dukatu. U cijenu nije bilo uključeno montiranje orgulja. P. DEPERIS, S. Mauro e S. Eleuterio, *ibid.*

³⁰⁷ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1914.), *In Strada Granda*, rujna, 1984., br. 23, str. 9.

³⁰⁸ Carlo Vegezzi Bossi (Torino 1858.–1927.), talijanski graditelj orgulja. U Istri njegove orgulje su u Pazinu (1901.) i Poreču (1924.). Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 144.

³⁰⁹ Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 93.

6.4.1.2. ORGULJE POREČKE OKOLICE

U župnoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Labincima od 1838. nalazile su se orgulje s jednim manualom graditelja Carla De Benija³¹⁰, izgrađene krajem 17. stoljeća za crkvu na Božjem polju u Vižinadi. Bile su smještene na koru iznad glavnog ulaza, zatvorene u kućištu.³¹¹

Župna crkva u Višnjanu ima orgulje s jednim manualom. Orgulje su nepoznatog autora. Pretpostavlja se da ih je izgradio Giovanni Battista De Lorenzi³¹² oko 1870. godine. Bile su smještene na koru iznad glavnog ulaza, zatvorene u kućište. Instrument, nakon rekvizicije cijevi koju je učinila Austrija (1917.), nije više aktiviran i zapušten je.³¹³

Župna crkva Sv. Martina u Lovreču Pazenatičkom ima orgulje od 1735. godine, vjerojatno graditelja don Petra Nakića.³¹⁴

U Taru, u župnoj crkvi Sv. Martina, orgulje su s jednom klavijaturom, a izgradio ih je nepoznati majstor iz 19. stoljeća. Nalaze se na koru iznad glavnog ulaza, smještene u zatvorenom kućištu.³¹⁵

³¹⁰ Carlo de Beni, veronski orguljaš iz druge polovice 17. stoljeća. Radio u Veneciji restauratorske radove. U Istri su samo te njegove orgulje koje su bile rađene za Božje polje u Vižinadi. Na orguljama piše: «Carolus de Beni Veronensis» (XVII. st.). Vrata orgulja s jedne i s druge strane krase slike nepoznatog slikara. Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 134.

³¹¹ Instrument je u vrijeme obilaska G. Radola bio u lošem stanju: «asportati pedaliera e molti tasti, aperto il somiere, delle canne figurano soltanto alcune di legno mentre quelle in metallo, piuttosto malconcie, sono conservate in un deposito in sacrestia.» Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 99.

³¹² Giovanni Battista de Lorenzi (Schio, 1806. – 1883. Vicenza), samouk, s devetnaest godina izgradio je svoj prvi instrument. Izgradio je više orgulja u Trstu. U Istri njegove su orgulje u Vižinadi (1870.) i restaurirao je one iz Rovinja (1872.) sa sinom Antoniom. Možda su njegove orgulje u Višnjanu. Okušao se i kao graditelj violončela (u Vicenzi, 1866.). Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 135.

³¹³ Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 101.

³¹⁴ Na orguljama postoji natpis restauratora, XXI Mario Giovannini, orguljaš iz Pazina, 10.7.1943. Drugih natpisa na orguljama nema. Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 94.

³¹⁵ Na njima je natpis: Andrea Cetti & C. Orgelbauer, no oni su bili samo restauratori, a ne i graditelji. Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 96.

Župna crkva Sv. Jeronima u Vižinadi ima orgulje s jednim manualom koje je izradio Giovanni Battista De Lorenzi 1870. godine. Smještene su na koru iznad glavnog ulaza, zatvorene u kućištu.³¹⁶ Orgulje je naručila općina, a koštale su 2.200 forinti bez kućišta i prijevoza. Pozvana je crkva da sudjeluje u financiranju s 500 forinti koje bi mogla dobiti prodajom crkvenog zemljišta. Porečka kurija je dozvolila to sufinanciranje. Instrument je završen 26. studenog 1870. godine. Drugi dan inaugurirane su sviranjem profesora glazbe iz Pirana.³¹⁷

6.4.2. OSTALI INSTRUMENTI U SLUŽBI LITURGIJE

Osim orgulja drugi se instrumenti u crkvi nisu koristili. No, prilikom procesija, za Tijelovo i za Veliki petak, svirale su bande društva Società filarmonica. Ukoliko bi banda zakazala i ne bi svirala u procesiji, narod je smatrao da je to djelo koje bi trebalo kazniti (i učitelja i svirače), jer je nedolazak na procesiju čin neštovanja koji je «protiv Boga i religije».³¹⁸

6.5. PODUKA ZA CRKVE POTREBE

U Poreču je za potrebe crkve bila dužnost učitelja glazbe društva Società filarmonica davati satove pjevanja crkvenom zboru i obučavati najmanje dvojicu mladića u sviranju orgulja, pripremati partiture crkvene glazbe, svirati orgulje u Katedrali te biti na raspolaganju za potrebe koje su bile navedene u posebnom ugovoru između Crkve i društva Società filarmonica.

U okolnim mjestima pjevanje i sviranje na orguljama najčešće je podučavao svećenik.

³¹⁶ Iznad klavijature je epigraf: «R. Priv.a Fabbrica di Organi Fonocromici ossia espressivi come il canto e comuni di Giov. Batt.a De Lorenzi Vicenza N. 134 Vicenza 1870». Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 102.

³¹⁷ Giuseppe RADOLE, *L'Arte organaria in Istria*, str. 103, iz dokumenata koji se čuvaju u župnom arhivu u Vižinadi.

³¹⁸ Nedolazak učitelja Fabra s bandom u Vižinadi potaklo je jednog Vižinadeža da napiše anonimno pismo Porečkom kapetanatu.

Zanimljive su opaske Vice Orljaka u već spomenutom podlisku *Tko pjeva zlo ne misli*, gdje navodi da se za crkveno pjevanje ima skrbiti crkva, odnosno svećenstvo. Kad navodi crkveno pjevanje podrazumijeva sve ono što se pjeva kod službe Božje, a kaže da crkveno pjevanje ima dvije funkcije: služi u čast Bogu i širenju njegova kraljevstva, te kao drugo, obrazovni napredak naroda. «Sav rad oko naobrazbe pada na svećenika i učitelja (...).», te poziva da učitelj bude crkveni pjevač i svirač, jer da je na to pozvan po svomu zvanju više nego itko drugi.³¹⁹

«Latinščina što se širom Istrije šepiri po naših crkvah, velikom je zaprijekom do lijepog hrvatskog pjevanja. (...) Latinščina širi i podržava talijanski duh u Istri, a širi se i medju Hrvati i Slovenci. Talijani to dobro znadu, pa s toga željeznom ustrajnošću zagovaraju latinštinu u crkvi. Danas latinizam širi kod nas talijanizam. Zaboravljaju rado mnogi i viši crkveni dostojanstvenici onu: svi puci neka slave Boga svojim pjevom i govorom. Zaboravljaju na ovu, jer im pred očima lebde drugotni ciljevi – politički.

U srednjoj i u zapadnoj Istri imade desetak i naših crkva, u kojih se skladno orgulja i pjeva.»³²⁰ Iz do sada izloženog vidljivo je da je i Poreština imala kako orgulja tako i pjevališta.

³¹⁹ *Naša sloga*, 23.2.1899., br. 7, str. 1.

³²⁰ *Naša sloga*, 16.3.1899., br. 10, str. 1.

7. PJESME U NARODU I OBIČAJI

7.1. NARODNE PJESME

Vice Orljak pisao je, u već spomenutom podlisku, o glazbi istarskog naroda hrvatskog govornog izraza, koji je obitavao po istarskim selima, seljaka i zemljoposjednika. Opisao nam je svoje viđenje glazbene kulturne razine u Istri. Govori o stanju pjevačkih društava, o načinu pjevanja bugarenju koje se pjevalo na području Ćićarije, o «pivanju»³²¹ koje naziva i kanat jer je bliži lijepom i umjetničkom pjevanju od bugarenja i o tome kako Istrani ne znaju riječi hrvatskih pjesama.

Od 1. siječnja 1879. godine *Naša sloga* objavljivala je pjesme koje su se pjevale po Istri i Kvarneru. U sakupljanju pridonijeli su: Mihovil Laginja, duh. pomoćnik iz Lovrana; Antun Fabris, duh. pomoćnik u Lindaru kraj Pazina, Mikula Lukačić, učitelj u Milohanićima – selu na otoku Krku, Blaž Košara, duh. pomoćnik u Kavranu (donja Istra), G. Poljanin sabirao u okolici dobrinjskoj na otoku Krku i po Vinodolu, Petar Uravić skupljao je na Dobrinjštini te na Lošinju i Jakov Volčić, kapelan u Zarečju, oko Pazina. Objavljene pjesme u *Našoj slozi* tiskane su uz potporu «Matice hrvatske» 1880. godine u Trstu, pod naslovom: *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na kvarnerskih otocih*.³²² Namjera uredništva *Naše sloge* bila je da se sve iz usmene predaje zabilježi: «pjesme, poslovice i uganjke i priče i običaje i gatanja, jednom besjedom sve, u čem se razlikujemo od drugih zemljakah – sve, što je naša osebina». U svojoj nakani nisu sasvim uspjeli. Ipak nam je ostao bogati trag zapisanih tekstova pjesama. S obzirom da se ista pjesma pjevala u različitim selima na različit način, «to glede stvari same (melodije, op.a.), to gleden izgovora», pod naslovom pjesme piše gdje je pjesma zabilježena.³²³

³²¹ *Naša sloga*, 15.12.1898., br. 46, str. 1.

³²² Ponovljeno izdanje priredila je Tanja PERIĆ-POLONIJO, Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila», Pazin, 1997.

³²³ *Naša sloga*, 1.1.1879., br. 1, str. 1.

Pjesme su različitog sadržaja: junačke, ljubavne nazvane ženske, svatovske, napitnice i koledve, dječje, naricaljke i pobožne. Na taj način izvršena je podjela u objavljenoj zbirci pjesama.³²⁴

Vice Orljak nakon nekoliko godina piše u *Našoj slozi* o objavljenoj zbirci *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na kvarnerskih otocima*: «Ima lijepih i nježnih, dovršenih; mislite li da ih narod pjeva? Ja sam svaki dan među prostim pukom, vidim ga gdje jede i pije, gdje plače, pjeva, veseli se i pleše, al' na žalost moram reći, skoro sve je pošlo u zaborav i zaboravlja se.»³²⁵ Ipak, sve se nije tako brzo zaboravilo.

Izdvojiti ću pjesmu koja govori o Porečkom kotaru, po čemu i zaključujem da se pjevala na tom području, a i da ostale pjesme nisu bile nepoznate:

*192. (167.) Hodi kud ti j' drago*³²⁶

*Hodi kud ti drago – priti ti je u Kaldir:
onde su divojke – ke kopaju krompir.
Hodi kud ti drago – priti ti je v Motovun:
onde su divojke – nimaju ni botun.
Hodi kud ti drago – priti ti je u Bulje:
onde su divojke – nimaju košulje.
Hodi kud ti drago – priti ti je u Poreč:
onde su divojke – nevaljaju star beč.
Hodi kud ti drago – priti ti je u Foškolin:
onde su divojke – igraju na cekin.
Hodi kud ti drago – priti ti je v' Monsalis:
onde su divojke – pred kućom im saliz.*

³²⁴ «Javljam da smo pomoću *Matice hrvatske* dali prešampati iz *Naše sloge* u posebnu knjigu, koja u maloj osmini iznosi preko 380 stranah, istarske hrvatske narodne pjesme, knjiga se može dobiti po cijeni od for. 1." *Naša sloga*, 16.12.1882.

³²⁵ *Naša sloga*, 29.12.1898., br. 48, str. 1.

³²⁶ *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na kvarnerskih otocima*, prir. Tanja PERIĆ-POLONIJO, Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila», Pazin, 1997., str. 331.

Hodi kud ti drago – prit ti je v' Zbandati.

Onde su divojke – ke znaju lagati.

Renato Pernić piše da su se još '50-tih godina 20. stoljeća na Poreštini masovno pjevale narodne pjesme u okolici Vižinade, Višnjana, Kaštelira, Nove Vasi i sela u neposrednoj okolici Poreča, a da već krajem '90-tih godina, kako pjevana, tako i svirana, istarska narodna glazba iščezava.³²⁷ Dakle, narodne pjesme zadržale su se u onim mjestima gdje je na prijelazu 19. u 20. stoljeća djelovala hrvatska škola. U njegovoj zbirci su 93 narodne pjesme;³²⁸ zbirka je nastala kao rezultat dugogodišnjeg sakupljanja oko 1500 originalnih snimaka koji su razvrstani prema lokalitetima, načinima izvedbe, naslovima te klasificirani po svojim tematskim ili izražajnim skupinama, a čuvaju se u fonoteci Radija Pule. Iz izdane zbirke s Poreštine odnosno iz Kaštelira donosi dvije u notnim zapisima. Pjevaju ih pok. Ana Ružić, r. 1907. i Marija Brgudac r. 1936. (Vidi prilog 24. Notni prilog *Zletila tužna grlica* i prilog 25. notni prilog *Ne zna Tone ča Tonina ima*.)

Canzoniere Triestino etnomuzikologa Roberta Stareca donosi nam 520 glazbenih dokumenata usmene predaje sa 196 talijanskih tekstova iz 19. stoljeća.³²⁹ Zbirka je podijeljena prema sadržaju pjesama na: lirske jednostrofične (villotte i stornelli), epsko-lirske (ballate), romance, serenade i druge ljubavne pjesme, satirične pjesme i burleske, dionizijske, povijesne, političke³³⁰, pjesme iz života, ritmove rada, pjesme o zanimanjima, barkarole i druge pomorske pjesme, pjesme iz crne kronike, vojničke, religiozne i dječje.

³²⁷ Renato PERNIĆ, *Meštri, Svirci i Kantaduri, istarski narodni pjevači, svirači i graditelji glazbala*, Reprezent, 1997., str. 50-51.

³²⁸ Renato PERNIĆ, *Narodne pjesme iz Istre*, Istarska naklada, Pula, 1985., str. 12.

³²⁹ Roberto STAREC, *Canzoniere Triestino*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 2001.

³³⁰ Pjesma *Diseghe pur a Mandić* ima zanimljiv tekst koji je pretpostavljam iz perioda kad je Mandić živio u Trstu. *Diseghe pur a Mandić / e anca a la sua cana / che Trieste xe italiana / e italiana restera. / Se i sciavi vol Trieste / che i vadi su a Lubiana, / che Trieste xe italiana / e italiana la resterà.* (Slobodan prijevod pjesme *Recite slobodno Mandiću*: Recite slobodno Mandiću / i njegovom klanu / da Trst je talijanski / i talijanski će ostati. / Ako slavenske sluge žele Trst / nek idu u Ljubljanu / jer je Trst talijanski / i talijanskim će ostati.). Roberto STAREC, *Canzoniere Triestino*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 2001., str. 303.

Iz ovih dviju zbirki pjesama ne da se točno razabrati koje su se pjesme pjevale u Poreču i u njegovoj okolini, no zasigurno su hrvatske pjesme bile zastupljenije po selima, a talijanske pjesme u Poreču, iako su se pjevale i po selima.

Godine 1910. izašla je zbirka talijanskih narodnih pjesama urednika G. Timeusa, koje su se pjevale u Poreču. Od najstarijih: *La bela violeta*, *El Cucù*, *El merlo*, *Puricinella*, *No la me vol più ben*, *La biondina in gondoleta*, *La mia bandiera*, *Santa Lucia*, *Gigia col borineto*, *Addio mia bella addio*, *Dighe de no*, *Ell'eran tre sorelle*, slijedio je splet narodnih pjesama *Ogni sera di soto al mio balcone* i razni isječci iz opera.

Prema Lini Galli u ovom izdanju nisu publicirane iredentističke pjesme³³¹ kao *L'inno a Oberdan*, *L'inno a Garibaldi*, *L'inno di Mameli*, a ni druge pjesme koje su često bile pjevane kao npr. *L'uselin del bo'*, *Soto el ponte de Rialto*, *La bella Gigogin*, *La violeta la va, la va*, *Cossa me importa a mi se non son bella*. U Poreču su se pjevale tršćanske pjesme: *Rosina ti xe nata in un casoto*, *Son de mestier venderigola in piazza/piazza*, *E anca el tram/n de Opicina/Opcina /xe nato disgrazià/*, *Me devo maridar*, *I stornei*, *La vien o no la vien*, aludirajući na Italiju.³³²

Sljedeće godine, 1911., G. Timeus izdaje manju zbirku nacionalnih borbenih pjesama: *L'inno all'Istria (Istarska himna*, koja je bila oficijalna himna provincije), uglazbio je G. Giorgieri na tekst mons. Cleve iz Poreča; himnu *Lege Nazionale Viva Dante il gran maestro*, te narodne pjesme *Lassè pur* i *Al putel apena nato*.³³³

7.1.1. O PJEVAČKIM DRUŠTVIMA

Prema Orljaku, «u Istri ne postoji niti jedno javno pjevačko društvo. Ova okolnost dokazuje da se hrvatsko milozvučno pjevanje u Istri zanemaruje, da se ne

³³¹ U pjesmarici G. Timeusa koja se čuva u Centro ricerche storiche u Rovinju neke ovdje navedene pjesme nalaze se u pjesmarici iz 1910. godine, kao npr. *Inno di Mameli*.

³³² Lina GALLI: Parenzo nella cronaca (1910.) i (1913.), *In Strada Granda*, ožujak, 1983., br. 20, str. 8; i ožujak, 1984., br. 22, str. 11–12.

³³³ Lina GALLI: Parenzo nella cronaca (1911.), *In Strada Granda*, ožujak, 1983., br. 20, str. 8.

ugladjiva, te da manjka požrtvovna rada od ljubitelja pjevanja i glazbe. Poznato je da smo mi pjevački i guslački narod. I naši učitelji i svećenici rado pjevaju, a još radije slušaju miloglasno pjevanje. Svaki s toga misaoni rodoljub pitati će s razlogom, koji su uzroci, da nam hrvatsko pjevanje u Istri ne napreduje (...).»³³⁴ U Prečkom kotaru prvo pjevačko društvo osnovano je i registrirano tek 1906. godine i to Pjevačko i glazbeno društvo «Mirna» u Zrenju.³³⁵

Iako nemamo posebnih dokumenata, iz rijetkih repertoara nastupa glazbenih društava daje se naslutiti da se osim javnih pjevačkih društava, za koje nema stvarnih podataka o postojanju, pjevanje njegovalo u sklopu društva Družbe sv. Ćirila i Metoda. Pjesme na talijanskom jeziku pjevale su se u društvima «Società filarmonica». Ovdje moramo spomenuti i crkveno pjevanje koje se njegovalo u školi i u crkvi za potrebe crkvenog bogoslužja, kao i narodno pjevanje koje se pjevalo uz rad ili za zabavu.

Među dokumentima Porečkog kotarskog poglavarstva postoji komentar žalbe na uznemiravanje javnog reda i mira pjevanjem: «Ne postoji pjevački corpus, već postoje pojedinci koji se spontano uključuju i besplatno pjevaju u crkvi tijekom svetih misa, a koji se naknadno nađu na nekom javnom mjestu i nakon dobrog jela i pića stanu pjevati kako to čine mnogi veseljaci na ustaljenom okupljalištu i na drugim mjestima te predmet nije neumjestan niti ga treba zabraniti.»³³⁶

7.1.2. O NAČINU PJEVANJA

Kako su pjevali, može nam dočarati ovaj Orljakov citat: «Narod naime za svoje pjevanje ne zna pjesama, ne zna riječi i već bi se dali nabrojati oni, kojima je po koja pjesma u cijelosti poznata. On si zato znade pomoći: zapjeva početak koje pjesme, dapače i ne pjesme, nego koje prozaički izražene želje il izljeva ljubavi i prijateljstva,

³³⁴ *Naša sloga*, 17.11.1898., br. 42, str. 1.

³³⁵ KPP, kut. 109 (1906.), J/8, DAPA.

³³⁶ KPP, kut. 33 (1890.), J/8, DAPA.

a svršava dugim opetovanim refrenom (zapjevom).»³³⁷ Nastavlja: «...no, pučki pjevač sekundirajući za pjevača ne rabi orguljsku ugodbu ili temperaturu. On ima svoju originalnu. Secund bo njegov, terza (k) kvinta i septima, dotično njihovi intervali drukčije glase na glasoviru, a drugčije na naših narodnih glazbalih.»³³⁸

Matko Brajša-Rašan zabilježio je u *Viencu* 1896. godine: «Kad ti Ivo i Mare po narodnu zapjevaju, tad vidiš pravu sliku naroda u raznim trenucima njegova života. Razna čuvstva, razne misli i razni čini naroda nižu se valovito pred tvojim očima. Sad je narod blažen, sad se zgraža, sad se srdi, sad se bori, sada plače, sad se smije, sada kori, sada moli...! Ljudsko srce mora da omekša iza ogleda takve slike, a ljudski um traži srce, da u složnom i ustrajnom radu postave neporušiv osnov narodnoj sreći. I doista, u napjevima narodnih pjesama prikazuje ti se cjela povijest naroda, u njima vidiš cijelo biće naroda, u njima eno narodnog duha, koji moraš da poznaš, hoćeš li biti skladateljem naroda, kojega se rado sinim nazivlješ. (...) Hrvatski narod u Istri pjeva svoje pjesme jednoglasno, dvoglasno i troglasno. Najobičnije pjevanje je dvoglasno; sudjeluju ili sami muškarci ili same žene ili pomiješano muškarci i žene; napjev pjeva debelo grlo a pratnju tanko grlo. (...) Troglasno se rijetko pjeva, i to skoro jedino u gradovima Cresu, Kastvu, Volosko-Opatiji, Pazinu i Puli.»³³⁹

Dakle, hrvatski istarski narod pjesme je pjevao netemperirano, u skladu sa svojim folklornim naslijeđem, a tako su bili rađeni i narodni instrumenti.

Za razliku od njih, talijanske narodne pjesme su belkantističkog karaktera, strofične s refrenom, praćene u tercama ili sekstama.

³³⁷ *Naša sloga*, 29.12.1898., br. 48, str. 1.

³³⁸ *Naša sloga*, 5.1.1899., br. 1, str.1.

³³⁹ «Tuj uslobadjam se navesti nešto, što sam pisao godine 1896. u 32. broju zagrebačkog 'Vienca' pod naslovom 'Kako pjevaju Hrvati Istre svoje narodne pjesme'. Matko BRAJŠA-RAŠAN, *Hrvatske narodne popijevke iz Istre (50) svjetske i crkvene*, predgovor, Naklada i tisak tiskare, litografije i knjigovežnice Jos. Krmpotić, Pula, 1910; Josip ANDREIS, *Povijest glazbe*, knjiga 4, Liber Mladost, Zagreb, 1974., str. 255.

7.1.3. O DJEČJIM IGRAMA

U Poreču i njegovoj okolini bilo je dječjih igara koje su se igrale uz pjesmu. To nam dokazuju spomenute zbirke pjesama, iako Orljak piše: «Osvjedočio sam se, da su bar istarskoj djeci igre nepoznate. Skakala samo, vikala i derala se i kamenjem se nabacivala.»³⁴⁰

7.1.4. O HRVATSKOJ PJESMI U POREČKOJ OKOLICI

«Našu milu hrvatsku pjesmu zatire nam s jedne strane crkva, a s druge strane porečka oblast. Još od kapetana Lasciaca zabranjeno je u Vabrigi svako pjevanje, dočim u Taru, selo 5 časaka do Vabriga, ništa. Kako je do toga došlo: Pred dvima godinama otvorila se ovdje škola društva Sv. Ćirila i Metoda, te su mladići naučili nekoje mile naše pjesmice. Sve je bilo veselo – Vabriga se preporodila – svako se naslađivao tim pjevanjem. Našemu 'delikatu' (osjetljivku, op.a.) bilo to smrtni udarac, i doskora je stigla spomenita zabrana. Posvuda se čulo *Il barcariol*, a nitko im ništa nije učinio, tako su onda i naši zapjevali po koju, ali eto ti do nekoliko dana kotarskog sluga sa pozivom da moraju na kotarsko poglavarstvo. Bez da se istražuje jesu li ili nisu krivi, ala u tamnicu na 5 - 6 dana. Naš puk trpi i ne smije pisnuti, dočim se po sva grla urliče *Il barcariol*, *Rigoletto* i dr.»³⁴¹

7.1.5. O HRVATSKOJ PREPORODNOJ BUDNICI JOŠ HORVATSKA NI PROPALA!

Hrvatska prepородna budnica *Još Hrvatska ni propala!* do Istre stigla je «u burnim danima» 1848. godine.³⁴² Trideset i četiri godine kasnije, u listu *Naša sloga* o pjesmi pišu na ovaj način: «Narodna naša pjesma (*Još Hrvatska ni propala*, op.a.), koju svako naše diete znade i pjeva po svih krajevih i zemljah, gdje Hrvati obitavaju, nije u posljednje vrijeme negdje u Istri našla milosti, već se ju predstavilo kako

³⁴⁰ *Naša sloga*, 9.2.1899., br. 5, str. 1.

³⁴¹ *Naša sloga*, 17.3.1904., br. 11, str. 3.

³⁴² Miroslav BERTOŠA, *Istra između zbilje i fikcije*, str. 81.

nešto, što je kadro uzbuniti narod. Ova bezazlena naša narodna pjesma, koja tješi Hrvata, da nije još njegov rod i narod izumro nego da još živi, dakako da neće bit po volji nekim istarskim Talijanom, jer se njom zaspala hrvatska sviest u Istri budi, nu iznenadilo nas, što se ta pjesma tumači na štetu naše narodnosti i pojedinih osobah kod ljudi, koji ne samo da neznaju hrvatski nego i neshvaćaju zamašaja te nam omiljene pjesme. Rado bismo koju o tom rekli no nije nam moguće jasno se izraziti, jer stvar nije svršena. Reći ćemo u svoje doba, a danas preporučamo svim i svakomu u Istri, koji dolazi u doticaj s narodom, da uči hrvatski, jer će doć vrijeme gdje će istarskomu Hrvatu dozlogrditi, da mu se u njegovoj zemlji narivava tudji jezik.»³⁴³

Župnik Funtane je zabilježio da su 1912. godine Marco Triscoli, Giovanni Sabaz i drugi svirači plesa svirali «in tuono provocatorio» («u provokativnom smislu», op.a.) «la *Još hrvatska nije propala*».³⁴⁴

I Vice Orljak je u svom podlisku preporučio da se napjev u pjesmici: *Još Hrvatska nij' propala* može uvesti u školu jer da «ta pjesma ne ruši mejaše naše Monarhije, a mi smo Hrvati. Nu budući je tekst predug, a napjev vrlo naobrazovan za prvu, drugu i treću školsku godinu, jer se jedino izmjenjuju terze.»³⁴⁵

7.1.6. GLAZBENA IZDANJA NA POREŠTINI

Na Poreštini su do novih pjesmarica, partitura i drugih glazbenih informacija dolazili preko crkve i svećenika ili putem *Naše sloge*. Tako su se iz Vabriga pohvalili *Našoj slozi* da su od 1890. do 1892. godine naručili te da je u selo stiglo 30 komada raznih knjiga kao: *Otče budi volja tvoja*, *Mladi bogoljub* od biskupa Dobrile, zatim *Oficij od velike nedilje*, *Istarske narodne pjesme* i drugo.³⁴⁶

³⁴³ *Naša sloga*, 21.8.1884., br. 34, str. 3.

³⁴⁴ KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

³⁴⁵ *Naša sloga*, 26.1.1899., br. 4, str. 1-2.

³⁴⁶ *Naša sloga*, 26.1.1893., br. 4, str. 3.

Naša sloga je putem oglasa nudila izdanja istarskih skladatelja, kao npr. novo izdanu zbirku s 14 muških zborova *Popievke za četiri muška grla*, skladatelja Matka Brajše-Rašana³⁴⁷ kojom se prvi puta istarski skladatelj pojavio u javnosti.³⁴⁸ Bilo je tu ponuda za albume i partiture za glasovir³⁴⁹, za tambure³⁵⁰, tamburaške zborove³⁵¹, za zborove³⁵², za popievke³⁵³, za časopis *Glazba*, lista za crkvenu i svjetovnu glazbu te dramatsku umjetnost³⁵⁴, i dr.

³⁴⁷ Matko Brajša – Rašan (Pićan kraj Pazina, 11.12.1859. – Zagreb, 5.9.1934.), pravnik, skladatelj i etnomuzikolog.

³⁴⁸ Polovica čistoga dobitka bila je namjenjena Družbi sv. Ćirila i Metoda. Cijena izdanja bila je 1 for. *Naša sloga*, 21.12.1883., br. 51, str. 5; 15.2.1894., br. 7, str. 4.

Matko Brajša–Rašan objavio je i zbirku Hrvatske narodne popievke iz Istre (50) svjetske i crkvene, za muški i mješoviti zbor u Puli, 1910. godine, no u njoj nema popievki Porečkog kotara, već pjesma iz okolice Pule, Pazina i Kastva.

³⁴⁹ Zagrebački album plesova za glasovir sadržavao je 14 plesova obljubljenih domaćih skladatelja. «Krasno opremljen, ciena 2 for. 50 nč., U njem imade novih kompozicija za glasovir dvoručno od Zajca, Kuhača, Eisenhuta, Fallera, Vilhara, Bosiljevca, Šestaka, Žerta i drugih. Upozoravamo na taj prvi pojav na glasbenom polu naše krasotice glasoviračice, neka ne propusti si nijedna nabaviti taj album. U njem imade 3 valčika, 1 brzopolka, 3 mazurke, 3 koračnice, 2 četvorke, 1 kolo, 2 polke. Plesanja dosta za 2 for. 50 nč.» *Naša sloga*, 23.3.1893., br. 12, str. 4.

³⁵⁰ «Tamburaške partiture Vilima Gustava Broža, skladatelja iz Sušaka, nude se u smislu da će izdavati svake subote počevši od srpnja, uz vrlo povoljnu pretplatu. Poznati skladatelj skladbi osobito u Zagrebu i Karlovcu od občinstva s oduševljenjem primljenih komada *Domovina moja*, *Iz hrvatskog primorja*, *Spavaj sladko*, ... posvetio se krasnomu hrvatskomu instrumentu – tamburici – te svojom zadnjom skladbom *Molitva mornara* odigrana na koncertu *Jadranske vile* na Sušaku.» *Naša sloga*, 6.7.1893., br. 27, str. 3.

³⁵¹ «Najnovije skladbe V. G. Broža za tamburaške zborove. Pošto je *Album plesova* posve udovoljio svojoj svrsi, odlučio se je poznati već skladatelj izdati: *Album koncertnih komada* koji sadržava 8 originalnih instrumentalnih koncertnih komada, i to: *Večer na moru*, fantazija, *Pozdrav dragoj*, serenada, *Pod slavjanskim krovom*, potpouri slavjanskih pjesama; *Moj san*, glazbena slika iz 14 stavaka, *Souvenir de Ruime*, *U spomen Tomislavu*, vijenac ljubavnih pjesama, *Nazdravice mornara*, fantazija veselih mornarskih pjesama. Album je izašao 15. svibnja, stoji 5 for. Gospoda i tamburaški zborovi koji žele album nabaviti neka se prijave kod skladatelja Vilima Gustava Broža, učitelja pjevanja i glazbe na kraljevskoj hrvatskoj velikoj gimnaziji na Sušaku kraj Rieke.» *Naša sloga*, 4.7.1896., br. 23, str. 4.

³⁵² «Zbirka izabranih hrvatsko–slovenskih mužkih zborova izdaje hrvatsko pjevačko društvo «Kolo» iz Zagreba, a uređuje ga Nikola pl. Faller.» *Naša sloga*, 17.5.1894., br. 20, str. 4.

³⁵³ «Milutin Farkaš ima više puta najavu za njegove zbirke. Sada je upravo izašao *Album za brač I.*, zbirka hrvatskih popjevaka, koji sadrži 40 hrvatskih popjevaka, a svaka je označena prstometom, tako da će i početnici moći vrlo lako tamburati.» *Naša sloga*, 10.3.1898., br. 10, str. 3.

³⁵⁴ Za klaviriste, guslače, učitelje i sve koje zanima glazba preporučao se novi časopis za glazbu. «Cijena za cijelu godinu for. 3. Izlazi mjesečno jedanput. Svakom broju priložen je muzikalni prilog, koji će sadržavati lakše i teže kompozicije za glasovir, gusle, orgulje, pjevanje itd. Prvi broj šaljemo svakomu tko zahtjeva badava na ogled.» *Naša sloga*, 23.3.1893., br. 12, str. 4.

Kao što je već spomenuto, godine 1910. i 1911. izašle su dvije zbirke talijanskih narodnih pjesama urednika G. Timeusa, koje su se najvjerojatnije pjevale i u Poreču.³⁵⁵

Od zapisa koje je Ivan Matetić-Ronjgov sakupljao u godinama 1924., 1930. i 1932. bez tonskih zapisa, u zbirci *Zaspal Pave* s Poreštine objavljeni su notni primjeri pjesama³⁵⁶: *Bože mili čuda velikoga, Da biš bila lipa, Igrala mi ta zlata jabuka, Igrala ta zlata jabuka, Jure leži, Laku noć, Mala moja, Majka Maru, Oj Barbanka, Oj divojko, Oj ti mala foška, One tri naranče, Pojela je nevestica, Popuhnul je, Pošla j'Anka u goru, Puna mi Pula, Pusta mladost moja, Rodila loza, Speta, speta bella, Svi su se fanti, Široko more i Dunaj, Tamo doli, Trava povaljena, Velebiću visoka planino, Vrbniče nad morem, Zandrla je šenica, Zaspala je Jelica, Zibala j'Ane, Zibala Jane, Zorice moja, Zrasla je jelva.*

7.2. NARODNI OBIČAJI

7.2.1. NARODNI BLAGDANI – PUČKE «FEŠTE»

Narod Poreča i njegove okolice crkvene je blagdane prihvatio kao narodne blagdane. Cijela je godina bila obilježena crkvenim kalendarom koji su povezivali s narodnim običajima. Tako su Hrvati slavili 5. srpnja, na dan svetkovine sv. Ćirila i Metoda, hrvatsku riječ i obrazovanje te pripadnost hrvatskom narodu, s plesnim zabavama, a noć prije palili su krijesove.³⁵⁷

³⁵⁵ U zbirci su objavljene himne koje su se pjevale u Istri: pulske, piranske, izolanske, lovranske, vodnjanske, pazinske i tršćanske te razne druge pjesme. G. TIMEUS, *Canzonette popolari cantate in Istria*, Tip. Boccasini e Co. Fratelli Niccolini, Pula, 1910.

³⁵⁶ Ivan MATETIĆ-RONJGOV, *Zaspal Pave, zbirka notnih zapisa narodnih pjesama Istre i hrvatskog primorja*, prir. Dušan Prašelj, Izdavački centar Rijeka, Kulturno-prosvjetno društvo «Ivan Matetić-Ronjgov, Rijeka, 1990., str. 135-164.

³⁵⁷ KPP, kut. 182 (1913.), J/8 (I), DAPA i *Naša sloga*, 1.8.1912., br. 31, str. 3.

7.2.2. VJENČANJE

Vjenčanje, kao i pogreb, bio je trenutak kada se, osim rodbine, okupljalo cijelo selo, ali i ljudi iz obližnjih sela. Bila je to prilika kada se pjevalo, sviralo i usmenom predajom širilo folklorno naslijeđe. Zanimljiv je članak u *Našoj slozi* o jednom vjenčanju u Kašteliru hrvatskih mladenaca: «Na dan 17. veljače, na sam pustni ponedjeljak, u dobro poznatoj i rodoljubnoj kući gosp. Marka Legovića Grgurova obavila se u Kašteliru vele liepa i vesela svečanost. Toga se dana Markova kćerka Marina vjenčala s vrlim i čestitim mladićem Milom, jedinim sinom dobroga i poštenoga posjednika i Hrvata Kocijančića iz Kaštelira. (...) Da je i u kući Markovoj i zaručnikovoj bilo gospodske gozbe, pjevanja lijepih hrvatskih narodnih pjesama, plesa, srdačnoga smieha i zdrave i pristojne narodne šale, to ne treba posebice ni spominjati.»³⁵⁸

7.2.3. PLESOVI

Svaka prilika bila je dobra za ples: obilježavanje svetkovine, blagdani, cijeli mjesec u znaku pusta, sakupljanje sredstava u korist nekog društva. Svako je mjesto imalo dvoranu za održavanje plesa ili neko mjesto na otvorenom u privatnom ili društvenom vlasništvu. Nekoliko dana prije samog plesa trebala se tražiti dozvola za takvo okupljanje od Kotarskog poglavarstva radi sigurnosti te održavanja javnog reda i mira. Porečko kotarsko poglavarstvo nije uvijek takve zamolbe odobravallo, s obrazloženjem da ne može dati željenu dozvolu. Iza takvih odgovora krio se politički motiv u selu ili gradu, a ponekad prethodno narušavanje javnog reda i mira iz nacionalnih pobuda.

Godina 1897. bila je vrlo napeta u općini Poreč zbog pokušaja oružanog napada na talijansku vladajuću gospodu. Pretpostavljam da se zbog straha da će na

³⁵⁸ *Naša sloga*, 12.3.1896., br. 11, str. 1-2.

javnim mjestima doći do kakvih trzavica, broj održanih javnih plesova u toj općini drastično smanjio u toj i narednoj godini. Što će nam potvrditi i podaci iz tablice br.3.

Prema izvješću kojeg su općine morale dostaviti Porečkom kotarskom poglavarstvu imamo uvida koliko se javnih plesova i «fešta» održalo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeća.

	1896.	1897.	1898.	1899.	1900	1901.	UKUPNO
Poreč	34	4	17	30	36	13	134
Vrsar	14	26	27	23	25	25	140
Višnjan	15	30	19	10	36	20	130
Vižinada	9	6	10	0	1	0	26
UKUPNO	72	66	73	63	98	58	

Tablica 3. Broj održanih plesova po općinama Poreča i okolice.³⁵⁹

Plesovi su bili usko vezani uz svirače. To su bili manji sastavi od dva do tri svirača pa sve do cijelog orkestra.

U Poreču se ples održavao u dvorani kazališta. U Taru je Angelo Palma tražio da mu dozvole organizirati javni ples.³⁶⁰ U Vižinadi se plesalo u sali udovice Marine Fabbaz.³⁶¹ U Kašteliru se plesalo u kući Giovannija Bernobicha (Ivana Bernobića), k.br. 145.³⁶² U Višnjanu je Pietro Decolle organizirao javni ples u vlastitoj sali.³⁶³

³⁵⁹ KPP, kut. 78 (1901.), J/8, DAPA.

³⁶⁰ KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

³⁶¹ KPP, kut. 46 (1894.), J/8, DAPA.

³⁶² KPP, kut. 39 (1892.), J/8, DAPA.

³⁶³ KPP, kut. 46 (1894.), J/8, DAPA.

8. OSTALE NEGLAZBENE UDRUGE GRAĐANA NA POREŠTINI

1880-ih godina u Poreču i okolici zabilježen je nagli porast broja registriranih udruga koji se iz godine u godinu povećavao. Osim registriranih udruga bilo je i organiziranih skupina osoba koje su se po određenoj zajedničkoj osnovi družili, no nisu se registrirali kao zasebna udruga. Svake godine održavale su se godišnje skupštine svih aktivnih udruga s dnevnim redom: izvješće o radu, financijsko izvješće i razno, i o tome bi obavijestile Porečko kotarsko poglavarstvo. Ponekad bi, osim poziva za godišnju skupštinu, izvijestile i o naknadnim zaključcima skupštine.

Prvi spisak udruga koji se nalazi u Porečkom kotarskom poglavarstvu datira iz 1888. godine, kada su u Poreču i okolici djelovala registrirana društva: «Società operaja in Parenzo»³⁶⁴, «Società mutuo soccorso Višnjani»³⁶⁵, «Società istriana di archeologia e storia patria»³⁶⁶, «Club Canottieri 'Adriatico' Parenzo»,³⁶⁷ «Pro Patria», Poreč,³⁶⁸ «Pro

³⁶⁴ «Società operaja» osnovana je 4. studenog 1873. godine. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA. Direkciju «Società operaja» Poreč 1898. godine činili su: predsjednik dr. A. Amoroso, dopresjednik Benedetto Marchese Polesini, blagajnik Giuseppe Bradamante i tajnik Domenico Monfalcon. KPP, kut. 59 (1898.), J/8, DAPA.

Na godišnjoj skupštini «Società operaja» održanoj 25. studenog 1900., izabrani su: Andrea Amoroso, advokat, predsjednik; Benedetto Marchese Polesini, dopresjednik; Luigi Calegari, tajnik; Giuseppe Bradamante, blagajnik. KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

³⁶⁵ Prilikom konstituiranja «Società Operaja di mutuo soccorso» u Višnjani, 21. svibnja 1882. godine, na programu je bila predviđena šetnja po selu s bandom, sviranje i pjevanje raznih glazbenih komada (sviranje, zorno pjevanje pjesme *Inno dell' Istria* (Istarske himne) i ples. KPP, kut. 15 (1882.), J/8, DAPA.

³⁶⁶ «Società istriana di archeologia e storia patria» osnovana je 2. ožujka 1884. godine. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA. Iste godine društvo počinje izdavati zbornike *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*. Za osnivanje društva zaslužni su bili dr. Andrea Amoroso, Carlo De Franceschi, svećenik Angelo Marsich, Antonio Scampicchio, Felice Glezer i Giovanni Cleva. Zbornici izlaze do današnjih dana s povijesnom i umjetničkom građom s mjestom izdavanja u Poreču, a kasnije u Trstu. Godine 1888. predsjednik društva bio je Carlo de Franceschi, tajnik Marco dr. Tamaro, a dopredsjednik dr. A. Amoroso. KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA; Slijedeći podatak imamo za godinu 1897. kada je dužnost predsjednika vršio dr. A. Amoroso, tajnik je bio dr. M. Tamaro. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

Kao datum osnivanja navodi se i 24. srpanj 1884. Enea MARIN, *Nel 1884 sorge a Parenzo La società istriana di archeologia e storia patria*, *In Strada Granda*, ožujak, 1984., br. 21, str. 27–34.

³⁶⁷ «Club Canottieri 'Adriatico' Parenzo» osnovan je 28. rujna 1885. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA. Prvi predsjednik društva bio je Benedetto Polesini, za tajnika bio je odabran Antonio Zelco, a za blagajnika Giuseppe Davanzo. Uniforma veslača sastojala se od bijelih hlača, plave vunene majice na kojoj je bilo vezeno sidro i ispod njega natpis «Adriatico» te plave kape. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1886.), *In Strada Granda*, kolovoz, 1980., br. 15, str. 5.

Zadaća društva bila je njegovanje sportskih i mornarskih aktivnosti članova različitih platežnih mogućnosti. U svom radu bili su vrlo uspješni i osvajali razne nagrade. Lina GALLI, I canottieri, *In Strada Granda*, lipanj, 1975., br. 5, str. 5–7.

Patria», Vrsar³⁶⁹, «Consorzio Agrario distrettuale» Poreč³⁷⁰, «Società filarmonica» Poreč, «Società filarmonica», Vrsar, «Casino di Società Parenzo»³⁷¹ i «Circolo Parentino Parenzo»^{372 373}.

Godine 1891. osnovano je društvo «Lega Nazionale» u Poreču. Za predsjednika odabran je Riccardo Pitteri.³⁷⁴

Slijedeći podaci su iz 1897. godine³⁷⁵ kada su novoupisana društva bila «Società Filarmonica u Vižinadi»³⁷⁶, «Lega Nazionale» Sv. Lovreč Pazenatički, «Lega Nazionale» Vrsar i «Lega Nazionale» Labinci.³⁷⁷

U 1899. godini u Poreču i okolici djelovala su slijedeća društva³⁷⁸:

Poreč: «Società Operaia»,
 «Società Dei tipografi del Litorale», gruppo Parenzo,

Godine 1888. odabrali su novo predsjedništvo s predsjednikom Sebastianom Sbisom, dopredsjednikom Benedettom de Polesinijem, voditeljima Giorgiom Cibirin, Claudijom Cuzzijem, Pietrom Privileggiom, Egidijom Roccom i Antonijom Zelcom. Svi su imali prebivalište u Poreču. KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA. Direkciju «Società canottieri 'Adriatico'» 1898. godine činili su: predsjednik Angelo Danelon, dopredsjednik: Benedetto Marchese Polesini, voditelji: Antonio dr. Pugatschnig i Luigi Sbisà, članovi: Vittorio Amoroso, Narciso Mrach i Luigi Calegari. KPP, kut. 59 (1898.), J/8, DAPA.

S osnutkom društva «Forza e valore» 1901. godine to se društvo gasi, odnosno prelazi u novoosnovano društvo kao jedna sekcija. Lina GALLI, I canottieri, *In Strada Granda*, lipanj, 1975., br. 5, str. 5-7.

³⁶⁸ Društvo «Pro Patria» Poreč osnovano je 23. listopada 1886. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

Godine 1888. za predsjednika odabran Francesco Sbisà, za tajnika Giorgio Baseggio, za blagajnika Bernardo Bichiacci, zamjenici blagajnika bili su: Angelo Pernzoni i Egidio Rocco. KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

Godine 1890. promjena u vodstvu bila je samo kod zamjenika blagajnika, sada su to bili Egidio Rocco i Angelo Perutino. KPP, kut. 33 (1890.), J/8, DAPA.

Iste godine, 1890. društvo «Pro Patria» raspušteno je od strane austrijskih vlasti. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1890.), *In Strada Granda*, ožujak, 1981., br. 16, str. 7.

³⁶⁹ «Pro Patria» Vrsar osnovano je 10. listopada 1886. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

³⁷⁰ «Consorzio Agrario distrettuale» Poreč osnovan je 3. prosinca 1885. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

³⁷¹ «Casino di Società Parenzo» osnovan je 22. prosinca 1885. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

³⁷² «Circolo Parentino Parenzo» osnovano je 15. travnja 1885. KPP, kut. 52 (1897.), J/8, DAPA.

³⁷³ KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

³⁷⁴ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1891.), *In Strada Granda*, ožujak, 1981., br. 16, str. 7.

³⁷⁵ U porečkoj «Legi Nazionale» godine 1897. za predsjednika je izabran Giuseppe Calegari, za tajnika: dr. Giacomo Amoroso, za blagajnika Angelo Danelon, a zamjenici blagajnika bili su: Luigi Calegari i Francesco Fabbro. Predstavnici društva za generalni kongres izabrani su dr. Giovanni Cancioni, Benedetto Marchese de Polesini, dr. Marco Tamaro, Stevo conte Becich, Giovanni Tavolato, dr. Tomaso de Vergattini, Egidio Rocco e Nicolo Danelon. KPP, kut. 52, (1897.), J/8, DAPA.

³⁷⁶ Iako osnovana nekoliko godina prije, 1883.

³⁷⁷ KPP, kut. 52, (1897.), J/8, DAPA.

³⁷⁸ KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

"Società Istriana di archeologia e storia patria",
 «Lega Nazionale», gruppo Parenzo³⁷⁹,
 «Lega Nazionale», gruppo Torre,
 "Consorzio agrario distrettuale",
 "Società Filarmonica Parenzo",
 "Società Del Casino Parenzo",
 "Società Sportiva"³⁸⁰,
 "Società S. Cirillo e Metodio", gruppo Mompaderno

Vrsar: «Lega Nazionale», gruppo Orsera³⁸¹
 «Lega Nazionale», gruppo S. Lorenzo³⁸²
 "Società Filarmonica"³⁸³
 "Hrvatska čitaonica S. Lorenzo"³⁸⁴

Višnjan: "Società di mutuo soccorso",
 «Lega Nazionale», gruppo Visignana

Vižinada: «Lega Nazionale», gruppo Visinada³⁸⁵,

³⁷⁹ U «Legi Nazionale» Poreč 1900. godine izabran je Giuseppe Calegari, predsjednik; Giacomo Amoroso, tajnik; Angelo Danelon, blagajnik; Francesco Fabro, zamjenik blagajnika i Luigi Calegari, zamjenik blagajnika. KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

Godine 1904. izabrani su: Giuseppe Calegari, predsjednik; Amedeo Tesserini, tajnik; Angelo Danelon, blagajnik; Francesco Fabro, zamjenik blagajnika; Lodovico Piccoli, zamjenik blagajnika. KPP, kut. 95 (1904.), J/8 DAPA.

³⁸⁰ Dana 24. siječnja 1901. godine preimenovana u «Società Ginnastica Parentina 'Forza e valore'». Za prvog predsjednika izabran je Gregorio Draghicchio. Iste godine inaugurirana je sportska dvorana «Forza e valore» i zastava društva. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1901.), *In Strada Granda*, rujan, 1981., br. 17, str. 8.

Ciro Rossi, firentinski pjesnik i kipar koji je učinio Verdijevu bistu za porečko kazalište, od 1909. godine je bio tehnički direktor društva «Forza e Valore». Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1909.), *In Strada Granda*, kolovoz, 1982., br. 19, str. 6–7.

Godine 1912. u vodstvu društva su: Giovanni dott. Comandich, predsjednik; Paolo march. Polesini; Ruggero Sloovich, blagajnik; Antonio Blasevich, tajnik; Giorgio Domazetovich, voditelj veslača. KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

Dana 2. lipnja 1915. godine prema nalogu C. i kr. Namjesništva u Trstu društvo „Forza e valore” se raspušta. Četrdesetak mladića, članova društva, ušlo je u talijansku vojsku. Godine 1919. društvo nastavlja s radom. Lina GALLI, I canottieri, *In Strada Granda*, lipanj, 1975., br. 5, str. 5-7.

³⁸¹ Te su godine imali 200 članova.

³⁸² Te su godine imali 125 članova.

³⁸³ Te su godine imali 30 članova. Društvo je preimenovano u «Nuova società filarmonica».

³⁸⁴ Ako su upisivali članove društava u toj općini, nije poznato zašto i ovom društvu nije upisan broj.

“Lega Nazionale”, gruppo S. Domenica,
«Lega Nazionale», gruppo Castellier,
“Casino sociale”,
“Društvo za štednju i zajmove”.³⁸⁶

Porečka mladež okupljala se u «Clubu Fantasia» za organizaciju zabava, plesova, koncerata, maskenbala te radi animiranja talijanske propagande. Klub je osnovan 1902. godine, a predsjednik kluba bio je Antonio Draghicchio.

Te godine organizirali su maskiranu povorku s trima alegorijskim kolima i lokomotivom sa željezničarima i putnicima. Vesela povorka defilirala je na ushićenje naroda koji je kliktao i pjevao.³⁸⁷

Godine 1903. osim spomenutih društava djeluju i:³⁸⁸

Poreč: «Lega Nazionale», gruppo Villanova di Parenzo,
«Družba sv. Ćirila i Metoda», podružnica Baderna
«Družba sv. Ćirila i Metoda», podružnica Žbandaj,
“Biblioteca sociale circolante”³⁸⁹,
“Associazione italiana di beneficenza”,
“Direzione centrale della Società magistrali istriane Parenzo”,

Vrsar³⁹⁰: “Gabinetto di lettura con biblioteca popolare circolante”,

Višnjana: “Confraternità del Rosario Visignana”,

³⁸⁵ «Legu Nazionale» u Vižinadi 1900. godine vodili su: Giovanni Fattor, fu Giovanni, predsjednik; Francesco Ritossa di Agostino, tajnik; Gaetano Padovan, fu Francesco, blagajnik. KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

³⁸⁶ Kaštelirsko «Društvo za štednju i zajmove» osnovano je 1900. godine. Članovi prvog upravnog odbora bili su: Ante Legović, svećenik u Kašteliru, upravitelj; Fran Stavelik, župe upravitelj u Kašteliru, zamjenik; Ante Rejslavy, učitelj u Kašteliru, odbornik; Jakov Ružić, pok. Jakova, posjednik u Kašteliru, odbornik, Simun Depolo, predsjednik u Kašteliru, odbornik. KPP, kut. 72 (1900.), J/8, DAPA.

³⁸⁷ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1902.), *In Strada Granda*, rujana, 1981., br. 17, str. 8.

³⁸⁸ KPP, kut. 95 (1904.), J/8, DAPA.

³⁸⁹ Prema Lini Galli osnovana je 1898. godine. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1898.), *In Strada Granda*, rujana, 1981., br. 17, str. 8.

³⁹⁰ U popisu društava crvenom olovkom prekrivena je Hrvatska čitaonica u Sv. Lovreču. KPP, kut. 95 (1904.), J/8, DAPA.

“Società filarmonica Visignana”,

Vižinada: “Società filarmonica in Visinada”,
“Gabinetto agricolo – operaio di lettura con biblioteca popolare circolante Visinada”,
«Družba sv. Ćirila i Metoda» za Istru u Kašteliru

Nova udruženja 1905. godine bila su³⁹¹:

Poreč: “Gabinetto agricolo – operaio di lettura con biblioteca popolare circolante in Torre”,
“Gabinetto di lettura parentino in Parenzo”,

Vižinada: “Confraternità di S. Giovanni Battista in St. Domenica”,
«Družba sv. Ćirila i Metoda» za Istru u Ferencima,
“Unione cattolica popolare in Visinada”.

Godine 1907. osnovalo se društvo “Direzione centrale della Società magistrali istriane Parenzo”.

Hrvatsko zabavno društvo «Napredak» iz Nove Vasi osnovano je 1912. godine. Svrha društva bila je priređivati zabave, plesove, izlete, predstave, održavati predavanja za svoje članove i uzvanike te čisti dobitak namijeniti Družbi sv. Ćirila i Metoda za Istru. Društvo se sastajalo u kući Mate Vlašića iz Nove Vasi,³⁹² koji je bio i predsjednik društva.

Da su hrvatska društva bila promatrana i kritizirana, za razliku od talijanskih,³⁹³ govori nam i činjenica da je Mato Vlašić dobio rješenje općinskog

³⁹¹ KPP, kut. 118 (1907.), J/8, DAPA.

³⁹² KPP, kut. 165 (1912.), J/8, DAPA.

³⁹³ «Alcuni giovani di qui essendosi proposti di tenere una pubblica festa da ballo in questa sala teatro, presentarono a questo Municipio l'istanza che nel compiego si allega. Lo scrivente prendendo lingua ch'era pur bene di rendere edotto della cosa anche quest'inclito i.r. Capitanato distrettuale, faceva al Medesimo il rapporto che in copia qui si unisce, avanzandogli col medesimo l'istanza in discorso. Su di ciò il surriverito i.r. Capitanato, emise il decreto 19 gennaio corrente N.591, il quale pure si unisce qui in originale.

poglavarstva u Poreču kojim je osuđen na plaćanje globe i biljega u iznosu od 22 krune, jer da je priredio javni ples bez propisane dozvole. Međutim, Mato Vlašić je odgovorio da se ne smatra pozvanim platiti jer da je tri dana prije zabave ples prijavio Porečkom kotarskom poglavarstvu te da nije dobio nikakvu zabranu održavanja plesa na kojoj su, i onako, bili pozvani samo članovi i njihove obitelji pa organizirani ples ne smatra javnim.³⁹⁴

Iste godine, 1912., osnovano je i "Hrvatsko katoličko omladinsko društvo in Foscolino" (u Fuškulinu), Hrvatsko zabavno društvo «Sokol» u Funtani³⁹⁵ i «Lega Nazionale» in Fontana³⁹⁶

Glazbenom djelatnošću bavile su se razne spomenute udruge.

"Società del Casino" bilo je društvo koje je imalo svoj bar i novine za iščitavanje, no bilo je registrirano i za organizaciju plesova i drugih društvenih susreta. Statut je donijet 28. svibnja 1891., a 8. travnja 1906. donijet je novi, kada je

Visto il tenore del decreto e ritenendosi quanto dal medesimo, lo scrivente trovò per ora di far sospendere la tenuta del veglione, lasciando libero agli istanti di chiedere un permesso per il ballo senza maschere.

Lo scrivente ritiene per fermo che il rilasciare permessi di ballo, se anche nel medesimo vi debbano intervenire maschere, quando il ballo non sia dato in un osteria o trattoria, sia di competenza del capocomune; e così pure la sorveglianza dei balli. In Parenzo, da quando si ha memoria, sempre tali permessi venivano rilasciati dal podestà e questi prendeva cura della sorveglianza per l'ordine. Così sempre dal Podestà veniva dato il permesso di ballo, anche con maschere, alla locale Società operaja e ad altre corporazioni. Così si pratica pure negli altri luoghi della nostra provincia. Nella provincia si potrebbe fare un' eccezione per Pola, ove le peculiari condizioni sociali di quella città, forse richieggono speciali provvedimenti pel mantenimento dell'ordine; i quali non occorrono di certo per Parenzo, ove la mite indole della popolazione e l'omogeneità degli elementi sociali, sono area sicura pel mantenimento dell'ordine, senza bisogno di rigorosa ed eccezionale sorveglianza.

Ora non si sa intendere, perchè da un momento all'altro debba venire cambiata una disposizione che ebbe sempre vigore in base alle vigenti normali. Perchè il podestà di Parenzo verrebbe ora da un momento all'altro senza un motivo al mondo menomato delle sue prerogative? Eppoi nel caso in discorso, nell'istanza non si fa menzione, che il ballo sarà mascherato, si dice soltanto, fra parentesi, 'veglione', forse per dare titolo piu' decoroso alla festa; imperocchè si possono dare dei veglioni anche senza maschere.

Ritenendo le esposte ragioni per buone, lo scrivente prega Cotest' Eccelsa i.r. Luogotenenza di riformare il contestato decreto capitanale N. 591, confermando la competenza podesterile pel rilascio di permessi da ballo e pel la relativa sorveglianza diretta.

Dal Municipio di Parenzo, 20. gennaio 1888., Il Podestà Francesco Sbisà.» KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

³⁹⁴ KPP, kut. 182 (1913.), J/8, DAPA.

³⁹⁵ KPP, kut. 166 (1912.), J/8, DAPA.

³⁹⁶ KPP, kut. 165 (1912.), J/8, DAPA.

odabrana i nova direkcija, i to: G. Candussio za predsjednika, dr. G. Catani i dr. A. Mauzolini za voditelje.³⁹⁷

Ples su organizirala i društva kojima to nije bila osnovna zadaća, no s plesom su organizatori prikupljali sredstva za svoje potrebe, u korist nekog drugog društva ili u druge humanitarne svrhe. Tako su ples organizirale «Lega nazionale»³⁹⁸, «Società operaja»³⁹⁹, «Società filarmonice»⁴⁰⁰ i drugi. Da bi mogli organizirati ples izmislili bi razna opravdanja. Jedan takav primjer je kada je Società canottieri «Adriatico» in Parenzo željela organizirati ples za «Pro Patriju». Pošto organizacija plesova nije bila jedna od djelatnosti društva prema njihovom statutu, razlog organiziranju bio je taj što je ples vježba za razvoj snage i elastičnosti čovjeka te se može ubrajati u vježbu za veslače.⁴⁰¹ (Vidi prilog 26. Plakat društva «Forza e valore», poziv na vokalno-instrumentalni koncert.)

Società ginnastica parentina «Forza e valore» dobila je dozvolu 1902. godine da u sklopu društva imaju «fanfaru»⁴⁰², nazvanu i «armonia musicale», sastavljenu od članova društva, koja je svirala za potrebe kluba ili na druženjima za članove društva i njihove obitelji. Kad su nastupali javno, nosili su uniformu članova kluba. Na jednom takvom skupu orkestar tzv. «Orchestra sociale» pod vodstvom učitelja G. Ancaranija odsvirao je *Uvodni marš (Marcia d'introduzione)* i *Završni Marš (Marcia finale)*. (Vidi prilog 27. Notni prilozi orkestra društva «Forza e valore».)

³⁹⁷ KPP, kut. 109 (1906.), J/8, DAPA.

³⁹⁸ «Lega Nazionale» Poreč, «Lega Nazionale» Vižinade, i «Lega Nazionale» Višnjana. KPP, kut. 39 (1892.), J/8; kut. 109 (1906.), J/8; KPP, kut. 49 (1895.), J/8; KPP, kut. 49 (1895.), J/8, DAPA.

³⁹⁹ KPP, kut. 49 (1895.), J/8, DAPA.

⁴⁰⁰ KPP, kut. 49 (1895.), J/8, DAPA.

⁴⁰¹ Ipak je veslačima tada bilo zabranjeno prirediti zabavu u korist društva «Pro patria». Kao razlog navodi se da bi uzrok mogao biti taj što bi takva zabava prešla djelokrug veslača i što se protiv njih nedavno postupati moralo radi narušavanja javnog reda i mira. „Pak bi trebalo viditi i raspored zabave, da se o dotičnoj zabavi uzmogne suditi kako valja (...)”. *Naša sloga*, 26.1.1888., br. 3, str. 3; KPP, kut. 30 (1888.), J/8, DAPA.

⁴⁰² Manji sastav isključivo limenih puhača.

Orkestar je bio sastavljen od 13 amatera, koji su svirali: 4 krilnice u B-duru, 1 trombon, 6 krilnih rogova i 2 tube.⁴⁰³

Osim dozvole za glazbeni odjel u sklopu kojeg je djelovala fanfara i zbor u sljedećim godinama dobili su dozvolu za rekreativni odjel koji je obuhvaćao dramsku, glazbenu i plesnu sekciju te varietè. Tako je sportsko društvo «Forza e valore» moglo organizirati plesove, izlete, kulturne susrete u kazalištu Verdi, vokalne ili instrumentalne koncerte. Sva zbivanja organizirala su se u korist društva, ali i Lege Nazionale.⁴⁰⁴

Godine 1911., 1912. i 1913. održao se veliki ples veslača na otvorenom u Poreču, na kojem je izvedena skladba A. Smareglije *Inno dei canottieri* (*Himna veslača*), napisana 1886. godine. Ta je himna bila voljena i prihvaćena u narodu tako da je glazbu himne porečka Banda cittadina često izvodila.⁴⁰⁵

⁴⁰³ «... 4 cornette in si bemolle (op.a. vrsta trube), un trombone di canto, 6 genis d'accompagnamento (op.a. najčešće u Es-duru) e 2 bassi (op.a. moguće u B-duru ili u F-duru)». KPP, kut. 84 (1902.), J/8, DAPA.

⁴⁰⁴ Enea MARIN, Le società sportive di Parenzo, 2. dio, *In Strada Granda*, lipanj, 1994., br. 44, str. 4-7. ⁴⁰⁵ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1911.) (1912.) (1913.), *In Strada Granda*, kolovoz, 1983., br. 21, str. 7; ožujak 1984., br. 22, str. 11-12; rujan, 1984., br. 23, str. 9.

Tekst himne *Inno dei canottieri istriani* objavljen u: Lina GALLI, I canottieri, *In Strada Granda*, lipanj, 1975., br. 5, str. 5-7.; i G. Timeus, G. TIMEUS, *Canzonette popolari cantate in Istria*, 1910. godine.

Inno dei canottieri istriani

*Voghiam con ansia, voghiam, voghiamo
pieni di fede, ebbri d'amor,
del mar sull'onda corriam, corriamo
lesti nel braccio, forti nel cor.*

*Mai sempre il giubilo ci brilli in viso
che la speranza precinizzò
splendido e bello come il sorriso
d'amata vergine che lo sognò.*

*Coraggio, avanti, son nostre l'onde
che ci richiaman l'alma e il piacer,
nostre le spiagge, nostre le sponde
che a noi vicine si fan veder.*

*O mare, limpido specchio del cielo,
maestro eterno d'ampio grior,
c'infiamma l'animo di patrio zelo
col raggio insolito dell'avenir.*

Voghiam con ansia ...

Mai sempre ...

*Ecco Salvore, Viva Salvore!
L'augusto simbolo che ci adunò;
salì per l'aria l'inno d'amore
che il mar da secoli profetizzò.*

*E sostenendo le nostre squadre
Che son l'orgoglio del nostro cor,
Ci parla sempre di nostra madre,
Dell'Istria nostra ci parla ognor.*

Prema gradskom vodiču, Poreč je 1913. imao ove institucije: Talijansko dobrotvorno društvo, Grupu «Lega Nazionale», redakciju novina «Unità nazionale», redakciju novina «Vita Autonoma», društvo «Archeologia e storia patria», društvenu pokretnu biblioteku, biblioteku Kotarskog poglavarstva, Gradsku biblioteku, Arheološki muzej, Lapidarij, Društvo Casinò, Sportsko porečko društvo «Forza e Valore», Glazbeni institut, Planinarsko društvo «Učka» i Radničko osiguravajuće društvo.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1913.), *In Strada Granda*, ožujak, 1984., br. 22, str. 12.

9. ISTRA TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Početak I. svjetskog rata (1914.) prekinuti su međunacionalni sporovi u Istri. Izlazak Italije iz saveza s Njemačkom i Austro-Ugarskom⁴⁰⁷ bio je poprilično jasan znak talijanskih teritorijalnih pretenzija prema istočnoj jadranskoj obali, premda tada još nije bio poznat tajni Londonski sporazum⁴⁰⁸ kojim su saveznici Italiji, kao nagradu za ulazak u rat, ponudili, pored ostalog, austrijske teritorije, Istru i veći dio Dalmacije.⁴⁰⁹ Dana 31. srpnja 1914. slijedila je generalna mobilizacija. (Vidi prilog 28. Poziv na generalnu mobilizaciju.)

Ulaskom Italije u rat protiv Austro-Ugarske nastupili su teški dani za narod Istre, a i Poreča. Po ulasku Italije u rat Istra je bila u ratnoj zoni. Sposobni za vojsku su mobilizirani i poslani na front. Austrijska vlada počela je zatvarati talijanske iredentiste, 1916. godine raspušta se Sabor i Pokrajinski odbor, uvodi se komesarijat, stotine Talijana bježe u Italiju.⁴¹⁰ Korespondencija s Porečkim kotarskim poglavarstvom koja je dosada bila moguća na jeziku govora i pisma u pojedinaca, sada je bila isključivo na službenom, njemačkom jeziku.

Hrvatski i slovenski političari iz Istre vodili su politiku i brigu izvan Istre, a osnovna značajka bila je očuvati Istru od osvajačkih težnji Italije i ujedinjenje Istre s ostalim hrvatskim odnosno slovenskim krajevima. „U veljači 1915. prvaci tršćanske Edinosti, među kojima i Matko Mandić, šalju punomoć Trumbiću i Supilu, odnosno Jugoslavenskom odboru, da zastupaju u svom radu misao o ujedinjenju Istre, Trsta i Slovenskog primorja s ostalim hrvatskim i slovenskim krajevima. U ožujku, na sastanku hrvatskih i slovenskih svećenika u Rijeci, na kojem je sudjelovao kao jedini laik i Matko Laginja, prihvaćen je memorandum upućen Papi u kojem ističe da hrvatske i slovenske zemlje trebaju u bilo kakvoj političkoj kombinatorici ostati zajedno; ukoliko to ne bude moguće u okviru Habsburške Monarhije, onda bi valjalo zastupati tezu da Hrvati i Slovenci uđu zajedno sa Srbima u zajedničku jugoslavensku

⁴⁰⁷ Dana 4. svibnja 1915. godine.

⁴⁰⁸ Dana 24. svibnja 1915. godine.

⁴⁰⁹ Darko DAROVEC, *Pregled istarske povijesti*, str. 82.

⁴¹⁰ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II., str. 467.

državu. Na tajnom sastanku predstavnika hrvatskih i slovenskih stranaka, među kojima je bio i Spinčić, održanom u travnju 1915., svi su se izjasnili za ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba Austro-Ugarske sa Srbijom i zaključili da neće nikada pristati da Istra i slovensko primorje pripadnu Italiji. Toga je mjeseca, na idućem sastanku, odlučeno da pođu u emigraciju potpredsjednik Političkog društva za Hrvate i Slovence Istre, Dinko Trinajstić, i zastupnik tršćanskih Slovenaca, Gustav Gregorin, kako bi sudjelovali u radu Jugoslavenskog odbora. Njima se pridružio i hrvatski publicist i književnik iz Istre Milan Marjanović.»⁴¹¹

Zbivanja potkraj rata (1918.) i propast Austro-Ugarske omogućili su istarskim Hrvatima da dovrše nacionalnu integraciju. Kad je početkom listopada 1918. godine osnovano „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba» u Zagrebu, u njemu je Istra bila zastupana putem predstavnika Hrvatsko-slovenske narodne stranke – Laginje, Spinčića, Červara, Josipa Grašića i Šime Kurelića. Prilikom proglašenja nezavisnosti Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada 1918., Narodno je vijeće posebno istaknulo da u tu državu pripada i Istra. Tada je povjerenikom za Istru postao Matko Laginja. Tih su dana odbori Narodnog vijeća SHS preuzeli vlast u svim istarskim općinama s hrvatskom i slovenskom većinom. No, to je bilo kratkog daha jer je ubrzo talijanska vojska okupirala Istru i kvarnerske otoke, ukinula vlast odbora Narodnog vijeća, raspustila narodnu stražu, sprečavala svako izražavanje nacionalnih osjećaja hrvatskog stanovništva, provodila progone i pokazivala namjeru da te krajeve priključi Italiji».⁴¹²

U ime Antante, između Austrije i Italije sklopljeno je 3. studenog 1918. godine primirje u Udinama («Villa Giusti»), a 11. studenog primirje je potpisala i Njemačka. Prema točki 6. Uvjeta za kopno provizorna Uprava područja koja je napustila austrougarska vojska bila je povjerena lokalnim organima vlasti pod nadzorom zapovjedništva talijanskih okupacijskih jedinica.⁴¹³

⁴¹¹ Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str.45-47.

⁴¹² Nevio ŠETIĆ, *ibid.*, 45-47.

⁴¹³ Dušan TUMPIĆ, *Hrvatska Istra*, Alineja, Zagreb, 1993., str. 73.

Počevši od 3. studenog u Istru dolazi razdoblje talijanske uprave i talijanskih administrativno-upravnih organa.⁴¹⁴

Nakon 1918. godine nastupa veliki preokret, kada je cjelokupni hrvatski nacionalni korpus nastavio živjeti u novoj zajednici, tzv. Prvoj Jugoslaviji, dok Istra, Rijeka, Kvarnerski otoci, Cres, Lošinj, Vele i Male Srakane, Susak, Ilovik i Unijski, grad Zadar, Lastovo i Palagruža nastavljaju živjeti odvojeno od svoje matice.⁴¹⁵

9.1. POREČ ZA VRIJEME RATNIH GODINA

S obzirom da je Poreč bio «talijanski grad», a Italija je bila u ratu s Austrijom, za stanovnike ovoga grada početak rata i godine rata bile su vrlo teške.

Nakon objave rata Italije i Austrije (24. svibnja 1915.), pozvani su svi muškarci od 18 do 50 godina da se odazovu pozivima za mobilizaciju. Slijedila su hapšenja. Neki su (talijanski) Porečani evakuirali. Mnogi su pristupili talijanskoj vojsci.

Grad počinje mijenjati izgled. Skidaju se talijanski natpisi te se vraćaju stara imena ili imena austrijskog značaja. Krovovi Eufrazijeve bazilike i biskupskog sjedišta označavaju se znakovima protiv bombardiranja. Počinje se s izgradnjom avionskog pristaništa koje mnogi stanovnici nisu željeli u blizini. Skladište bombi bilo je smješteno na plovilu usred luke što je za grad predstavljalo veliku opasnost. Na hridi Sv. Nikole postavljena je artiljerija kao i na više mjesta oko porečke obale. Grad je bio zatvorena utvrda.

Dana 12. listopada 1915. godine na otoku Sv. Nikola instalirana je telegrafija Marconi. Nakon 48 sati vlasnici, grofovi Polesini, morali su napustiti dvorac za potrebe vojske.

⁴¹⁴ M. KORLEVIĆ, Uprava i sudstvo u Istri od 1918 – 1945, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 11, Rijeka, 1954., str. 19-20.

⁴¹⁵ Nevio ŠETIĆ, *Istra između tradicionalnog i modernog*, str. 20.

Vladala je glad, neimaština i zime su bile hladne.

9.2. UTJECAJ RATNIH GODINA NA KULTURU POREČA I OKOLICE

Prvi svjetski rat zaustavio je kulturni i politički napredak Istre pa tako i Poreča i njegove okolice osim u Puli gdje se kontinuirano održavaju programi, iako ne više tako često, uglavnom u korist ratnih stradalnika.

Na upit Porečkog kapetanata općinama o postojećim društvima koja i dalje djeluju 1916. godine, saznajemo da su u Poreču djelovala⁴¹⁶: «Società del Casino»,⁴¹⁷ «Biblioteca circolante»,⁴¹⁸ «Associazione agricola parentina»,⁴¹⁹ «Società Operaia di Mutuo soccorso»,⁴²⁰ «Società fra industriali e negozianti»⁴²¹ «Circolo Parentino di cacciatori»⁴²² i «Cooperativa di consumo, Soc p. Acq. Cumulativi»⁴²³.

U Taru je djelovala «Società filarmonica» u kojoj je djelovala glazbena škola. Glazbenim društvom predsjedavao je Matteo Petressich. Glazbena škola djelovala je i u porečkoj Novoj Vasi, u sklopu društva Unione musicale italiana koje je vodio Pietro, (Candida), Barbich. U Novoj Vasi djelovalo je i «Hrvatsko zabavno društvo» pod vodstvom Mattea Vlassicha, koje je organiziralo plesove i zabave u korist Družbe Sv. Ćirila i Metoda za Istru.

U porečkoj općini djelovalo je još društvo «Cooperativa di consumo croata»⁴²⁴ u Baderni.

U Vrsaru⁴²⁵ je djelovalo društvo «Società nuova filarmonica» s «jedinim ciljem» obrazovanja mjesne bande. Predsjednik dr. Francesco Dapas bio je

⁴¹⁶ Odgovor od 4. lipnja 1916. godine. KPP, presidijalni spisi, kut. 7, DAPA.

⁴¹⁷ Sa svrhom djelovanja čitaonice, organizacija igrara, zabave i kafe bara. Predsjedavao je Alessandro Gioseffi.

⁴¹⁸ Za obrazovanje i knjižnica. Predsjedavao barun Benedetto Polesini.

⁴¹⁹ Kooperativa za potrošnju i pomoć. Predsjedavao Natale, od Antonija, Mengaziol.

⁴²⁰ Prva pomoć. Predsjedavao barun Benedetto Polesini.

⁴²¹ Štiti interese trgovaca. Predsjedavao Giuseppe Calegari.

⁴²² Društvo lovaca kojima je predsjedavao Giovanni Comandich.

⁴²³ Za podjelu živežnih namirnica članovima. Predsjedavao grof Benedetto Polesini.

⁴²⁴ Za podjelu živežnih namirnica. Predsjedavao: župnik Francesco Gorec.

mobiliziran te ga je zamijenjivao dopredsjednik Fr. Guigovaz, i «Gabinetto di lettura»⁴²⁶.

U Funtani je također djelovala «Società filarmonica», s istim «jedinim» ciljem. Društvu je predsjedavao Simone Lovrinovich, «Gabinetto di lettura»⁴²⁷ i «Društvo sv. Ćirila i Metoda»⁴²⁸.

U općini Vižinada⁴²⁹ djelovala su društva: «Cassa rurale di prestiti e risparmi»⁴³⁰ i «Banco cooperativo agricolo-operaio di prestiti e risparmi»⁴³¹ u Vižinadi, «Cassa rurale di prestiti e risparmi»⁴³², «Kaštelirsko društvo za štednju i zaimove»⁴³³ i «Hrvatska čitaona»⁴³⁴ u Kašteliru te «Cassa rurale di prestiti e risparmi»⁴³⁵ i «Confraternità di S. Giov. Battista»⁴³⁶ u Labincima. U dopisu se navodi da su društva bankarskog djelovanja, osim jednog religioznog u Labincima, te da nema niti jednog društva koje bi pripadalo talijanskoj partiji, tek «Hrvatska čitaona» u Kašteliru, koji je vodio župnik Petar Šantić prema pravilima društva u kojima je svaka politička aktivnost isključena.

Društvo «Hrvatska čitaona» u Kašteliru osnovano je 23. svibnja 1910. godine. Svrha društva bila je obrazovanje i društveni događaji koji bi bili ispunjeni čitanjem knjiga i novina, razgovorima, predavanjima, glazbom, pjevanjem, veselim večerima, plesovima, izletima te zabavama. (Vidi prilog 29. Početak i završetak iz Pravila «Hrvatske Čitaone» u Kašteliru.)

Dakle, u ratnim godinama postojale su tek nužne udruge koje su bile potrebne i u vrijeme ratnih razaranja. Iako se navodi da glazbena društva postoje tek iz

⁴²⁵ Odgovor od 24. svibnja 1916. godine. KPP, presidijalni spisi, kut. 7., DAPA.

⁴²⁶ Obrazovna djelatnost; učenje članova čitanju. Predsjedavao dr. Paolo Quarantotto.

⁴²⁷ Za obrazovanje članova društva. Predsjedavao Giovanni Buseti.

⁴²⁸ Za obrazovanje članova društva. Predsjedavao Marco Triscoli.

⁴²⁹ Odgovor od 25. svibnja 1916. godine. KPP, presidijalni spisi, kut. 7., DAPA.

⁴³⁰ Predsjedavao Giovanni Ferenaz, pok. Giovannija iz Vižinade.

⁴³¹ Predsjedavao mobiliziran Agostino Ritossa iz Vižinade.

⁴³² Predsjedavao Giovanni Antonio Mechis iz Kaštelira.

⁴³³ Predsjedavao župnik Petar Šantić iz Kaštelira.

⁴³⁴ Predsjedavao župnik Petar Šantić iz Kaštelira.

⁴³⁵ Predsjedavao mobilizirani Giovanni, pok. Giorgija, Cossetto iz Labinci.

⁴³⁶ Predsjedavao župnik Francesco Babudri iz Labinci.

obrazovnog razloga, pretpostavka je da su sigurno djelovala i u reprodukcijском smislu na rijetkim koncertima, zabavama i plesovima te za crkvene potrebe u toku kalendarske godine.

U porečkom kazalištu održavale su se samo kino predstave, a prihod od 2 do 15% zarade odvajao se za austrijski Crveni križ od studenog 1916. godine do rujna 1918., za siromašne obitelji, obitelji nestalih vojnika i potrebe rata.⁴³⁷ U Poreču i obližnjim selima povremeno su se održavale plesne zabave, uvijek u korist austrijskog «Crvenog križa» ili kakve školske zabave s predstavom. Npr. u Višnjanu se održala takva školska zabava s programom: komedija, farsa i opereta. Zaradu od 320 kruna podijelilo se tridesetdvjema obiteljima «pozvanih», koje su smatrane za najsiromašnije obitelji općine.⁴³⁸

Božić 1915. godine Porečani su proslavili u dječjem zabavištu Sv. Mauro, u povijesnoj dvorani episkopata. Nakon božićnih pjesama, među kojima se istaknula četveroglasna pjesma *Himna križu*, i deklamacija,⁴³⁹ dijelili su se pokloni djeci.

Svećenici su tijekom cijelog Prvog svjetskog rata držali vjeronauk, dječji zbor i dramsku grupu. U porečkoj crkvi Sv. Maura dječji zbor je vodio don Sferco. Osim njega za dječji zbor i recitaciju u predstavama nakon 1917. godine bio je zadužen i don Pietro Cleva, koji je tek bio završio sjemenište.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Od studenog 1916. do kraja 1917. godine izdvojeno je 1046,60 kruna, a od siječnja do rujna 1918. još 784,28 kruna. KPP, kut. 204 (1918.), J/8, DAPA.

⁴³⁸ KPP, kut. 196 (1916.), J/8; kut. 204 (1918.), J/8, DAPA.

⁴³⁹ Mali glumci pod vodstvom svećenika don Giovanni Verla bili su: Mario Mauri, Mario Ladavaz, Aurelio Müller, antonio Cleva, braća Folin, braća Gaspardi, Mario Radicchio i Francesco de Filippini. Lina GALLI, Parenzo nella cronaca (1915.), *In Strada Granda*, rujanj, 1985., br. 26, str. 12.

⁴⁴⁰ Marino MENGAZIOL, 1917, *In Strada Granda*, lipanj 1998., br. 52, str. 8. i 11.

10. ZAKLJUČCI

U periodu nakon 1880. godine Porečki kotar se gospodarski, a onda i kulturno pa i glazbeno sve brže razvija. Dolazi do brže komunikacije između sela i grada, te grada i grada što dovodi do bolje kulturne razmjene i bržeg ulaska noviteta.

U Poreču bilježimo porast stanovnika, pretežno Talijana koji drže do Trsta i Italije kao uzora građanskog i kulturnog napretka. Osnivaju se mnoga glazbena udruženja, kazalište, glazbena škola i druga udruženja koje vode ideološki iredentistički usmjereni veleposjednici, trgovci, obrtnici i drugi imućniji građani koji mogu plaćati članarinu i pratiti statutarna pravila društva.

Razloge velikog broja društava i kulturnih djelatnosti proizlaze iz kulturnih potreba određenog društvenog sloja koji je do 1880-ih godina dovoljno ojačao, postao dovoljno «gust» da može krenuti u akciju za osnivanje ustanova putem kojih je zadovoljavao svoje društvene i kulturne potrebe. Ljubav prema kulturi, umjetnosti i sportu bila je prisutna kod manjeg broja imućnijih ljudi i u narodu pa je nalazimo kod zemljopodsjednika koji žive u gradovima, obrtnika, trgovaca i majstora koji su bili «oplemenjeni uzvišenim težnjama».⁴⁴¹

U nekim porečkim društvima, kao što je npr. «Forza e Valore» naglašavalo se da mogu pristupiti osobe svih platežnih mogućnosti, no ipak su direkcije većine društava pretežno bile sastavljene od bogatih osoba.

U Poreču i okolici glazbu su njegovala i društva koja za to nisu bila registrirana ili su za određeno djelovanje dozvolu dobila tek naknadno, što govori o potrebi do glazbenog djelovanja.

U svojoj funkcionalnosti Grad je vrlo kompaktan, otvoren tek talijanskim novinama.

⁴⁴¹ Lina GALLI, I canottieri, *In Strada Granda*, lipanj 1976., br. 5, str. 5–7.

Po selima Poreštine od 1880. godine također bilježimo porast stanovnika. No, ovdje susrećemo borbu za nacionalnu ideologiju, tj. sukob Hrvata i Talijana na svim poljima. Veliki utjecaj u širenju iredentističkih težnji imaju veleposjednici i imućniji građani koji su u uskoj vezi s Porečom. Među neukim narodom veliku ulogu imali su svećenici i učitelji, za koje je bilo bitno odakle potječu i gdje su završili škole jer su u toj vjeri učili i propovijedali narodu «istinu». No, postupno se pojavljuje hrvatska inteligencija koja jača nacionalnu svijest u narodu. Kao posljedica jačanja nacionalne svijesti pojavljuju se glazbena društva i pojedinci koji njeguju hrvatsku pjesmu, izvode je i stvaraju u samom narodu.

Borbe u glazbeno-nacionalnom smislu prisutne su u susjednim selima ali i u gradu samom. «Lega Nazionale» pobrinula se da otvara talijanske škole na što manjoj udaljenosti od mjesta gdje su se nalazile hrvatske škole. Razlog je jasan, borba za svako dijete, za svaki budući glas. No, u sklopu škole djelovao je vjeronauk koji je bio u jeziku škole, kojeg je držao svećenik koji je nakon toga misio, pjevao i propovijedao na jeziku razumljivom većini, odnosno jeziku škole tog mjesta. Čak je i biskup Flapp iskoristio tu mogućnost naredivši svećenicima da se misi i pjeva na latinskom ili talijanskom, što je opet bilo daleko od narodnog jezika. Uspjelo se u tome da se nekoliko sela kao npr. Labinci i Tar smatralo talijanskima, bez obzira što su prije talijanizacije pjevali «ščavet».

Glagoljaško pjevanje u narodu bilo je prisutno u Vabrigi, najvjerojatnije do 1847. kad je umro jedan od zadnjih svećenika glagoljaša porečko-pulske biskupije Antun Velović, a već 1857. godine porečki biskup Peteani piše da u njegovoj biskupiji nema više «glagoljskog jezika» u bogoslužju.⁴⁴²

Veliku ulogu imala je Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru koja je otvarala svoje podružnice po selima Porečkog kotara, koja je gajila hrvatsku pjesmu i koja je, osim hrvatskih škola, osnivala tamburaške sastave i zborove. Kao i svugdje gdje se budila

⁴⁴² Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, ibid., str. 81. i 83; prema Vjekoslav SPINČIĆ, *Crte iz hrvatske kulturne Istre*, Zagreb, na str. 59.

nacionalna svijest, od glazbenog značaja su jednostavne pjesme s domoljubnim tekstom, marševi, budnice. Takve repertoare primjećujemo i na programima tih društava.

U školi su imali glazbenu poduku, gdje su učili crkvenu i svjetovnu glazbu, težine primjerene dobi učenika.

Pod utjecajem talijanske glazbene kulture osnivaju se u selu i gradu «Società Filarmonica» (Glazbena društva) u čijem su sastavu djelovale limene glazbe i orkestri te za čije su se potrebe osnivale glazbene škole. Poreč je imao vrlo kvalitetnu limenu glazbu, čak bolju od pulske (prema jedino znanom natjecanju, gdje je, nota bene, predsjedavao Antonio Smareglia) što dokazuje razinu i ozbiljnost glazbenog rada i djelovanja.

Takva društva bila su uobičajena u Istri. No, institucionaliziranje glazbene škole, koja je proizlazila iz tih društava, ostvarivalo se tek u većim gradovima, a raznolikost instrumenata i stupanj glazbenog obrazovanja ovisili su o broju učitelja. Glazbena škola je bila u Puli,⁴⁴³ Rijeci,⁴⁴⁴ i Trstu,⁴⁴⁵ ali i u Poreču. Ne možemo točno utvrditi, zbog nedostatka dokumenata, do kojeg se stupnja glazbenog obrazovanja mogla pohađati porečka glazbena škola, no imamo podatak da se uspješno na Visoku glazbenu školu u Beču upisao jedan porečki student, vjerojatno nakon glazbene poduke primljene u Poreču.

Kazalište, nositelj mondenih zbivanja, kao i glazbena škola prisutni su u većim gradskim središtima. Kazališnom kućom mogli su se pohvaliti Pula (od 1854.),⁴⁴⁶

⁴⁴³ Ivana Paula GORTAN – CARLIN, Glazbeno školstvo – segment iz glazbene kulture u Puli za vrijeme austrougarske vladavine, *Zbornik radova s Prvog međunarodnog muzikološkog skupa «U znaku Carlote Grisi»*, ur. Ivana Paula Gortan – Carlin, Pučko otvoreno učilište Novigrad, 1999., str. 59–82.

⁴⁴⁴ Miro KLOBAS, Muzička škola u Rijeci, *Muzička škola u Rijeci 1820. - 1990.*, Rijeka, 1990., str. 34–38.

⁴⁴⁵ Giuseppe RADOLE, *Le scuole musicali a Trieste e il Conservatorio «G. Tartini»*, Ed. Italo Svevo, Trst, 1988., str. 35–47.

⁴⁴⁶ Bruno FLEGO i Silvio FORZA, Dal «Teatro nuovo» al «Politeama Ciscutti», *La voce del popolo*, 5.2.1994., str. 5.

Rijeka (1805. – 1883., potom od 1885.),⁴⁴⁷ Trst (1801.)⁴⁴⁸, drugi veći gradovi i Poreč. Repertoari su bili slični. Prevladavali su talijanski autori, bilo da se radilo o predstavi, opereti ili operi. Glavni interpreti su najčešće bili talijanski izvođači, a najčešće je svirao orkestar sastavljen od domicilnog stanovništva.

Poreč se, dakle, smatrao krajem 19. stoljeća i do 1. svjetskog rata gradom koji je pozitivno i optimistički gledao na moderna glazbena zbivanja i glazbenu budućnost.

To može zahvaliti težnjama talijanske vlastele koja je željela od Poreča učiniti vodeći talijanski grad zapadnog dijela Istre. S kulturološke strane gledano, ta težnja nije negativna. No, porečka vlastela upotrebljavala je glazbenu djelatnost u političke, nacionalističke svrhe kao sredstvo zbližavanja i manipuliranja masama. Primjeri za to su: glazbena promenade prije krajnjeg odabira načelnika općine, organizacija glazbeno-plesnih druženja na kojima su se veličali talijanski simboli, dozvoljavanje glazbenih i drugih programa iredentistički nastrojenim društvima dok su druga društva podlijevala puno strožim kriterijima za dobivanje dozvola te kažnjavanje za uznemiravanje javnog reda i mira ukoliko se govorilo ili pjevalo na hrvatskom jeziku.

Crkvena glazba bila je jedinstvena, prema pravilima Vatikana i Svete Stolicе. Razlike i problemi u Porečkom kotaru ipak nastaju jer je nacionalnost bila vrlo izražena i u crkvi, što je bilo usko povezano s gradom Porečom koji je bio i sjedište Porečko-pulske biskupije. Narod oko Poreča koji je u davnini pjevao staroslavenskim jezikom težio je da se bogoslužje vrši na narodnom jeziku koji neki svećenici nisu znali, a neki nisu željeli koristiti. Ukoliko se jezik uvodio pod pritiskom (ako ne talijanski, onda latinski jezik), posljedice za narod su bile nepovoljne jer se ukidalo pjevanje i otkazivalo članovima zbora. Tada bi se narod obratio direktno biskupu koji bi im dozvolio pjevanje tek određenih, necenzuriranih, pjesama. Pjevanje na hrvatskom jeziku u crkvi kao i traženje narodnog jezika, ukoliko je to bilo

⁴⁴⁷ Lovorka RUCK, *Operni život u razdoblju od 1870. – 1930. godine, Zbornik radova s Drugog međunarodnog muzikološkog skupa «Antonio Smareglia i njegovo doba»*, ur. Ivana Paula Gortan – Carlin, Polivalentni kulturni centar Istarske županije, Grožnjan, 2000., str. 167–212.

⁴⁴⁸ www.teatroverdi-trieste.com/verdi2004/4.Teatro/1.Storia/Indeks.htm

onemogućeno, svjedoči o vrlo visokoj nacionalnoj osviještenosti seljaka porečkoga kraja.

Narodne pjesme pjevale su se na hrvatskom i talijanskom jeziku. U Poreču su se pjevale talijanske pjesme, a na selu ovisno o mjestu pjevanja, prilici i namjeri. Pretpostavljam da su ljudi sa sela znali i hrvatske i talijanske pjesme. Druga ih je strana potom kritizirala, bilo u novinama, bilo Kotarskom poglavarstvu, tražeći na taj način da se suparnička nacionalna grupa ljudi ukori, kazni ili zabrani neki budući slični nastup.

Glazba je bila prisutna u životu Porečana i okolnih mještana u svim bitnim trenucima života. Pratila ih je od rođenja, preko školskog i duhovnog obrazovanja, godišnjeg kalendara, zaljubljenosti i prvih plesova, ženidbe, kroz život u radu i zabavi do ispraćaja nakon životnog puta, radilo se o narodnoj, duhovnoj ili svjetovnoj; zabavnoj ili klasičnoj glazbi.

S Prvim svjetskim ratom zabilježeno je smanjenje kulturno–umjetničkog djelovanja po cijeloj Istri pa tako i u Poreču, gdje su smanjena i glazbena zbivanja, a ukinuto je bilo djelovanje svih političkih i drugih udruga koje su djelovale protalijanski. Nakon nestanka austrougarske vlasti prestaje i školska aktivnost hrvatskog i slovenskog društva. Školske zgrade iskoristile su nakon 1. svjetskog rata talijanske vlasti i pretvorile ih u javne talijanske škole. Zasluga tih (hrvatskih i slovenskih) škola, kao i hrvatskih društava velika je, jer su predstavljala jedinu uporišnu točku narodu koji bi inače ostao marginaliziran.

Do 1918. godine Poreč i njegova okolica mogu se pohvaliti dostignutom «modernizacijskom» razinom društva koja nije bila drukčija od susjednih većih mjesta, kao Pula ili Trst toga vremena, premda on brojem stanovništva daleko zaostaje za tim gradovima. Takvom kulturnom životu u Poreču svakako je pridonijela i činjenica da je bio upravno središte Istre, što je u određenoj mjeri utjecalo na strukturu stanovništva. No, za razliku od Trsta, Rijeke i, sve više, Pule koja imaju

dokumentiranu i bogatu glazbenu prošlost, porečka glazbena djelatnost ima, u odnosu na dostupne podatke, vrlo malo gradiva.

Nakon prvog svjetskog rata i prekida glazbenog djelovanja nastavljaju se započete aktivnosti. Djeluje «Teatro Verdi», aktivna je Glazbena škola, limena glazba, fanfara i zbor koji je vodio učitelj Augusto Zuliani. Profesionalno su se glazbom bavili Giovanni Pighetti, violinist i učitelj glazbe te članovi limene glazbe, tzv. «bandaii» Albino Vitali, Borri, Antonio i Cristoforo Moratto.⁴⁴⁹

Ovaj je rad prilog cjelovitoj povijesti glazbenog života koji će govoriti o glazbenoj djelatnosti u Istri. Rada, za kojeg očekujem da će se razviti u bogatu sliku s glazbenim razvojnim smjernicama na istarskom poluotoku od samih početaka do današnjih dana.

⁴⁴⁹ Iginia CECCONI RAUNE, Parenzo professioni, commerci e mestieri dal 1920 al 1945, *In Strada Granda*, lipanj 2000., br. 56, str. 26; prosinac 2000., br. 57, str. 33.

11. PRILOZI

Prilog 1. Karta Porečkog kotara	131
Prilog 2. Notni prilog pjesme <i>Andiamo a Parenzo</i>	132
Prilog 3. Poziv na sastanak talijanskog Partito Nazionale pred izbore	133
Prilog 4. Tablica glazbenih društava Porečkog kotara.....	134
Prilog 5. Statut porečkog <i>Società Filarmonica</i>	135
Prilog 6. Plakat nastupa dramske skupine i porečkog orkestra pod vodstvom Ugolinija	142
Prilog 7. Fotografija glazbenika iz 1887.....	142
Prilog 8. Fotografija glazbenika iz 1910.....	143
Prilog 9. Izvješće Glazbenog društva Vrsar sa sastanka održanog 24.6.1888.	144
Prilog 10. Plakat, poziv na ples na kojem je svirao tarski orkestar.....	145
Prilog 11. Formulari iz 189? i 1901. godine.....	146
Prilog 12. Dio iz dopisa u kojem se traži besplatna fotelja	148
Prilog 13. Nacrti kazališta za uvođenje plina i struje.....	149
Prilog 14. Plakat za operu <i>Un ballo in Maschera</i>	150
Prilog 15. Plakat za operetu <i>Il conte di Lussemburgo</i>	151
Prilog 16. Naslovnice libreta <i>Un sogno di valzer</i> i <i>Primavera Scapigliata</i>	152
Prilog 17. Plakat Operne i operetne družine A. Bonaccioni & C.	153
Prilog 18. Programski letak za koncert violinistice Teresine Giraldi	154
Prilog 19. Plakat vokalno-instrumentalnog koncerta, održanog 9. veljače 1913.....	155
Prilog 20. Skica kuće g. A. Ritossa iz Vižinade koja je služila za kazališne potrebe..	156
Prilog 21. Program podružnice Družbe sv. Ćirila i Metoda u Kašteliru, 26.8.1906. ..	157
Prilog 22. Fotografija biskupa Pederzollija i cara Karla I, 1918. godine u Poreču	158
Prilog 23. Dio pisma kojeg je svećenik Degrassi pisao porečkom kapetanatu.....	159
Prilog 24. Notni prilog pjesme <i>Zletila tužna grlica</i>	160
Prilog 25. Notni prilog pjesme <i>Ne zna Tone ča Tonina ima</i>	161
Prilog 26. Plakat društva "Forza e valore", poziv na vokalno-instrumentalni koncert	162
Prilog 27. Notni prilozi orkestra društva «Forza e Valore»	163

Prilog 28. Poziv na generalnu mobilizaciju	165
Prilog 29. Početak i završetak iz Pravila «Hrvatske Čitaone» u Kašteliru	166
Prilog 30. Pregled opernih izvedbi u porečkom kazalištu «Giuseppe Verdi».....	167
Pregled operetnih izvedbi u porečkom kazalištu «Giuseppe Verdi».....	168
Prilog 31. Fotografija kazališta i škole u Poreču	169
Prilog 32. Fotografija kazališta bez stepeništa	169
Prilog 33. Fotografija kazališta.....	170
Prilog 34. Fotografija kazališta sa stepeništem	171

Prilog 1. Karta Porečkog kotara

„Andiamo a Parenzo.“
Canzonetta popolare Triestina.

Text von Therese Klein. Musik von Bruno Guisa.

Allegro.

9 Co-no-sci tu il pa-e-se?
 An-di-a-mo di Ab-ba-zia
 Ge-hen wir nach Pa-ren-zo

La bel-la I-stri-a. Vi-ci-no di Tri-
 Coll'An-to-mo-bi-le. E se fa-ra bel
 zur schö-nen Fröh-ling-zeit; auf den Ter-ras-sen

e-ste Pa-ren-zo la cit-tà? Ba-si-li-ca an-
 tem-po col ce-le-re va-por Chi sa-lu-ta dal
 herr-schet son-ni-ge Fröh-lich-keit. Dann fah-ren wir mit

ti-ca sul-la pen-i-so-la Mi-ra-co-lo-sa
 mo-lo? E il Pa-lace Ho-tel Ben-ve-nu-ti tutti
 Boo-te zum gro-ßen Ba-de hin, dort schwimmen wie die

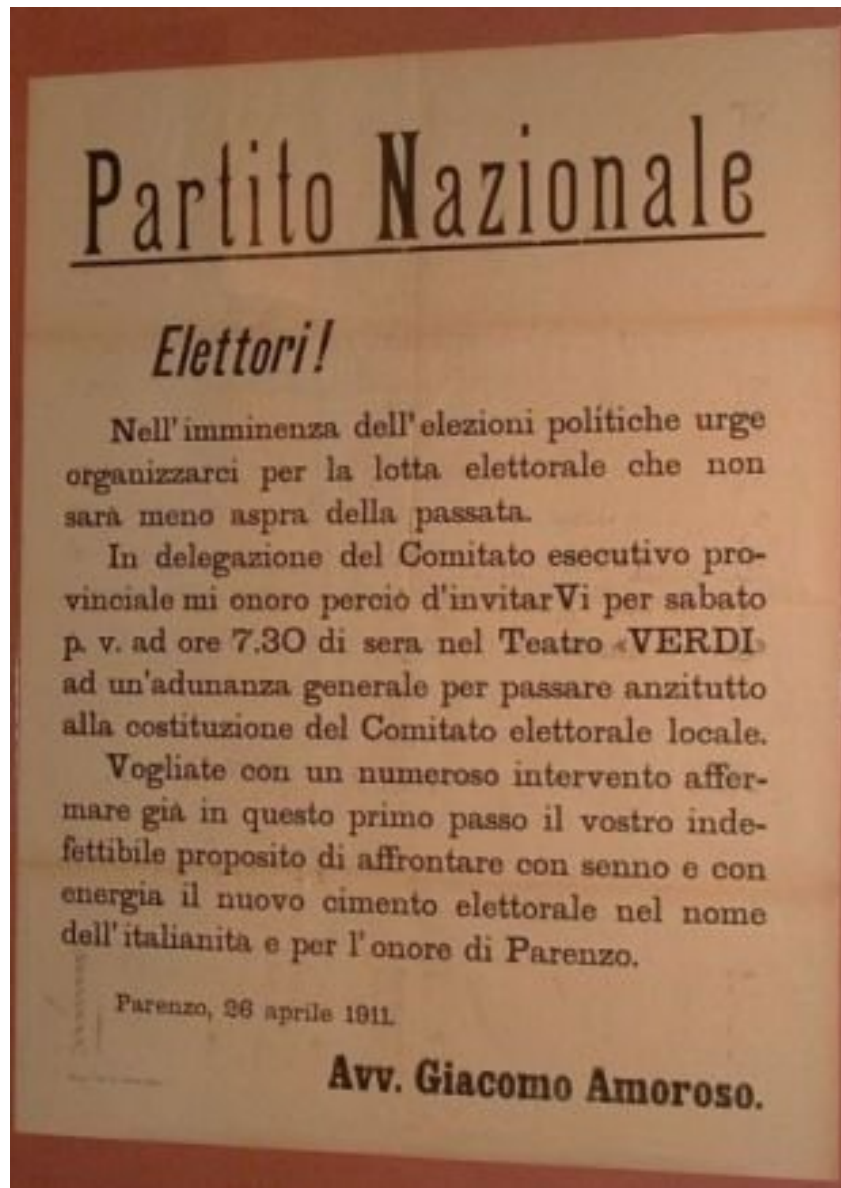
Per-la di ce-le-ste A-dri-a. Tra-mon-to di sol
 ca-ri dal-la fa-mi-glia Klein. Le te-raz-ze le
 Fisch-lein die Gäst, mit munt-rem Sinn. Im na-hen Wal-de

splen-di-do con fuo-co! Le vigne le pi-nie
 log-gie in-vitan al dol-ce far-niente Il bagno di ma-re
 sin-get dann Frau Nach-tigall so hell und Nix-lein, Fée-en

il bo-sco e fio-ri Al i-so-la pa-
 che sa-no con-so-la E Golf e Ten-ni
 dre-hen sich in bun-ten Rei-hen schnell. Die Mu-sik la-det

ra-di-so su-per-bo un ca-stel-lo
 gioc-ca no ren-do-no l'al-le-gria la
 al-le ein zum Tan-ze, zum Pick-nick, und in dem Hai-ne

gran-de Ve-ni-te a guar-dar.
 gio-ven-tù e il cor-ra-gi-o.
 fin-dest du die Ru-he und das Glück.

Prilog 4. Tablica glazbenih društava Porečkog kotara
Glazbena društva Porečkog kotara prema godini osnivanja

Naziv	Mjesto	Osnivanje
Società filarmonica in Portole	Oprtalj	22.3.1868. 20.4.1911.
Società filarmonica, Istituto filarmonico di Montona	Motovun	8.8.1872. 5.3.1891.
Società filarmonica di Parenzo	Poreč	19.9.1881.
Società filarmonica di Visinada	Vižinada	15.5.1883.
Società filarmonica di Buie	Buje	20.4.1884.
Società filarmonica	Novigrad	11.10.1886.
Società filarmonica di Monpaderno	Baderna	? 1887.
Società filarmonica ⁴⁵⁰	Momjan	24.1.1892.
Unione musicale Buiese	Buje	27.3.1896.
Società filarmonica di Orsera	Vrsar	1897.
Soc. filarmonica in Verteneglio ⁴⁵¹	Brtonigla	11.6.1901.
Società filarmonica Umaghese	Umag	15.4.1904.
Società filarmonica di Visignano	Višnjan	23.7.1904.
Società filarmonica degli agricoltori e loro amici	Brtonigla	15.11.1905.
Pjevačko i glazbeno društvo Mirna	Zrenj	2.12.1906.
«Club musicale» di Buie	Buje	19.10.1907.
Società filarmonica di Torre	Tar	1908.
Unione musicale italiana di Villanova di Parenzo	Nova Vas (porečka)	11.11.1908.
Nuova soc. filarmonica in Orsera	Vrsar	14.02.1909.
Società filarmonica di Berda	Brda kod Buja	1911.
Società filarmonica in Fontana	Funtana	1913.

⁴⁵⁰ Podatak postojanja nalazimo ga za 1897. godinu u KPP, ib., kut. 52

⁴⁵¹ KPP, ib., kut. 88.

Prilog 5. Statut porečkog *Società Filarmonica*

Statuto della Società Filarmonica di Parenzo

CAPITOLO I. Della Società.

§. 1. È costituita a Parenzo una Società filarmonica.

§. 2. La Società avrà la durata di tre anni, cioè dal 1º Luglio 1881 a tutto 30 Giugno 1884.

§. 3. Lo scopo della Società è di promuovere e coltivare il sentimento musicale, allevando filarmonici, coi quali costituire una Banda ed una Orchestra, che servano a decoro della città, per festività pubbliche, e solennità ecclesiastiche, e per pubblici e sociali divertimenti.

La Società ha altresì lo scopo di fare degli allievi di canto pel servizio ecclesiastico.

§. 4. La Società si compone di coloro che hanno aderito al foglio di sottoscrizione 21 Marzo 1881, e si sono assunto un annuo contributo fisso; nonchè di quelli che eventualmente sopravvenissero, i quali dovranno firmare lo stesso foglio, dichiarando il contributo che intendono di pagare.

Compartecipano alla Società, con diritto di voto, il Comune e la Chiesa cattedrale di Parenzo.

Si determineranno con apposito contratto le prestazioni della Società filarmonica verso il Comune.

Le prestazioni verso la Chiesa cattedrale verranno parimenti determinate da contratto, coll'intervento anche del Comune quale principale garante per l'esatto adempimento degli obblighi assunti dalla Società filarmonica verso la Chiesa stessa.

§. 5. Ciascun socio dovrà pagare l'annuo contributo assunto nel foglio di sottoscrizione 21 Marzo 1881 in rate mensili anticipate.

Pei soci sorvenuti decorrerà l'obbligo della corresponsione dell'importo sottoscritto dal 1º del mese prossimo successivo al giorno dell'apposizione della loro firma al foglio di sottoscrizione.

§. 6. L'obbligo della corresponsione del contributo sottoscritto dura a tutto 30 Giugno 1884, e passa anche negli eredi del socio che nel frattempo si fosse reso defunto.

Cessa soltanto per quei soci, e per quegli eredi di soci defunti che mutassero stabilmente domicilio fuori del territorio dell'attuale distretto giudiziario di Parenzo.

§. 7. Qualora un socio rimanesse in ritardo col pagamento della rata mensile del contributo per più di 15 giorni, verrà compulsato dalla Direzione con lettera a mettersi in corrente nel termine successivo di giorni 8, e, non facendolo, la Direzione procederà in di lui confronto nella via giudiziale.

§. 8. Sono riservati alla deliberazione della Società i seguenti oggetti:

la revisione e modificazione della Statuto sociale,

la nomina del maestro, e la fissazione del suo emolumento, nonchè il pronunciarsi sopra il licenziamento del medesimo,

la nomina della Direzione e della delegazione (§§. 16 e 17), nonchè dei due revisori di conti (§. 49).

La revisione ed approvazione dei conti sociali,
In generale tutti gli oggetti sorpassanti le attribuzioni della Direzione e della Delegazione.

§. 9. La Società si raduna per invito della Direzione di regola almeno una volta all'anno.

Puo' pero' essere convocata anche in via straordinaria, qualora la Direzione lo ritenesse necessario.

Dietro domanda in iscritto di un terzo dei soci, la Società deve essere convocata in qualunque momento.

§. 10. Le radunanze si tengono con qualunque sia il numero dei soci intravenuti, tranne il caso contemplato dal §. 13; e le deliberazioni si prendono a maggioranza assoluta di voti per alzata e seduta, o per appello nominale, eccetto quelle riguardanti elezioni e nomine, le quali si fanno per ischede, ed a maggioranza relativa di voti.

I soci non intervenuti si ritengono aderenti al voto della pluralità dei comparsi.
§. 11. I soci impediti possono farsi rappresentare delle adunanze da un altro socio, munendolo di mandato in iscritto.

Un socio non puo' ricevere più di un mandato.

§. 12. Per avere diritto a voto ogni socio deve pagare almeno fiorini 6 all'anno.

§. 13. Per deliberare modificazioni al presente Statuto (§. 8 a), occorre la presenza di oltre la metà di tutti i soci, e la maggioranza assoluta di voti degli intervenuti.

Pero', qualora nella prima e seconda convocazione non si raccogliesse il numero voluto di soci, nella terza si potrà deliberare validamente con qualunque fosse il numero dei soci comparsi.

Nel foglio d'invito per la terza adunanza si dovrà pero' fare cenno di questa disposizione, ed indicare tassativamente le modificazioni proposte allo Statuto.

§. 14. Di ogni radunanza della Società si terrà un protocollo verbale sulle deliberazioni prese dalla medesima, da firmarsi dalla Direzione, e da due soci presenti alla seduta.

§. 15. Le controversie che nascessero dai rapporti sociali verranno decise a mezzo di un arbitrato di due persone di fiducia, scelte una da ciascuna delle parti, fra i soci, ed in caso di discrepanza fra i due, da una terzo arbitre eletto da essi, pure fra i soci.

Il giudizio degli arbitri sarà innappellabile.

CAPITOLO II.

Della Direzione e della Delegazione.

§. 16. A rappresentare la società, amministrarne il fondo, e dirigere nella parte dispositiva e disciplinare l'Istituto filarmonico, viene eletta una direzione.

La Direzione si compone di tre membri, vale a dire di un Presidente e di due Direttori, eletti dalla Società fra i soci.

§. 17. Per deliberare intorno ad alcuni oggetti viene aggiunta alla Direzione una Delegazione di quattro membri i quali sono da eleggersi parimenti dalla Società, e precisamente due fra i soci e due tra i filarmonici.

§. 18. La Direzione e la Delegazione durano in carica per un anno. È ammessa la rielezione degli stessi membri.

Fino a che non vengono elette la nuova Direzione, e la Delegazione, continuano a fungere quelle che si trovano in carica. La Direzione cessante consegna

alla neoeletta, mediante inventario, gl'istrumenti, la musica, e gli altri oggetti appartenenti alla Società, e così pure l'eventuale avanzo di cassa in danaro.

§. 19. La Direzione ha le seguenti attribuzioni:

convoca le radunanze sociali, mediante foglio circolare d'invito, e così pure la Delegazione,

cura il buon andamento dell'istituto filarmonico, tanto nella parte musicale, che nella disciplinare ed economica,

amministra il fondo sociale, e compila annualmente i conti preventivo e consuntivo da sottoporsi alla Società per l'approvazione (§. 8 d.),

fa le pratiche necessarie per la ricerca del Maestro di musica,

stipula il contratto di servizio col Maestro, e quelli col Comune e colla Chiesa (§§. 4. 26).

Dispone per le prestazioni del corpo filarmonico, a tenore degli obblighi assunti col Comune e colla Chiesa, e per le altre prestazioni richieste dallo scopo della Società. Invigilla, coi membri della Delegazione scelti fra i soci, sull'esatta esecuzione degli obblighi da parte del Maestro, e sulla osservanza del Regolamento per l'Istituto filarmonico.

§. 20. Le attribuzioni della Direzione unita alla Delegazione sono:

di compilare il Regolamento per l'Istituto filarmonico,

di proporre alla Società, per la nomina, il Maestro di musica, previa cointelligenza col Comune e coll'Amministrazione della Chiesa cattedrale,

di fissare i quadri della Banda e dell'Orchestra, sentito in proposito il parere del Maestro.

Di stabilire il numero degli scolari da istruirsi dal Maestro, e deliberare sulla loro accettazione, come pure sull'accettazione dei filarmonici,

Di determinare le classi secondo le quali sono da dividersi i filarmonici, per ciò che riguarda la ripartizione dei compensi, e dei proventi (§§. 38, 40), ed assegnare ad ogni singolo filarmonico la rispettiva classe; come pure di determinare la misura della compartecipazione del Maestro ai proventi del corpo filarmonico per prestazioni retribuite,

D'infliggere multe ai filarmonici, o pronunciare il loro licenziamento per le mancanze contemplate dal §. 33; e di pronunciare altresì il licenziamento di quei filarmonici e scolari che per inettitudine, o comportamento non conforme alle discipline dell'Istituto filarmonico, rendessero necessaria una tale misura,

Di deliberare sopra tutti gli altri oggetti pei quali non fosse richiesta la deliberazione della Società.

§. 21. Il Presidente rappresenta la Società verso le Autorità. Le corporazioni ed i privati in tutti gli affari.

Esso presiede alle radunanze della Società, della Direzione e della Delegazione, ne dirige le discussioni, e prende parte alle deliberazioni con voto deliberativo.

In caso d'impedimento del Presidente lo sostituisce quello dei Direttori che verrà destinato dalla Direzione.

§. 22. Tutte le altre mansioni incombenti alla Direzione vengono di comune accordo ripartite tra loro dai membri che la compongono.

§. 23. Gli atti obbligatori per la Società devono essere firmati da tutti e tre i membri della Direzione.

Al contrario le quietanze dei contributi dei soci, e degli altri compartecipanti alla Società, vanno firmate soltanto dal Direttore che funge da Cassiere.

§. 24. Per la validità dei deliberati della Direzione occorre la presenza ed il voto concorde di almeno due ei suoi membri; e per la validità dei deliberati della Direzione unita alla Delegazione occorre la presenza per lo meno di cinque membri, i quali deliberano a maggioranza di voti.

CAPITOLO III

Del Maestro.

§. 25. La Società. Dietro proposta della Direzione, da farsi come al §. 20 b., nomina il Maestro di musica, e ne fissa l'emolumento (§. 8 b.), che gli viene pagato dal fondo sociale in rate mensili anticipate.

Al Maestro spetta inoltre una parte dei proventi derivanti dalle prestazioni della Banda e dell'Orchestra, nella misura che verrà fissata dalla Direzione unitamente alla Delegazione (§. 20 e.).

§. 26. Il Maestro viene assunto mediante contratto di servizio, nel quale sono da determinarsi i diritti e gli obblighi del medesimo verso la Società.

§. 27. Gli obblighi del Maestro sono:

di tenere scuola giornaliera onde fare allievi per la Banda e per l'Orchestra, istruendo gratuitamente negl'istrumenti da fiato e d'arco tutti gli scolari,
d'impartire istruzione nel canto pel servizio della Chiesa,
d'istruire almeno due giovani nel suono dell'organo,
d'istruire nel canto la scolaresca delle pubbliche scuole, a richiesta del Comune, presentandosene il bisogno,
di tenere le occorrenti prove di Banda e d'Orchestra,
di approntare gli spartiti di Banda, d'Orchestra, e di musica ecclesiastica,
di dirigere in tutte le comparse la Banda e l'Orchestra,
di suonare l'Organo della Chiesa cattedrale, e di prestarsi in tutte le funzioni ecclesiastiche secondo gli obblighi assunti dalla Società verso la Chiesa nel relativo contratto.

§. 28. La Direzione potrà dispensare il Maestro un giorno per settimana dall'obbligo della scuola, e gli potrà inoltre accordare un mese all'anno di vacanza, verso obbligo pero' del Maestro di provvedere un sostituto pel suono dell'Organo.

§. 29. Circa all'orario per la scuola, come pure riguardo alle prove, ed in generale in tutte le sue incombenze, il Maestro dovrà attenersi alle disposizioni del relativo contratto, ed alle prescrizioni del Regolamento per l'Istituto filarmonico; nonchè a quelle ulteriori disposizioni che in casi speciali fossero prese dalla Direzione.

§. 30. Relativamente all'esercizio delle sue funzioni il Maestro non potrà assumere nessun impegno verso altre Società o corporazioni, senza il permesso della Società filarmonica.

CAPITOLO IV.

Dei Filarmonici e degli Scolari.

§. 31. Non potrà essere accettato alcuno come filarmonico se non s'impegni in iscritto, per la durata della presente Società, di adempiere gli obblighi incombenenti ai

filarmonici, e di osservare le prescrizioni dello Statuto e del Regolamento per l'Istituto filarmonico.

Qualora il filarmonico fosse minorenne, l'obbligazione dovrà essere convalidata dalla firma del di lui padre o tutore.

§. 32. Il Maestro, coll'assenso della Direzione, assegna a ciascun filarmonico l'istrumento da suonarsi in Banda ed in Orchestra.

I filarmonici e gli scolari che ricevono l'istrumento dalla Società, sono tenuti responsabili della sua conservazione.

§. 33. I filarmonici dovranno prestare la loro opera nella Banda, nell'Orchestra, o in una sezione di esse, ogni qualvolta lo disporrà la Direzione, sia in adempimento degli impegni assunti dalla Società verso il Comune, la chiesa, od altri; sia per corrispondere agli scopi della Società ed agli obblighi Statutarî; sia finalmente sopra domanda di terzi, e verso corrispondente retribuzione.

Mancando un filarmonico al premesso obbligo, senza giustificato motivo, esso incorrerà in una multa, o potrà essere anche licenziato.

Che se poi la mancanza di uno o più filarmonici rendesse impossibile l'esecuzione dell'impegno assunto dalla Direzione, i medesimi saranno inoltre tenuti responsabili dei pregiudizî che da ciò ne potessero derivare.

§. 34. Non è permesso ai filarmonici di unirsi fra loro per suonare in pubblico o in privato, e di prendere da sè stessi impegni senza il consenso della Direzione.

§. 35. I filarmonici che appartengono a questa, non possono far parte di altre Società filarmoniche.

§. 36. Gli allievi, fino a che non sono aggregati alla Banda od all'Orchestra, conservano il nome di scolari.

§. 37. L'ammissione degli scolari nella Banda e nell'Orchestra sarà fatta dal Maestro, previo concerto colla Direzione, la quale potrà disporre all'uopo la tenuta di appositi esami coll'intervento del Maestro, di almeno un membro della Direzione, e dei due filarmonici membri della Delegazione.

§. 38. I filarmonici ricevono un compenso per l'intervento alle prove della Banda e dell'Orchestra.

La fissazione di tale compenso, e le modalità dell'assegno, sono riservate alla Direzione unitamente alla Delegazione, però entro il limite dell'importo appositamente stanziato dalla Società nel bilancio preventivo.

§. 39. Il filarmonico che senza giustificato motivo non interviene, o giunge in ritardo alla prova, incorre in una multa, da trattenersi sui compensi accennati al §. 38.

La misura della multa verrà determinata dalla Direzione unitamente alla Delegazione nel Regolamento per l'Istituto filarmonico.

§. 40. Di tutti i proventi derivanti da prestazioni della Banda e dell'Orchestra, si devolverà una quarta parte a beneficio del fondo sociale; e le rimanenti tre quarte parti verranno divise tra i filarmonici che presero parte alla prestazione, compartecipandovi anche il Maestro, qualora il medesimo sia pure intervenuto o col suonare o col dirigere.

§. 41. Resta riservato alla Direzione unitamente alla Delegazione di stabilire le modalità secondo le quali sarà da procedersi alla ripartizione dei proventi tra i filarmonici.

§. 42. Per l'ordine e la disciplina interna dell'Istituto filarmonico verrà compilato un Regolamento (§. 20 a.), al quale i filarmonici e gli scolari dovranno strettamente attenersi.

§. 43. Nelle comparse pubbliche il Maestro ed i filarmonici porteranno per distintivo un berretto uniforme, secondo l'approvazione che verrà impartita dall'Autorità politica.

CAPITOLO V.

Delle prestazioni del Corpo Filarmonico.

§. 44. Il corpo filarmonico dovrà prestarsi gratuitamente ogni qualvolta lo disponga la direzione in base al presente Statuto (§§. 3, 19 f. 33).

§. 45. La Banda dovrà principalmente prestarsi:

col suonare in pubblico di regola due volte al mese, salvi impedimenti dipendenti dalla stagione o da altri impegni assunti dalla Società; e così pure tutte le volte che la Direzione lo disponesse,

nelle processioni del Corpus Domini e del Venerdì Santo,

ogni qualvolta venisse ricercata dal Comune per festività pubbliche,

in caso di morte di un socio o di un filarmonico coll'intervenire al funerale, qualora ne venisse fatta richiesta dalla famiglia del defunto,

§. 46. I filarmonici dovranno prestarsi inoltre, verso compenso, in tutti i casi, nei quali la Direzione avrà trovato di accordare la Banda, l'Orchestra od una sezione di esse, per un servizio pubblico o privato, verso retribuzione.

§. 47. Per le prestazioni della Banda e dell'Orchestra verso retribuzione, la Direzione unitamente alla Delegazione fissa la tariffa normale, alla quale la Direzione dovrà attenersi nello stipulare i relativi contratti.

CAPITOLO VI.

Della gestione economica.

§. 48. I contributi dei soci e degli altri partecipanti alla Società, come pure gli eventuali proventi devoluti alla Società e le multe (§§. 33,39) affluiscono al fondo sociale, dal quale vengono sostenute tutte le spese dell'Istituto filarmonico.

§. 49. Il conto preventivo degli introiti e delle spese deve essere presentato dalla Direzione annualmente alla Società per l'approvazione, almeno un mese prima dell'incominciamento dell'anno sociale.

Il consuntivo poi sarà compilato entro un mese dopo l'espriro dell'anno sociale, e passato ai revisori (§. 8 c.) i quali riferiranno sul medesimo alla Società nella prossima convocazione.

L'anno sociale incomincia col 1. Luglio e termina col 30 Giugno.

§. 50. Il Direttore incaricato della gestione economica amministra il fondo sociale, riscuote i contributi dei soci e degli altri partecipanti alla Società, e così pure gli eventuali proventi del corpo filarmonico (§§. 5, 46 e 47), fa i dovuti pagamenti, tiene regolarmente il giornale di cassa, e compila i conti preventivo e consuntivo.

La Direzione tiene in evidenza gli strumenti, la musica e gli altri oggetti appartenenti alla Società, mediante un inventario, incaricando specialmente di ciò uno dei suoi membri.

CAPITOLO VII.

Dello scioglimento della Società

§. 51. Sei mesi prima dell'espriro del termine fissato per la durata della Società dovrà la Direzione interessarsi onde raccogliere una nuova Società allo stesso scopo. Venendo questa costituita, il fondo di cassa, gli istrumenti, la musica ed ogni altra cosa di appartenenza dell'attuale Società passeranno in proprietà della nuova Società filarmonica, alla quale si devolveranno anche le eventuali attività e passività. Che se invece non fosse possibile di comporre una nuova Società filarmonica, in tale caso la Direzione, appena spirato il termine sociale, dovrà ritirare dai filarmonici e dagli scolari gl'istrumenti ed i berretti della Società, e consegnare tanto questi, che la musica, e tutti gli altri oggetti appartenenti alla cessata Società, in deposito al Comune di Parenzo, per la debita custodia.

Anche l'eventuale civanzo in danaro verrà in tale caso consegnato al Comune, perchè provveda col medesimo alla conservazione degl'istrumenti.

§. 52. Qualora poi fosse per costituirsi in seguito una Società filarmonica col carattere della presente, il Comune dovrà consegnare alla medesima gl'istrumenti, la musica, ed ogni altra cosa che avrà ricevuto in deposito, non meno che il danaro civanzato (§. 51).

CAPITOLO VIII.

Disposizione finale.

§. 53. La direzione è incaricata di certificare l'adozione del presente Statuto, seguita per parte della Società, e di domandarne l'approvazione

- - - - -

In reazione al §. 53, si certifica essere stato votato il presente Statuto dalla Società filarmonica nella seduta del 20. Luglio 1881.

Dalla Direzione della Società Filarmonica

Parenzo, 21 Luglio 1881.

FRANCESCO DANELON

MICHELE GHERSINA – GIUSEPPE BRADAMANTE

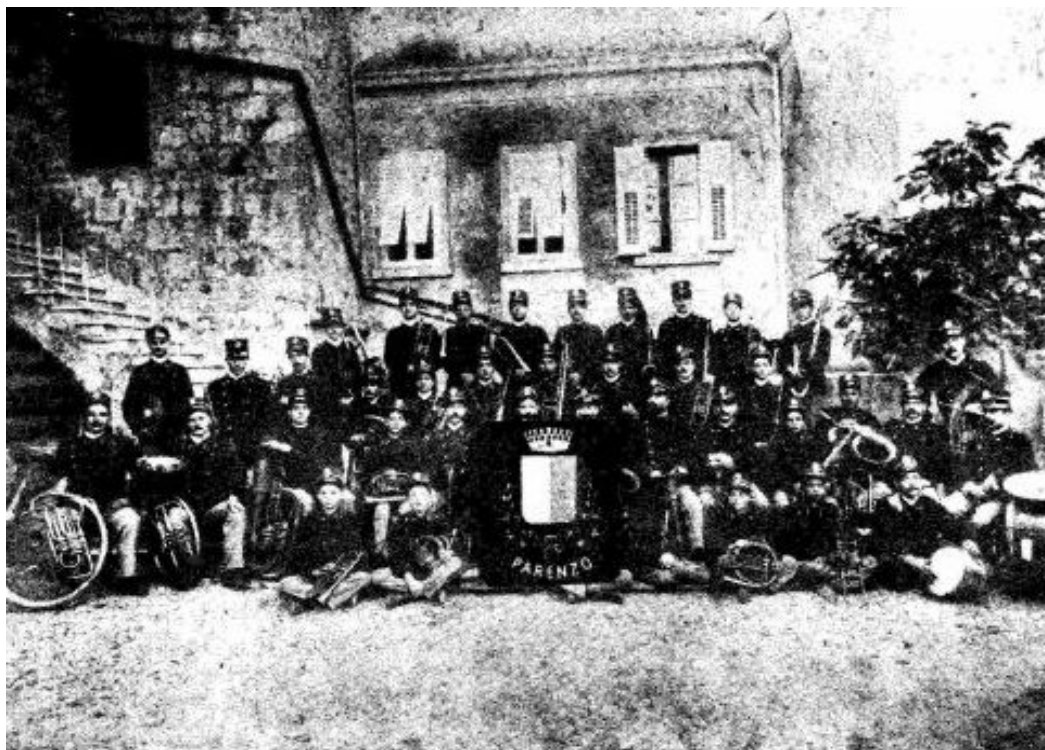
Prilog 6. Plakat nastupa dramske skupine i porečkog orkestra pod vodstvom Ugolinija

Prilog 7. Fotografija glazbenika iz 1887.

Prilog 8. Fotografija glazbenika iz 1910.

Inclito I. R. Capitanato!

L'onore lo scrivente di partecipare a lode-
sta Inclita Autorità che nel congresso ge-
nerale della „Società filarmonica“ di Orse-
ra tenuto il giorno 22 corr. risultarono eletti
ad unanimità di voti e membri della Di-
rezione:

Presidente: Guarantotto D. Paolo
Vice-Presidente: Mismas Antonio
Consigliere : Bertot Bartolomeo
" : Apollonio Giovanni
" : Lingera, Francesco
" : Guarantotto Antonio
Direttore : Guarantotto Giacomo
" : Paliaga Pietro di Giovanni
Cassiere : Daffas Giuseppe
Segretario : Pastorevicchio Damiano

a Perisori

Ricovich Sebastiano

Paliaga Antonio di Giovanni

a Giudice arbitro

Guarantotto Nicolo di Bertolo

Il Presidente rappresenta la Società verso
le Autorità, le corporazioni, e i privati su
tutti gli affari giusti l'articolo 17 dello Sta-
tuto sociale

Orsera, li 24 Luglio 1888

Il Presidente

Guarantotto

D. Pastorevicchio

Prilog 10. Plakat, poziv na ples na kojem je svirao tarski orkestar

Prilog 11. Formulari iz 189? i 1901. godine

Land Litvane Standort 1/ Parag
 Provincia Litvane Luogo 2/ Montona
3/ Ruzi
4/ Crara

1/ Societa filarmonica in Parag
 2/ Istituto filarmonico in Montona
 3/ Societa filarmonica in Ruzi
 4/ Nuova Societa filarmonica conle di Crara
 des (Namen des Eigenthümers, Fondes, Vereins etc.)

del (nome del proprietario, fondo, della società ecc.) 4

Jahr 189 1/ Parag 1886
 Anno 189 2/ Montona 1858
3/ Ruzi 1889
4/ Crara 1892

Die Anstalt besteht seit dem Jahre 4

L' Istituto esiste dall' anno 4 in poi.

Für (das männliche, weibliche Geschlecht, beide Geschlechter).
 Per (maschi, femmine, ambi i sessi).

Jahrgänge oder Abtheilungen annate o gruppi	Zahl des Lehrpersonals Numero del personale insegnante	Schüler, scolari		Anmerkung Annotazione
		in (im Internat Kostzöglinge) nel (internato)	ausser (Externisten Externistinnen esternisti o esterniste)	
		der Anstalt, istituto		
<u>1/</u>	<u>Per maestro</u>	<u>—</u>	<u>10</u>	<u>Per banda di orchestra</u>
<u>2/</u>	<u>Sto</u>	<u>—</u>	<u>29</u>	
<u>3/</u>	<u>"</u>	<u>—</u>	<u>39</u>	<u>#</u>
<u>4/</u>	<u>"</u>	<u>—</u>	<u>30</u>	<u># 10 anni</u>

Land Lecce Standort 1) Parengo
 Provincia _____ Luogo 2) Orsola
3) Buxi
4) Manton
 1) Società filarmonica (privata) Parengo
 2) nuova Società filarmonica corale (privata) Orsola
 3) Società filarmonica d'Buxi (privata)
 4) Istituto filarmonico d'Manton (privata)

des (Namen des Eigenthümers, Fondes, Vereines etc.)

del (nome del proprietario, fondo, della società ecc.)

Jahr 1901
 Anno 189

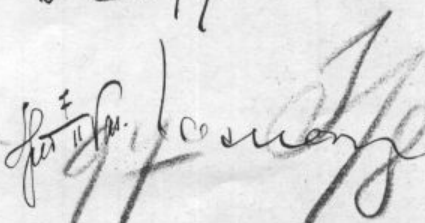
Die Anstalt besteht seit dem Jahre 1) 1846
2) 1892
 L' Istituto esiste dall' anno 3) 1884 in poi.
4) 1858

Für (das männliche, ~~weibliche~~ Geschlecht, ~~beide Geschlechter~~).

Per (maschi, ~~femmine~~, ~~amb i sessi~~).

Jahrgänge oder Abtheilungen annate o gruppi	Zahl des Lehrpersonals Numero del personale insegnante	Schüler, scolari		Anmerkung Annotazione
		in (im Internat Kostzöglinge) nel (internato)	ausser (Externisten Externistinen esternisti o esterniste)	
		der Anstalt, istituto		
2) — + + + — un gruppo solo	2) ^{1/3)} 3) 1 4) 1 un maestro solo	—	1) 36 2) 20 3) 39 4) 29	

Prilog 12. Dio iz dopisa u kojem se traži besplatna fotelja

 Spett. Municipio ^{2/8}
Parento
 Invito così — di diffondere
 la Direzione del Teatro
 Comunale di casti. di a
 voler in base al Regolamento
 sui Teatri mettere a disposi-
 zione del Dirigente l'Antontà
 politica sottoc. un posto
 riservato in platea e preci-
 samente nella linea di mezzo
 delle poltroncine.
 L'ultima seguita destinazione
 del posto attendo rapporto
 entro 8 giorni
 b. XI. 97
 5638 — ^{per il}

in cima della seconda o
terza fila

SCHEMA DELL'INSTALLAZIONE ELETTRICA DEL TEATRO COMUNALE DI PARENZO.

QUADRO DISTRIBUZIONE.

LEGGENDA:

PLATEA	14 Ampere	per 22 Amp.
ORCHESTRA	14	per 22 Amp.
PULCENERIO	14	per 22 Amp.
SOTTOCAMERINI	14	per 22 Amp.
CAMERINI SOTTOCAMERINI	14	per 22 Amp.
CONNETTORI SOTTOCAMERINI	14	per 22 Amp.

Trieste, Dicembre 1910.

Prilog 14. Plakat za operu *Un ballo in Maschera*

TEATRO COMUNALE „VERDI“ PARENZO

Giovedì 5 dicembre 1901, alle ore 8 pom.
terza rappresentazione dell' Opera in 4 atti

Un Ballo in Maschera

del maestro G. VERDI

PERSONAGGI:

RICCARDO, Conte di Warwick, governatore di Boston	fig. G. BASSORA
RENATO, creolo suo segretario e sposo di AMELIA	fig. G. BURLINI
AMELIA	G. SORMANI
ULRICA, indovina di razza nera	E. ITSOE
OSCAR, paggio	fig. A. BABUDRI
SILVANO, marinaio	O. BERNASCONI
SAMUEL, nobile del Conte	A. BONIVENTO
TOM, un giudice	A. BABUDRI
Un corista	

RENATO AVENA
Maestro concertatore e direttore d' Orchestra

24 Professori d' Orchestra - 16 Coristi

PREZZI SERALI:

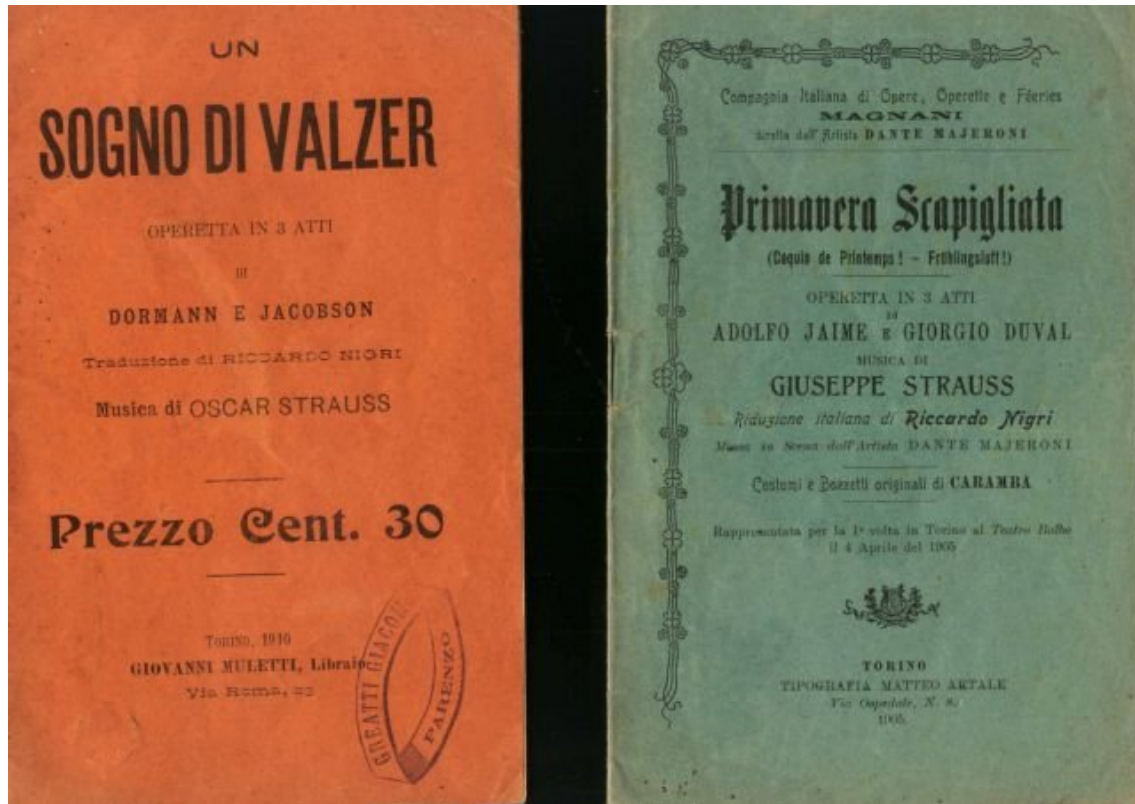
Ingresso soldi 30	Poltroncina soldi 40
Scanno soldi 30	Sedia in galleria soldi 10

IM. RATTI CO. AYA-PARENZO

Prilog 15. Plakat za operetu *Il conte di Lussemburgo*

Prilog 16. Naslovnice libreta *Un sogno di valzer* i *Primavera Scapigliata*

Prilog 17. Plakat Operne i operetne družine A. Bonaccioni & C.

TEATRO COMMUNALE VERNI - PARENZO

9 rappresentazioni straordinarie 9
della compagnia di operette ed opere comiche

A. BONACCIONI & C.

ELENCO ARTISTICO

SIGNORE:
Ada Armandi | Bice Dalmass | Tina Ireos
Lina Baracchi | Ernestina Guerra | Linda Tamborini
Nina Tolentino
16 generiche del coro

SIGNORI:
Mario Baracchi | Italo Bovi | Franc. Greggio
Aless. Bonaccioni | Luigi Castellani | Camino Maddalena
Arrigo Boschetti | Valente Del Corso | Francesco Scavo
8 generici del coro

maestro concertatore e direttore d'orchestra
Camillo Squarzonei

REPERTORIO
Il conte di Lussemburgo - La principessa dei dollari - Le campane di Corneville - Armi ed amori - La vedova allegra - Surcouf
Fra Diavolo - Il barbiere di Siviglia

PREZZI SERALI:
Ingresso: alla platea cor. 1^a alla galleria cent. 60.
Posti a sedere in platea: poltraine cor. 1^a scanni cent. 60.
» » » galleria: scanni cent. 60, gradinate cent. 30.

Per l'acquisto dei posti a sedere per tutte le 9 rappresentazioni rivolgersi, fino al 14 novembre inclusivo dalle ore 1 alle 2 e dalle 7 alle 8 pom., al custode del teatro.

La prima rappresentazione avrà luogo
SABATO 16 NOVEMBRE 1912 alle ore 8.30 p.

TEATRO COMUNALE DI PARENZO

Giovedì 31 Marzo 1892 alle ore 8 di sera

avrà luogo un

CONCERTO

sostenuto dalla violinista quattordicenne signorina

TERESINA GIRALDI

con la cooperazione del signor PIER di LORENZO TRANI,
tenore, e dell' Orchestra cittadina diretta dal maestro signor
ALBERTO ANDLOVITZ

PROGRAMMA.

PARTE I.

1. MENDELSSOHN — Marcia Nuziale *Orchestra*
2. LEONARD — Grande Fantasia Militare *Sig.^{na} Giraldi*
3. CAVADIA — « Desiderio di vendetta » — Melodia . *Sig.^r Trani*
4. { a. TARTINI — Primo tempo della X sonata . . } *Sig.^{na} Giraldi*
 { b. RIES — Movimento perpetuo }

PARTE II.

5. PONCHIELLI — Fantasia nell' opera « Gioconda » . *Orchestra*
 6. BERIOT — Primo tempo del VII concerto . . . *Sig.^{na} Giraldi*
 7. ROTOLI — « Mia sposa sarà la mia bandiera » . . *Sig.^r Trani*
 8. DAMBÈ — « Villanelle » *Sig.^{na} Giraldi*
-

Siederà al piano il maestro signor ALBERTO ANDLOVITZ

Ingresso soldi 30 — Poltroncine soldi 30 — Scanni soldi 20
Sedie in galleria soldi 20.

Parenzo — Tip. Gaetano Coana.

Prilog 19. Plakat vokalno-instrumentalnog koncerta, održanog 9. veljače 1913.

Teatro comunale Verdi - Parenzo

Domenica 9 febbraio 1913 alle ore 8.30 p.m. precise

GRANDE CONCERTO

vocale - instrumentale

sostenuto dalla signorina
Valeria Saxida, soprano
e dal signor
Guido Luin, baritono.

Siederà al piano il maestro signor
Amedeo Zecchi

PROGRAMMA:

I

1. Leoncavallo - **PAGLIACCI** - "Prologo", baritono
2. Puccini - **BUTTERFLY** - "Un bel di vedremo", soprano
3. Verdi - **RIGOLETTO** - Duetto del III atto "Piangi fanciulla", baritono e soprano
4. Mascagni - **CAVALLERIA RUSTICANA** - "Preludio", maestro A. Zecchi
5. Escher - **CANZONE DEL BARDO** - baritono
6. Verdi - **TRAVIATA** - "Grande scena ed aria dell'atto I" soprano.

II

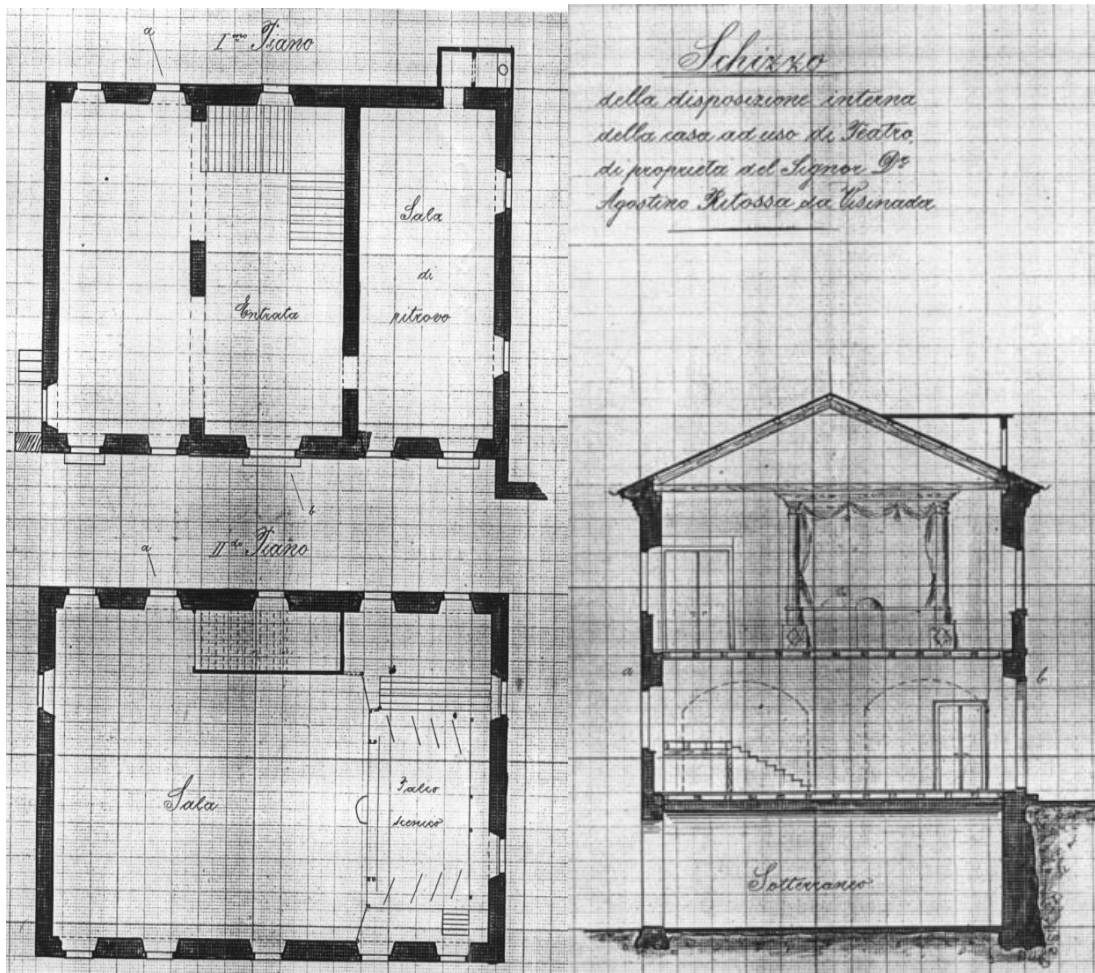
7. Guercia - **NINA** - "Duetto" soprano e baritono
8. Zecchi - **INTERMEZZO** - maestro A. Zecchi
9. Gounod - **FAUST** - "Santa medaglia" baritono
10. Catalani - **WALLY** - "Ebben n'andò lontana" soprano
11. Verdi - **TRAVIATA** - "Duetto dell'atto II" soprano e baritono.

PREZZI SERALI:

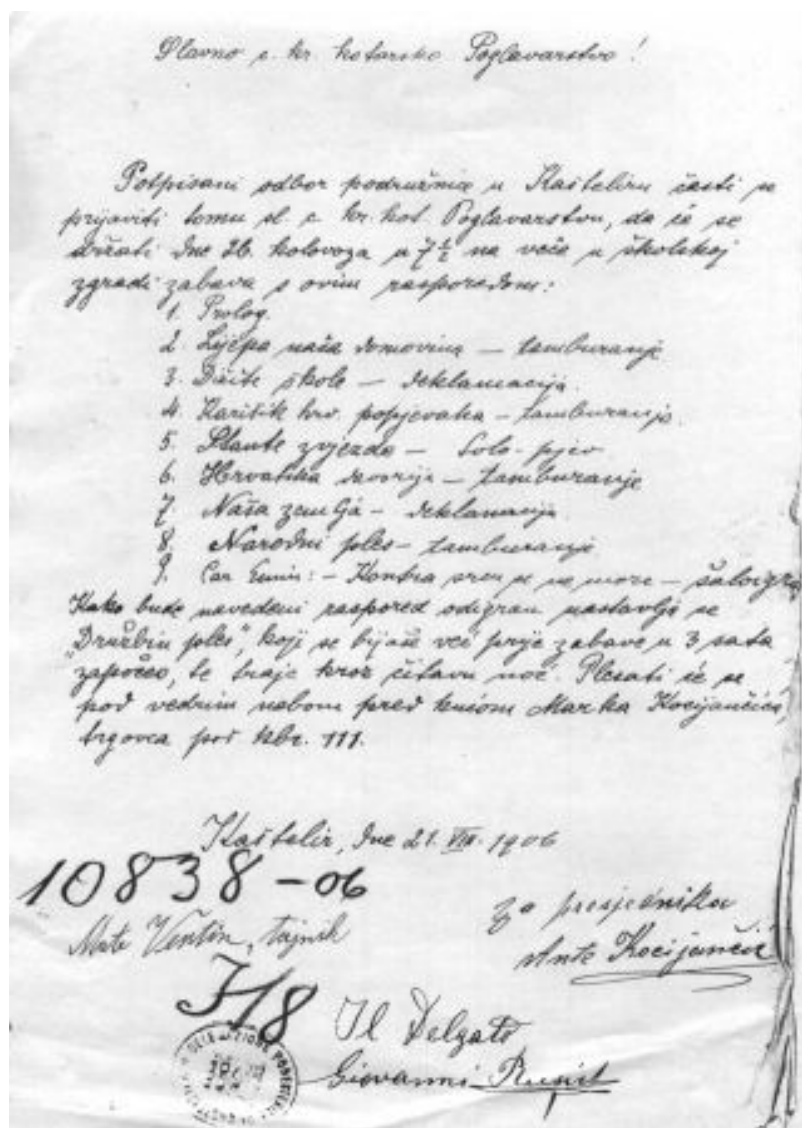
Ingresso alla platea cent. 80 - alla galleria cent. 50 - Posti a sedere in platea: poltroncine cent. 80 - seggi cent. 60 - Posti a sedere in galleria: seggi cent. 50 - 1 posti a sedere sulle gradinate sono gratuiti.

Per l'acquisto dei posti a sedere rivolgersi sabato 8 e domenica 9 febbraio dalle ore 1 alle 4 p.m., presso il custode del teatro.

Prilog 20. Skica kuće g. A. Ritossa iz Vižinade koja je služila za kazališne potrebe

Prilog 21. Program podružnice Družbe sv. Ćirila i Metoda u Kašteliru,
26.8.1906.

Prilog 22. Fotografija biskupa Pederzollija i cara Karla I, 1918. godine u Poreču

All' Eccell. S. R.
 Capitanato Distretto di Poreča
 in
 Poreča.

L. Ilmo e Rmo Ordinario di Poreča con un
 decreto di data 28 maggio 1904 N.º 1139, ordinava al sotto-
 scritto, di cantare ogni domenica e festa, durante la messa,
 l'epistola e il vangelo in latino sacramentalmente in pari tempo
 di leggere anche in slavo. Di più, veniva nello stesso
 decreto convenuto, che anche gli bruciol del Corpus
 Domini, venissero cantati in latino esclusivamente.
 Il sottoscritto onde evitare malumori e malintesi, lesse
 il suddetto decreto e lo spiegò al popolo prima dopo S.
 Messa il giorno 2 giugno (Corpus Domini). Durante la
 messa di detto giorno non si ebbe a riscontrare nessun at-
 to minuzioso, se si eccettuò un po' di fermento fra quel-
 l'etere che più tardi, come si dirà, vennero eccitati san-
 salvi. Dopo la S. Messa ebbe luogo la processione euforica
 in un modo veramente indecoroso per gli sfreggi e senza
 le ornate da pochi fanatici e esultanti entusiasti. A stento
 si permise al sacerdote di uscire fuori della Chiesa e
 quando fu arrivato a metri più lontano dalla Chiesa,
 venne letteralmente impedito di proseguire la processione
 causa la solenne croata, che in nessuna maniera vol-
 va muoversi. È voce comune che la causa di questo
 grandissimo scandalo, sia stato il monaco della suddetta
 ta. S. R. Cirillo e Metodio Matko Cerujka il quale, for-
 bi, non si diede di muoversi, dando saluto ordinario alla massa
 slava. E così il sacerdote dovette rimanere fermo davanti

ZLETILA TUŽNA GRLICA

Zle- ti-la tu-žna gr -li- ca.

Zle- ti-la tuž- na gr - li- ca

2. Na suhen drencu vrh kolca.
3. Ona se tužna žalila.
4. Da si je drugca zgubila.
5. Pojmo mi mala na samanj.
6. Ja ću ti kupit kolačić.
7. Ti ćeš me mala poljubiti.
8. A ja ću tebe (j) oženiti.
9. Mi ćemo skupa srićni biti.

*Pjevali: Marija Brgudac i Anica Ružić
iz Kaštelira*

NE ZNA TONE ČA TONINA IMA

1. Ne-zna To-ne ne-zna Tone 'ča Tonina

i-ma ni-ne-naj. Ne zna To-ne

ne zna Tone ča Toni-na i-ma ni-ne- naj.

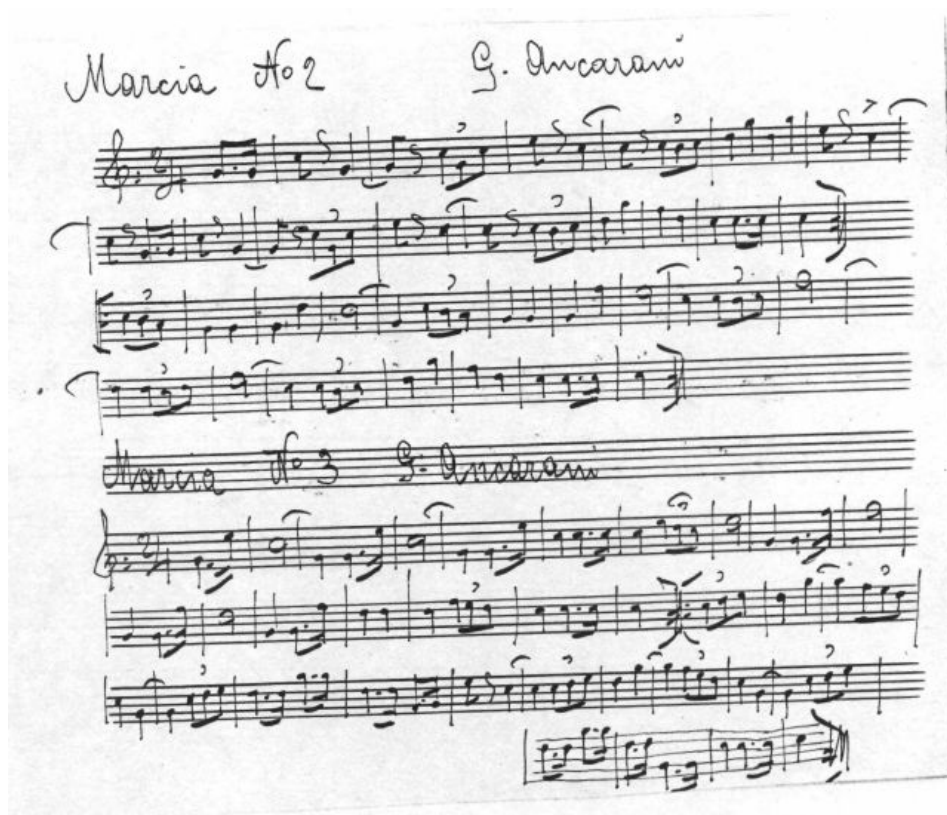
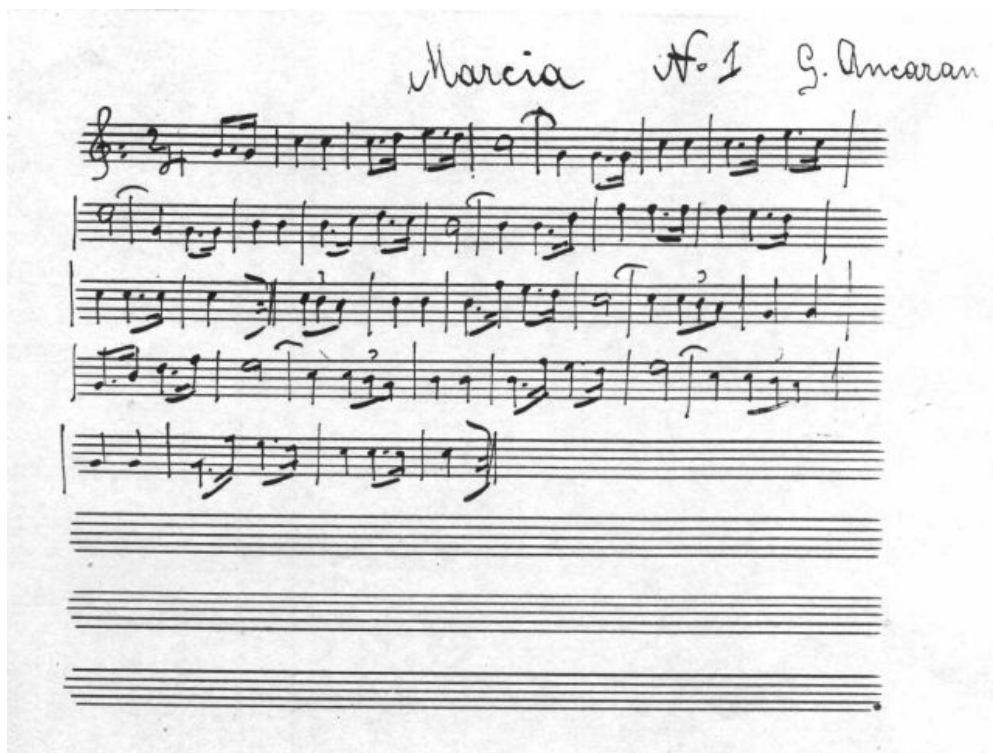
2. A Tonina bile bičve ima
3. Ja sam pekjar ti si siromaha
4. Uzmi mene dobar ću ti biti
5. Na dan ću ti dva, tri zuba zbiti.

*Pjevale: Marija Brgudac (r. 1936.) i
Anica Ružić (r. 1907.) iz Kaštelira*

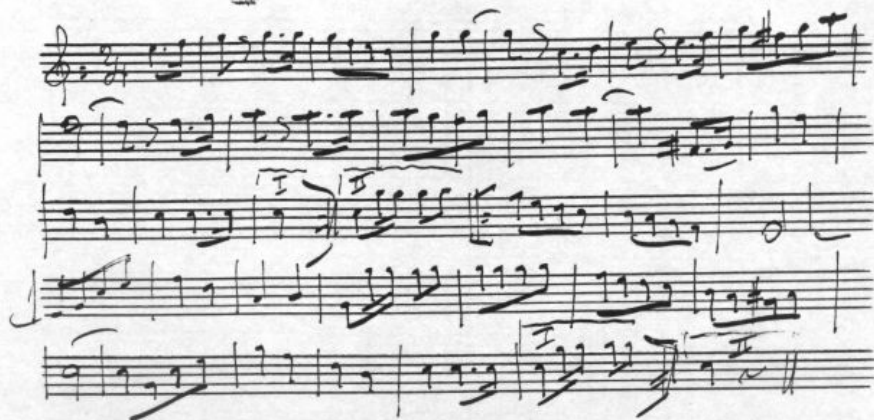
Prilog 26. Plakat društva "Forza e valore", poziv na vokalno-instrumentalni koncert

Prilog 27. Notni prilozii orkestra društva «Forza e Valore»

Marcia No. 4 F. Rocco

Marcia No. 4 F. Rocco

A Notificazione di mobilitazione.

Sua Maestà L. e R. Apostolica si è degnata di ordinare

la mobilitazione generale

nonchè la chiamata dell'intera i. r. e r. u. leva in massa.

I. Persone che non si trovano in servizio attivo e quelle obbligate alla leva in mas. a.

1. Avranno da presentarsi al servizio

- a) tutte le persone munite di certificati di destinazione, poi quelle persone che non si trovano in servizio attivo e quelle obbligate alla leva in massa che furono richiamate mediante carta di chiamata sotto le armi, secondo quanto è loro prescritto nel certificato di destinazione rispettivamente nella carta di chiamata;
- b) tutte le altre persone non attive, poi tutte quelle obbligate alla leva in massa dell'età di anni 12 o più giovani, le quali hanno prestato servizio nell'esercito, nella marina da guerra, nella milizia territoriale o presso la gendarmeria, a seconda di quanto è loro prescritto nel loro passaporto (certificato) militare, passaporto (certificato) di milizia territoriale, rispettivamente passaporto di leva in massa;
- c) gli obbligati alla leva in massa, destinati a speciali prestazioni di servizio per iscopi di guerra a seconda delle disposizioni del capo comune.

2. Tutte le **reclute** e i **riservisti di supplemento arruolati** nell'anno in corso, ma **non ancora incorporati** vengono così e/o incorporati in base ad ordine Serrano.

Ille queste realtà e questi risvolti di supplemento valore che si trovano a che vi abbiano diritto di pertinenza in Tirolo, Carinzia, Carniola, Istria, nella principessa Costea di Gorizia e Gradisca, a Trieste (colla e territorio), in Dalmazia, nella Bassa Slesia, in Galizia e nella Bucovina, nonché nei Comitati di Bereg, Maragorin, Gnesna, Abi-Felher, Beszterce-Naszod, Brasso, Csik, Fegneras, Hármasok, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Marmaro-Torda, Nagy-Küküllő, Sereben, Solliker, Szabolc-Tudak, Torda-Arany, Udvarhely, Bács-Bodrog, Krassó-Szerény, Temes e Torontal, a Fiume, poi in Croazia e Slavonia, nonché in Bosnia, Torda-Arany, Udvarhely, Bács-Bodrog, Krassó-Szerény, Temes e Torontal, a Fiume, poi in Croazia e Slavonia, nonché in Bosnia e nell'Eregetzovica, dovranno partire al **pia tardi entro 24 ore** dopo aver ricevuto la pubblicazione della presente Notificazione e presentarsi al più presto possibile al comando distrettuale di completamento del loro luogo di dimora. Coloro, ai quali è noto di appartenere alla milizia territoriale, si presenteranno al comando distrettuale di completamento della milizia del loro luogo di dimora.

Tutti gli altri attenderanno la loro chiamata.

II. Cavalli.

4. I cavalli (animali di soma) dell'esercito e della milizia territoriale, trovandosi in uso privato saranno da considerarsi subito alle stazioni, dalle quali furono consegnati.
5. I cavalli esposti da fogli di evidenza sono legge del 24 dicembre 1912, 0-1-1, N. 533 saranno da considerarsi subito consegnati al luogo di consegna (ricevimento) indicato nel foglio di evidenza.

III. Mezzi da trasporto.

I proprietari che dal capo comune saranno stati affiliati alla fornitura di mezzi di trasporto a sensi della legge 21 dicembre 1912, R. L. N.° 235 avranno da presentare o da far presentare gli stessi assieme ai rispettivi oggetti di hardware esistenti a seconda delle indicazioni del capo comune.

IV. Prestazioni di guerra.

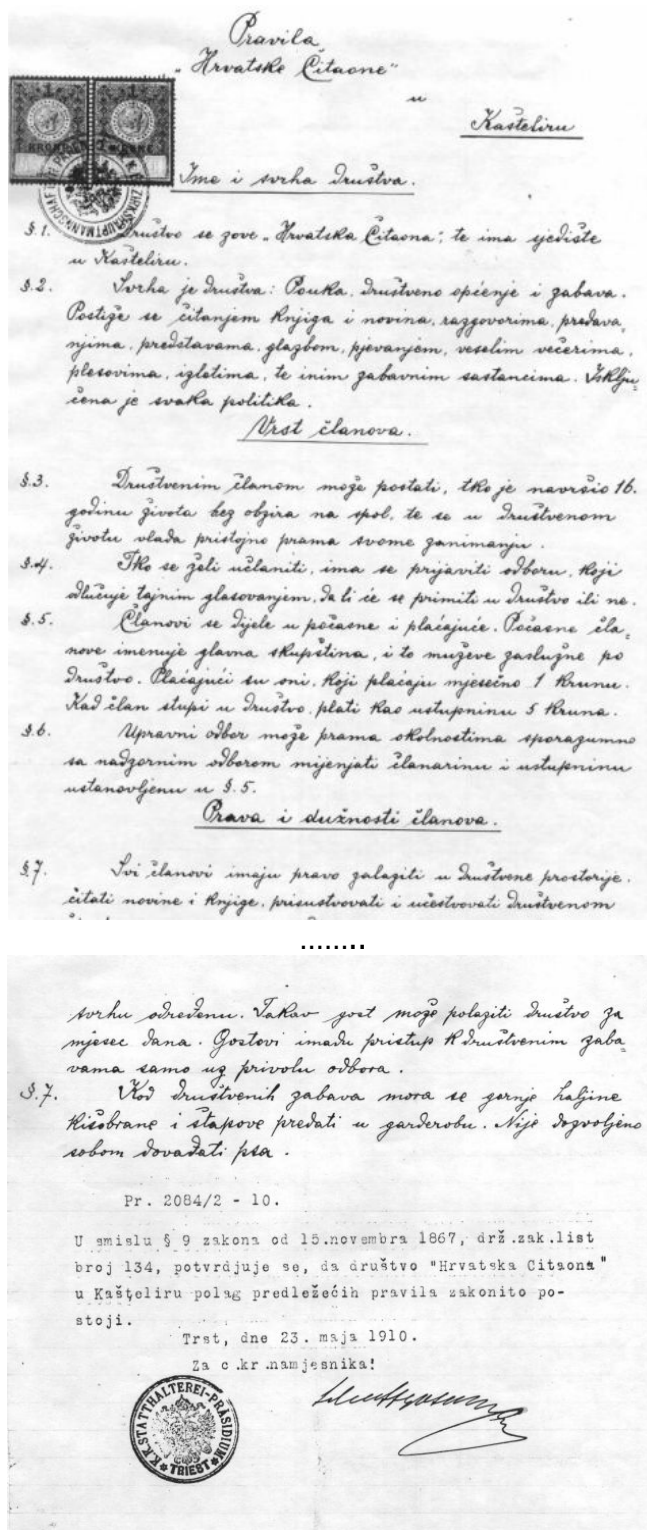
È seguita nel bollettino delle leggi dell'impero la pubblicazione del termine col quale incomincia l'obbligo a prestazioni di guerra. Sarà pertanto da corrispondere a tutte le richieste fatte in base alla legge sulle prestazioni di guerra del 26 dicembre 1912. R. L. I. Nro. 236.

L'inosservanza delle presenti disposizioni verrà punita severamente in base alle leggi vigenti.

Dall'I. r. Capitanoato distrettuale.

19

Prilog 29. Početak i završetak iz Pravila «Hrvatske Čitaone» u Kašteliru

Prilog 30. Pregled opernih izvedbi u porečkom kazalištu «Giuseppe Verdi»

GOD.	RAZDOBLJE	AUTOR	DJELO	SOLISTI	ZBOR I ORKESTAR	DIRIGENT
1890.	9.01., 7 večeri	G. Donizetti	Don Pasquale	Družina Conti		
		G. Rossini	Il Barbiere di Siviglia			
1897.	studenj, 11 večeri	V. Bellini	Norma	Carlo Calamari		
		G. Verdi	Traviata			
		V. Bellini	I Puritani			
		G. Donizetti	La Favorita			
		G. Donizetti	Lucia Lammermoor			
1899.	19.12.	G. Verdi	Nabucco			
1901.	ožujak	G. Donizetti	Lucia do Lamermoor	Družina Josefa Corbetto		
		G. Verdi	Rigoletto			
		G. Verdi	Traviata			
		R. Leoncavallo	I Pagliacci			
		G. Rossini	Il Barbiere di Siviglia			
		G. Bizet	Carmen			
		G. Puccini	Manon Lescaut			
	5.12.	G. Verdi	Il Barbiere di Siviglia	G. Bassora P. Elena G. Burlini G. Sormani E. Itsor A. Babudri O. Bernasconi A. Bonivento	24 glazbenika 16 pjevača	Renato Avena
1906.	travanj	G. Puccini	Tosca			
		A. Ponchielli	La Gioconda			
1907.	travanj i studeni	G. Rossini	Il Barbiere di Siviglia			
		G. Verdi	La Forza del destino			
		G. Verdi	Ernani			
1909.		G. Verdi	Il Barbiere di Siviglia			
1912.	studenj	G. Rossini	Il Barbiere di Siviglia	Operna i operetna družina «A. Bonaccioni & C.»		Camillo Squarzony
1914.		G. Donizetti	La Favorita	Lea Renati,	domicilni glazbenici	Orazio Ugolini
		G. Verdi	Un ballo in maschera	Francesco Trugna,		
		V. Bellini	I Puritani	Francesco de Marchi,		
		G. Verdi	Traviata	Alessandro Niccolini,		

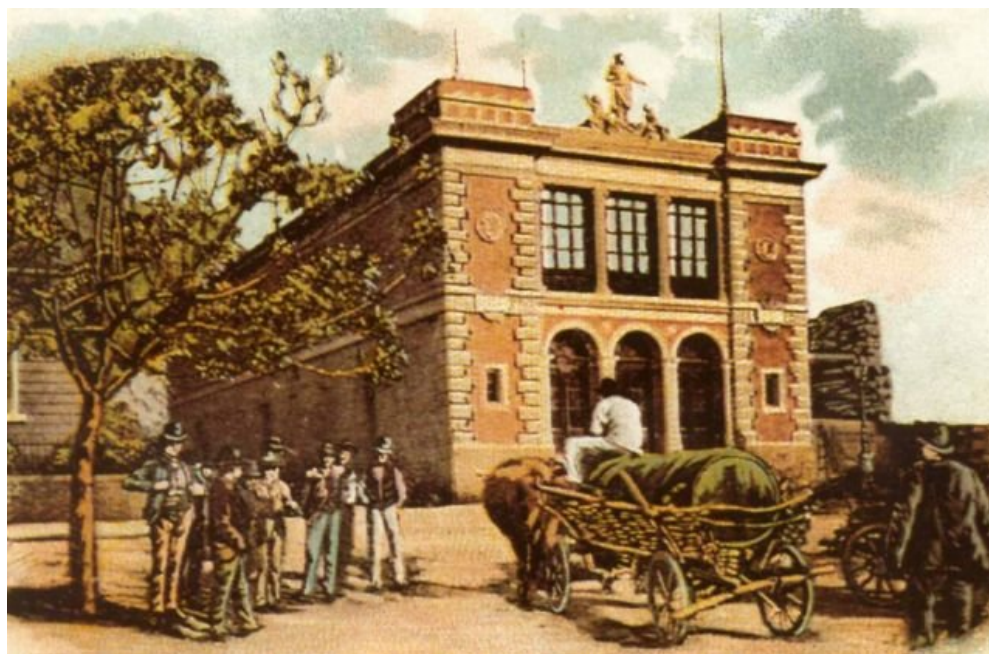
Pregled operetnih izvedbi u porečkom kazalištu «Giuseppe Verdi»

GOD.	RAZDOBLJE	AUTOR	DJELO	SOLISTI	ZBOR I ORKESTAR	DIRIGENT
1908.	siječanj	S. Jones	La Gheisha			
			Il Vice Ammiraglio			
1911.	prosinac	F. Lehár	Die Lustige Witwe	Operetna družina Cesare Matuci		
		O. Straus	Un sogno di Valzer			
		S. Jones	La Gheisha			
1912.		F. Lehár	Der Graf von Luxemburg	Operetna družina «Città di Napoli		
	16.11., 9 večeri	F. Lehár	Der Graf von Luxemburg	Opera i operetna družina «A. Bonaccioni & C.»	24 pjevača družine	Camillo Squarzoni
		L. Fall	Die dollarprinzessin	Ada Armandi, Lina Baracchi,		
		R. Planquette	Le Campani di Corneville	Bice Dalmas, Ernestina Guerra,		
		?	Armi ed amori	Nina Tolentino		
		F. Lehár	Die Lustige Witwe	Tina Ireos		
		?	Surcouf	Linda Tamborini		
		J. Auber	Fra Diavolo	Mario Baracchi Aless. Bonaccioni, Arrigo Boschetti, Italo Bovi, Luigi Castellani, Valente Del Corso, Franc. Greggio, Osmino Maddalena Francesco Scavo		

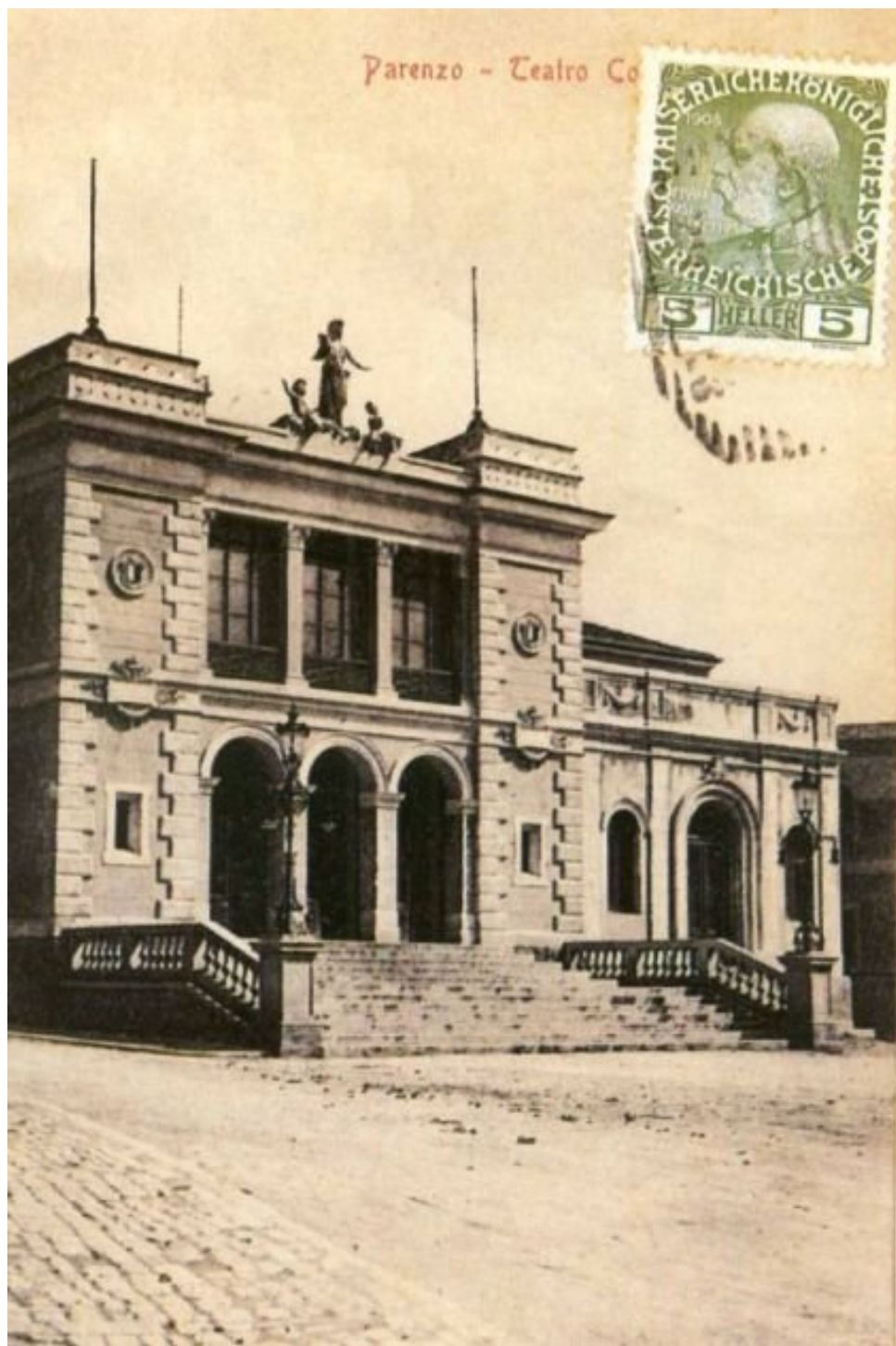
Prilog 31. Fotografija kazališta i škole u Poreču

Prilog 32. Fotografija kazališta bez stepeništa

Prilog 33. Fotografija kazališta

Prilog 34. Fotografija kazališta sa stepeništem

12. IZVORI I LITERATURA

12.1. IZVORI

12.1.1. ARHIVSKA VRELA

Državni Arhiv Pazin:

- fond Kotarsko Poglavarstvo u Poreču 1868. – 1918.

Sveučilišna biblioteka u Puli:

- knjižni i novinski fond

Zavičajni muzej Poreč:

- knjižni i novinski fond

Centro ricerche storiche Rovinj:

- knjižni i novinski fond

Biblioteca Civica di Trieste:

- knjižni i novinski fond

Archivio di Stato Trieste:

- fond Luogotenenza del Litorale
- fond Luogotenenza – Società

Arhiv Hochschule für Musik und Darstellende Kunst in Wien:

- Spisak polaznika (SHS) Visoke glazbene škole u periodu 1908.-1919. godine u Beču

12.1.2. PERIODIKA

1. *Naša sloga*, 1870.-1915., Državni arhiv Pazin.
2. *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Poreč (1884.-1913.), Trst, Venezia (1920.-2001.)
3. *Pagine istriane*, Stab. Tip. di Carlo Priora, Kopar, ožujak 1903.-lipanj 1914.
4. *In Strada Granda*, Unione degli Istriani, Tipografia Atena, Trst, 1973.-2002.
5. *Idea italiana*, 27.3.1897., br. 25; 14.5.1914., br. 802.
6. *Polaer Tagblatt*, 10.6.1910., br. 1568.
7. *Nova Hrvatska*, 23.4.1944., br. 95.
8. *La voce del popolo*, 5.2.1994.
9. *Jutarnji list*, 13.5.2003.

12.2. LITERATURA

12.2.1. KNJIGE

1. ALBERI, Dario, *Istria, storia, arte, cultura*, Edizioni LINT, Trst, 1997., str. 1278-1279.
2. ANDREIS, Josip, *Povijest glazbe*, Liber Mladost, Zagreb 1974., knj.4., str. 227-228.
3. BARTOLIĆ Marijan - GRAH Ivan, *Crkva u Istri, osobe, mjesta i drugi podaci Porečke i Pulske biskupije*, IKD «Juraj Dobrila», III. dopunjeno izdanje, Pazin, 1999.
4. BERTOŠA, Miroslav, *Istra između zbilje i fikcije*, Matica hrvatska, Zagreb 1993.
5. BEUC, Ivan, *Istarske studije. Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća*, Zagreb, 1975.
6. BLAŽEVIĆ, Ivan, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija, 1987.
7. BRAJŠA-RAŠAN, Matko, *Hrvatske narodne popijevke iz Istre (50) svjetske i crkvene, za muški i mješoviti zbor*, Pula, 1910.
8. CANCIANI Rina, *Guida e pianta della Città di Parenzo*, ur. Giacomo Greatti, L. Herrmanstorfer, Trst, 1913.
9. CVETKO, Dragotin, *Južni slovani v zgodovini evropske glasbe*, Založba Obzorja, Maribor, 1981.
10. DAROVEC, Darko, *Pregled istarske povijesti*, C.A.S.H., Pula, 1997., II izdanje.
11. FAKIN, Niki, *Pozdrav iz Umaga – Saluti da Umago*, Etifgraf Umag, Umag, 1998.
12. MILANOVIĆ, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga I.* (1797. – 1882.), Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila», Pazin, 1991., 2. izd.
13. MILANOVIĆ, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga II.* (1883. – 1947.), Pazin 1973.
14. Molitvenik, *Oče budi volja tvoja*, Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila» i Kršćanska sadašnjost, Pazin/Zagreb, 1997., 23. izdanje.
15. ORLIĆ, Drago, *Srdačno Vaš Poreč*, Adriatic, Poreč, 1991.
16. ORLIĆ, Drago, *Sto lit kako jedan hip*, Limena glazba Tar, Turistička zajednica Tar, Tar, 1995.
17. PERIĆ-POLONIJO, Tanja, *Istarske hrvatske narodne pjesme*, Istarsko književno društvo «Juraj Dobrila», Pazin, 1997.
18. PERNIĆ, Renato, *Narodne pjesme iz Istre*, Istarska naklada, Pula, 1985.
19. PERNIĆ, Renato, *Meštri, Svirci i Kantaduri, istarski narodni pjevači, svirači i graditelji glazbala*, Reprezent, 1997.
20. RADOLE, Giuseppe, *L'Arte organaria in Istria*, Casa editrice Prof. Riccardo Pàtron, Bologna, 1969.

21. RADOLE, Giuseppe, *Canti popolari istriani*, seconda raccolta con bibliografia critica, Leo S. Olschki, Firenze, 1968.
22. RADOLE, Giuseppe, *La musica a Capodistria*, Centro studi storico-religiosi Friuli – Venezia Giulia, Trst, 1990.
23. RADOLE, Giuseppe, *Le scuole musicali a Trieste e il Conservatorio «G. Tartini»*, Ed. Italo Svevo, Trst, 1988.
24. PRAŠELJ, Dušan, *Ivan Matetić-Ronjgov; Zaspal Pave, zbirka notnih zapisa narodnih pjesama Istre i hrvatskog primorja*, Izdavački centar Rijeka, Kulturno-prosvjetno društvo «Ivan Matetić-Ronjgov», Rijeka, 1990.
25. SANCIN, Pier Paolo – SANTIN, Luciano, *La mula de Parenzo*, canzoniere istro-quarnarino-dalmato, Pizzicato Edizioni Musicali, Udine, 1993.
26. *Stanovništvo 1857. – 1961. po naseljima i dijelovima naselja Pula, za općinu Poreč*, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb, 1964.
27. STAREC, Roberto, *Canzoniere Triestino*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 2001.
28. ŠIDAK-GROSS-KARAMAN-ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Školska knjiga, Zagreb, 1968.
29. ŠETIĆ, Nevio, *Istra između tradicionalnog i modernog*, Naša sloga, Pazin, 1995.
30. TIMEUS, G., *Canzonette popolari cantate in Istria*, Tip. Boccasini e Co. Fratelli Niccolini, Pula, 1910.
31. TUMPIĆ, Dušan, *Hrvatska Istra*, Alineja, Zagreb, 1993.
32. ULJANČIĆ-VEKIĆ, Elena – UJČIĆ, Tajana, *Građanima Poreča! Plakati i obavijesti porečke prošlosti (1784.-1941.)*, katalog izložbe, Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 2003.
33. ZOVATO, Pietro – RADOLE, Giuseppe, *Trieste e l'Istria tra religiosità popolare e folclore*, Centro studi storico-religiosi Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1991.

12.2.2. STUDIJE U ČASOPISIMA ILI ZBORNICIMA

1. BERTOŠA, Miroslav, «Dugo trajanje» i preobrazbe istarske hrvatske integracije, *Istra između tradicionalnog i modernog*, Naša sloga, Pazin, 1995.
2. BRAJKOVIĆ, Antun, Gospodarske prilike u Porečkom kotaru, *Zbornik Poreštine, knjiga 2.*, ur. Marko Legović, Narodno sveučilište Poreč Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 1987.
3. DEPERIS, P., S. Mauro e S. Eleuterio, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, XIV, Poreč, 1898.
4. FERLUGA PETRONIO, Fedora, La Società dei Santi Cirillo e Metodio in Istria, *Istria Religiosa*, ur. Pietro Zovatto, Centro studi storico-religiosi Friuli – Venezia Giulia, Trst, 1989.
5. GORLATO, Laura, Organari veneti in Istria, *Pagine istriane*, lipanj-rujan (1985.), Rd. A.L.G., Genova, 1985.
6. GORTAN-CARLIN, Ivana Paula, Glazbeno školstvo – segment iz glazbene kulture u Puli za vrijeme austrougarske vladavine, *Prvi međunarodni*

- muzikološki skup «U znaku Carlote Grisi»*, ur. Ivana Paula Gortan-Carlin, Pučko otvoreno učilište Novigrad, 1999.
7. GRAH, Ivan, Svećenstvo Puljštine i buđenje narodne svijesti u 19. i početkom 20. stoljeća, *Spomen-knjiga prigodom 125. obljetnice osnutka udruge Čitaonica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Društvo bibliotekara Istre, Pula, 1998.
 8. KLOBAS, Miro, Muzička škola u Rijeci, *Muzička škola u Rijeci 1820. - 1990.*, Rijeka, 1990.
 9. KORLEVIĆ, M., Uprava i sudstvo u Istri od 1918 – 1945, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 11, Rijeka, 1954.
 10. MALUSÀ, Mirela, Società filarmoniche e corpi corali in Istria, *Atti*, volume XXIV, Centro di ricerche storiche Rovigno, Rovinj, 1994.
 11. RADOLE, Giuseppe, Gli organi nelle chiese istriane, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XVI nuova serie (LXVIII), Venezia, 1968.
 12. RUCK, Lovorka, Operni život u razdoblju od 1870. – 1930. godine, *Drugi međunarodni muzikološki skup «Antonio Smareglia i njegovo doba»*, ur. Ivana Paula Gortan-Carlin, Polivalentni kulturni centar Istarske županije, Grožnjan, 2000.
 13. ŠEPIĆ, Dragovan, O procesu integracije hrvatske nacije, *Zbornik Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross, Liber, Zagreb, 1981.
 14. VITOLOVIĆ, Viktor, Poljoprivredna škola – stanica u Poreču, povodom 95-godišnjice osnutka, *Zbornik Poreštine, knjiga 1.*, ur. Josip Milićević, Ogranak Matice Hrvatske i Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 1971.
 15. VUKOVIĆ, Jelena, Opera u Zagrebu od 1890. do 1920. u orisu glazbene kritike na njemačkom jeziku, *Arti musices*, HMD, god. 31, br. 1-2, Zagreb, 2000.
 16. WIGGERMANN, Frank, Fede e nazione. Cenni sulla storia della chiesa cattolica nell'Istria meridionale prima del 1914, *Atti*, vol. XXXI, Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, Trst – Rovinj, 2001.
 17. ZOVATTO, Pietro, Cattolici e catolicesimo in Istria tra '800 e '900, *Istria Religiosa*, ur. Pietro Zovatto, Centro studi storico-religiosi Friuli – Venezia Giulia, Trst, 1989.

12.2.3. ČLANCI

1. CECCONI RAUNE, Iginia, Parenzo professioni, commerci e mestieri dal 1920 al 1945, *In Strada Granda*, lipanj 2000; prosinac 2000.
2. FLEGO, Bruno – FORZA, Silvio, Dal «Teatro nuovo» al «Politeama Ciscutti», *La voce del popolo*, 5.2.1994.
3. GALLI, Lina, I canottieri, *In Strada Granda*, lipanj, 1975.
4. GALLI, Lina, La filodrammatica parentina, *In Strada Granda*, lipanj, 1976.
5. MACILLIS, Marco, La banda musicale di Parenzo, *In Strada Granda*, srpanj, 1974.

6. MARIN, Enea, Centenario del teatro comunale «G. Verdi» e problemi della Parenzo di un secolo fa, *In Strada Granda*, prosinac, 1987.
7. MARIN, Enea, Le società sportive di Parenzo, *In Strada Granda*, lipanj, 1994.
8. MARIN, Enea, Nel 1884 sorge a Parenzo La società istriana di archeologia e storia patria, *In Strada Granda*, ožujak, 1984.
9. RADETIĆ, Ernest, Hrvatski bojni pohod na Poreč 1897., *Nova Hrvatska*, 23.4.1944.

12.2.4. ENCIKLOPEDIJE

1. *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 5. svezak, JLZ, Zagreb, 1969.
2. *Enciclopedia Garzanti della musica*, Ed. A. Garzanti, Milano, 1974.
3. *l'Enciclopedia della musica*, Istituto Geografico De Agostini, Novara, 1995.
4. *Muzička enciklopedija*, JLZ, Zagreb, 1.-3. svezak, 1971., 1974., 1977.

13. ZAVRŠNI DIO

13.1. SAŽETAK

U radu *Glazbeni život Poreča i okolice* autorica istražuje glazbenu djelatnost nakon 1880. godine, kada se intenzivira osnivanje i rad različitih udruženja i institucija pa do 1918. godine, kada u Istru nakon austro-ugarske vlasti dolazi talijanska. Glazbena zbivanja smještena su u povijesni okvir, a organiziranje glazbene djelatnosti u sklop nastojanja za organiziranjem kulturnih i drugih djelatnosti općenito. Rad ukazuje i na političku uporabu glazbe i njezinu funkciju u političkim hrvatsko-talijanskim sukobima.

Poreč se u tom periodu gospodarski brže razvija. Bitne gospodarske grane poput poljoprivrede, trgovine i turizma su u usponu, a veliku važnost za razvoj imaju i prometnice. U porečkom kotaru zabilježen je i porast broja stanovnika. S višim standardom veća je potreba za kulturnim djelatnostima, pa tako i glazbenim.

Od glazbenih društava najaktivnija su društva «Società filarmonica» kojima je zadaća bila promicanje glazbe i glazbenog odgoja, a cilj je bio osposobiti amatere za sviranje u bandi ili u orkestru te, u nekim društvima, osnivanje glazbene škole. Predstavljena su glazbena društva Poreča, Vižinade, Vrsara, Višnjana, Tara, Nove Vasi, Funtane, Baderne i Kaštelira.

U radu je prikazana uloga koju je imalo porečko kazalište «Giuseppe Verdi» kao nositelj mondenih zbivanja. U kazalištu, svojevrsnom središtu raznih javnih društvenih skupova, održavale su se kazališne predstave, prikazivale su se opere i operete, izvodili su se koncerti, prikazivane su kino predstave. Istražen je i način glazbenog djelovanja Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, u vidu osnovnoškolskog programa i samog djelovanja društva koje je u okolici Poreča imalo svoje podružnice u Baderni, Kašteliru, Vabrigi, Žbandaju i Novoj Vasi.

U njemu je iznijeta produkcija narodne glazbe dvaju najbrojnijih naroda koja su živjela na prostoru Poreča i okolice. Prikazani su narodni običaji koji su bili prisutni u životu stanovnika, a kojima je glazba sastavni dio.

Autorica se osvrće i na crkvenu glazbu, na instrumente korištene za crkvene potrebe te na recipročni utjecaj crkve, glazbe i politike.

Na kraju su predstavljene ostale neglazbene udruge od kojih su se neke, kao npr. «Club Fantasia», «Napredak» ili sportsko društvo «Forza e Valore», bavile i glazbenom djelatnošću.

Rad završava s prikazom kulturnog i glazbenog djelovanja u godinama prvog svjetskog rata kada je kulturno-umjetničko djelovanje po cijeloj Istri pa tako i u Poreču puno skromnije.

13.2. RIASSUNTO

Nell'opera *La vita musicale di Parenzo e suoi dintorni 1880-1918* (*Glazbeni život Poreča i okolice 1880.-1918.*) l'autrice ricerca l'attività musicale dopo l'anno 1880, quando viene intensificata la fondazione e l'attività di diverse associazioni ed istituzioni, fino al 1918, quando dopo il governo austro-ungarico, in Istria arriva

quello italiano. Gli eventi musicali sono sistemati in una cornice storica e l'organizzazione dell'attività musicale in un'insieme di aspirazioni all'organizzazione di attività culturali ed altre in genere. L'opera accenna anche all'uso politico che veniva fatto della musica e alla sua funzione nei conflitti politici croato-italiani.

In quel periodo Parenzo subisce uno sviluppo economico più veloce. Importanti rami dell'economia quali l'agricoltura, il commercio ed il turismo sono in ascesa, ed una grande importanza per lo sviluppo hanno anche le viarie. Nel circondario di Parenzo è stato registrato anche un aumento del numero di abitanti. Con uno standard di vita più alto, più grande è anche il bisogno di attività culturali, dunque anche di quelle musicali.

Tra le società musicali le più attive sono le "Società filarmoniche", il cui compito era quello di promuovere la musica e l'educazione musicale, e lo scopo era di abilitare gli amatori a suonare nella banda o nell'orchestra e, in alcune società, la fondazione di una scuola di musica. Sono presentate le società musicali di Parenzo, Visinada, Orsera, Visignano, Torre, Villanova, Fontana, Baderna e Castellier.

Nell'opera è rappresentato il ruolo avuto dal teatro "Giuseppe Verdi" di Parenzo quale portatore di eventi mondani. Nel teatro, centro specifico di vari raduni pubblici, si davano rappresentazioni teatrali, si rappresentavano opere ed operette, si eseguivano concerti, si effettuavano rappresentazioni cinematografiche. È stato ricercato anche il modo d'agire musicale della Società dei Ss. Cirillo e Metodio per l'Istria, nel programma delle scuole elementari e dell'attività della stessa società che nei dintorni di Parenzo aveva le sue filiali a Baderna, Castellier, Vabriga, Sbandati e Villanova.

In essa è stata esposta la produzione della musica popolare dei due popoli più numerosi che vivevano nel territorio di Parenzo e suoi dintorni. Sono stati descritti gli usi e i costumi popolari presenti nella vita degli abitanti, dei quali la musica era parte integrante.

L'autrice accenna anche alla musica sacra, agli strumenti usati per i bisogni liturgici e all'influenza reciproca tra chiesa, musica e politica.

Alla fine sono presentate le altre associazioni non musicali di cui alcune, come per esempio il "Club Fantasia", il "Napredak", o la società sportiva "Forza e Valore", si occupavano anche di attività musicali.

L'opera termina con la rappresentazione dell'attività culturale e musicale negli anni della prima guerra mondiale, quando l'attività artistico-culturale in tutta l'Istria e quindi anche a Parenzo era molto più modesta.

13.3. KLJUČNE RIJEČI

povijest, glazba, kazalište, crkva, udruge, folklor, gospodarstvo

13.4. ŽIVOTOPIS

Ivana Paula Gortan-Carlin, diplomirani muzikolog. Živi u Novigradu, Podravska
23. Rođena 10. rujna 1968. u Umagu.

Srednju glazbenu školu "Ivan Matetić-Ronjgov" završila u Puli 1986. godine i stekla zvanje Suradnika u nastavi glazbe. Godine 1994. diplomirala na Odsjeku za muzikologiju na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

Predavala glazbeni odgoj u Talijanskoj osnovnoj školi u Novigradu, Poreču i Piranu, odnosno glazbenu umjetnost u Srednjoj školi u Bujama i Buzetu, u Srednjoj školi s talijanskim nastavnim jezikom u Bujama te solfeggio i klavir u Glazbenoj školi u Novigradu.

Od 1994. do 1999. ravnatelj Pučkog otvorenog učilišta "Novigrad – Cittanova" i Voditelj kulturnih i obrazovnih djelatnosti u Novigradu.

Pročelnica Upravnog odjela za društvene djelatnosti u Gradu Novigradu od 2001. do 2003. godine, a od 2004. obavlja poslove samostalnog stručnog referenta za društvene djelatnosti u Gradu Novigradu.

Mentor iz glazbene umjetnosti na projektu «Sveti Petar u Šumi – baština koju valja upoznati i sačuvati» (knjižica i video-kazeta) 1994. godine.

Inicirala i organizirala međunarodne muzikološke skupove «Iz istarske glazbene riznice» "U znaku Carlote Grisi" (1998.), "Antonio Smareglia i njegovo doba" (1999.) i "Glazbeno obrazovanje u Istri tijekom stoljeća u spomen Slavku Zlatiću" (2002.).

Glavni urednik Zbornika radova s međunarodnih muzikoloških skupova "U znaku Carlote Grisi" (1999.) i "Antonio Smareglia i njegovo doba" (2000.).

Sudjelovala na dječjim festivalima "Voci nostre" s pjesmama "Unicorno alato", "Segreti del tempo", "Una canzone per te" i dobitnica 1. nagrade "canzone simpatia" na XXIX. dječjem festivalu "Voci nostre" u Puli kao autorica glazbe pjesme "L'enigma".

Od 1999. član Hrvatskog Muzikološkog Društva – Zagreb.

Godine 1999. upisala poslijediplomski studij na odjelu Povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Na 34. natječaju kulture i umjetnosti Talijanske unije Rijeka (UI) i Narodnog sveučilišta Trst (UPT) "Istria nobilissima" 2001. godine pohvaljen glazbeni esej "Glazbeni život Pule 1919. godine čitajući Azione", a 2002. godine na 35. natječaju kulture i umjetnosti UI – UPT dobitnica 2. nagrade "Istria nobilissima" za muzikološki rad "Glazbena društva porečkog kotara na prijelazu 19. i 20. stoljeća".

Član radne grupe Istarske županije, za pripremu realizacije projekta uređenja spomen sobe Antonia Smareglije i u Organizacijskom odboru za obilježavanje 100. obljetnice rođenja skladatelja Luigija Dallapiccole.

Znanstvene i stručne radove, tematski vezane uz glazbeni život Istre objavila u muzikološkim zbornicima «Arti musices» *Glazbenici u Puli na prijelazu 19. i 20. stoljeća (1880 – 1918)* (2001.) i «Iz istarske glazbene riznice» *Glazbeno školstvo – segment iz glazbene kulture u Puli za vrijeme austro-ugarske vladavine* (1999.) i «*Pulska glazbena društva*» (2000.).

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. POLITIČKE, GOSPODARSKE I KULTURNE PRILIKE ISTRE I POREČKOG KOTARA ..	7
2.1. UVOD	7
2.1.1. UPRAVNO USTROJSTVO	9
2.1.2. STANOVNIŠTVO POREČKOG KOTARA	10
2.1.3. O NACIONALNOJ SVIJESTI	13
2.1.4. O PROCESU INTEGRACIJE	14
2.1.5. KULTURNE PRILIKE.....	18
2.2. POREČ U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA I DO 1. SVJETSKOG RATA	19
2.2.1. GOSPODARSTVO POREČKOG KOTARA	19
2.2.1.1. POLJOPRIVREDA POREČKOG KOTARA.....	19
2.2.1.2. TRGOVINA POREČKOG KOTARA.....	21
2.2.1.3. TURIZAM POREČKOG KOTARA.....	21
2.2.1.4. PROMETNI PUTOVI POREČKOG KOTARA.....	25
2.2.2. POREČKA ADMINISTRATIVNA VLAST I VLAST U OKOLNIM SELIMA	27
2.2.3. KULTURA U POREČU I OKOLICI	30
3. GLAZBENA DRUŠTVA I GLAZBENE ŠKOLE NA POREŠTINI	32
3.1. UVOD	32
3.2. SOCIETÀ FILARMONICA DI PARENZO (GLAZBENO DRUŠTVO U POREČU) ...	33
3.3 SOCIETÀ FILARMONICA DI VISINADA (GLAZBENO DRUŠTVO U VIŽINADI) ..	37
3.4. SOCIETÀ FILARMONICA DI ORSERA (GLAZBENO DRUŠTVO U VRSARU).....	38
3.5. SOCIETÀ FILARMONICA DI VISIGNANO (GLAZBENO DRUŠTVO U VIŠNJANU)	
.....	40
3.6. SOCIETÀ FILARMONICA DI TORRE (GLAZBENO DRUŠTVO U TARU).....	41
3.7. UNIONE MUSICALE ITALIANA DI VILLANOVA DI PARENZO (TALIJANSKA	
GLAZBENA ZAJEDNICA POREČKE NOVE VASI).....	42
3.8. SOCIETÀ FILARMONICA IN FONTANA (GLAZBENO DRUŠTVO U FUNTANI) ..	43
3.9. SOCIETÀ FILARMONICA DI MONPADERNO (GLAZBENO DRUŠTVO U	
BADERNI).....	43
3.10. GLAZBENO DRUŠTVO U KAŠTELIRU	44
3.11. O GLAZBENIM DRUŠTVIMA.....	44
4. KAZALIŠTE U POREČU	48
4.1. «SALA PERUSINO»	48
4.2. TEATRO COMUNALE «GIUSEPPE VERDI» IN PARENZO.....	50
5. GLAZBENO DJELOVANJE DRUŽBE SV. ĆIRILA I METODA ZA ISTRU NA POREŠTINI	
.....	62
5.1. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA ZA ISTRU.....	62
5.1.1. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U BADERNI.....	64
5.1.2. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U KAŠTELIRU.....	65
5.1.3. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U VABRIGI.....	71
5.1.4. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U ŽBANDAJU.....	72
5.1.5. DRUŽBA SV. ĆIRILA I METODA U NOVOJ VASI	72
5.2. GLAZBENA PODUKA U OSNOVNOJ ŠKOLI S HRVATSKIM NASTAVNIM JEZIKOM	
.....	72
6. CRKVENA GLAZBA POREČA I OKOLICE	75

6.1. UVOD	75
6.2. REFLEKSIJA NACIONALNIH SUKOBA NA CRKVENU GLAZBU	77
6.3. GLAZBA U FUNKCIJI CRKVENIH BLAGDANA I NARODNIH OBIČAJA	82
6.3.1. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI POREČ	86
6.3.2. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI VRSAR	87
6.3.4. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI VIŠNJAN	87
6.3.5. CRKVENI BLAGDANI U OPĆINI VIŽINADA	88
6.3.6. KULT CARA U CRKVI I NARODU	89
6.4. INSTRUMENTI U CRKVI	91
6.4.1. ORGULJE NA POREŠTINI	91
6.4.1.1. ORGULJE U POREČU	92
6.4.1.2. ORGULJE POREČKE OKOLICE	93
6.4.2. OSTALI INSTRUMENTI U SLUŽBI LITURGIJE	94
6.5. PODUKA ZA CRKVENE POTREBE	94
7. PJESME U NARODU I OBIČAJI	96
7.1. NARODNE PJESME	96
7.1.1. O PJEVAČKIM DRUŠTVIMA	99
7.1.2. O NAČINU PJEVANJA	100
7.1.3. O DJEČJIM IGRAMA	102
7.1.4. O HRVATSKOJ PJESMI U POREČKOJ OKOLICI	102
7.1.5. O HRVATSKOJ PREPORODNOJ BUDNICI <i>JOŠ HORVATSKA NI PROPALA!</i>	102
7.1.6. GLAZBENA IZDANJA NA POREŠTINI	103
7.2. NARODNI OBIČAJI	105
7.2.1. NARODNI BLAGDANI – PUČKE «FEŠTE»	105
7.2.2. VJENČANJE	106
7.2.3. PLESovi	106
8. OSTALE NEGLAZBENE UDRUGE GRAĐANA NA POREŠTINI	108
9. ISTRA TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA	117
9.1. POREČ ZA VRIJEME RATNIH GODINA	119
9.2. UTJECAJ RATNIH GODINA NA KULTURU POREČA I OKOLICE	120
10. ZAKLJUČCI	123
11. PRILOZI	129
12. IZVORI I LITERATURA	172
12.1. IZVORI	172
12.1.1. ARHIVSKA VRELA	172
12.1.2. PERIODIKA	172
12.2. LITERATURA	173
12.2.1. KNJIGE	173
12.2.2. ŠTUDIJE U ČASOPISIMA ILI ZBORNICIMA	174
12.2.3. ČLANCI	175
12.2.4. ENCIKLOPEDIJE	176
13. ZAVRŠNI DIO	177
13.1. SAŽETAK	177
13.2. RIASSUNTO	177
13.3. KLJUČNE RIJEČI	178
13.4. ŽIVOTOPIS	178
SADRŽAJ	181

